

**WETENSCHAPPELIJK
JAARVERSLAG 1997**

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Universiteit Utrecht

Juni 1998

Colofon

Het Wetenschappelijk Jaarverslag 1997 is gerealiseerd onder verantwoordelijkheid van het bestuur van het G.J. Wiarda Instituut van de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht door de afdeling Onderwijs & Onderzoek van het faculteitsbureau, met dank aan Willemien Vreekamp.

Voor nadere informatie kunt u zich wenden tot de beleidsmedewerker onderzoek, mw.mr E.A.M.J. Eckelboom, afdeling O&O, p/a Janskerkhof 3, 3512 BK Utrecht, tel. 030-253 7020.

Inhoudsopgave Wetenschappelijk Jaarverslag 1997

Hoofdstuk	I	Inleiding	5
Hoofdstuk	II	Onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-economisch bestuur	6
Hoofdstuk	III	Onderzoekschool Rechten van de Mens	12
Hoofdstuk	IV	Beschrijving facultaire onderzoeksprogramma's	21
1. Programma:		Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid	21
1.1		Beschrijving van het programma	
1.2		Publicatielijst	
1.3		Inzet onderzoekstijd	
2. Programma:		Dekking van pensioentoezeggingen: publieke armoede, private rijkdom	27
2.1		Beschrijving van het programma	
2.2		Publicatielijst	
2.3		Inzet onderzoekstijd	
3. Programma:		De interactie tussen bedrijven en overheidsorganisaties enerzijds en hun omgeving anderzijds	29
3.1		Beschrijving van het programma	
3.2		Publicatielijst	
3.3		Inzet onderzoekstijd	
4. Programma:		Legaliteit en belastingrecht	31
4.1		Beschrijving van het programma	
4.2		Publicatielijst	
4.3		Inzet onderzoekstijd	
5. Programma:		Grondrechten als grondslagen van de democratische rechtsstaat	32
5.1		Beschrijving van het programma	
5.2		Publicatielijst	
5.3		Inzet onderzoekstijd	
6. Programma:		Kwaliteit van overheidsbestuur	37
6.1		Beschrijving van het programma	
6.2		Publicatielijst	
6.3		Inzet onderzoekstijd	
7. Programma:		Recht van de fysieke leefomgeving (Refyle)	44
7.1		Beschrijving van het programma	
7.2		Publicatielijst	
7.3		Inzet onderzoekstijd	
8. Programma:		Arbeid, zorg en autonomie	52
8.1		Beschrijving van het programma	
8.2		Publicatielijst	
8.3		Inzet onderzoekstijd	
9. Programma:		Rechten van de Mens	55
9.1		Beschrijving van het programma	
9.2		Publicatielijst	
9.3		Inzet onderzoekstijd	
10. Programma:		De Europese uitdaging: institutionele, politieke en sociaal-economische grondslagen	62
10.1		Beschrijving van het programma	
10.2		Publicatielijst	

10.3 Inzet onderzoekstijd		
11. Programma:	Orde in de internationale samenleving	68
11.1	Beschrijving van het programma	
11.2	Publicatielijst	
11.3	Inzet onderzoekstijd	
12. Programma:	Sociaal recht in revisie	70
12.1	Beschrijving van het programma	
12.2	Publicatielijst	
12.3	Inzet onderzoekstijd	
13. Programma:	Territoir in het internationaal publiekrecht	73
13.1	Beschrijving van het programma	
13.2	Publicatielijst	
13.3	Inzet onderzoekstijd	
14. Programma:	Erfdeel van de klassieke Romeinse juristen	77
14.1	Beschrijving van het programma	
14.2	Publicatielijst	
14.3	Inzet onderzoekstijd	
15. Programma:	Bereik van recht en rechtspraak. Rechtstheoretische grondslagen van de sociale rechtsstaat in verandering	80
15.1	Beschrijving van het programma	
15.2	Publicatielijst	
15.3	Inzet onderzoekstijd	
16. Programma:	Strafrechtspleging en rechtsburgerschap in een veranderende samenleving	85
16.1	Beschrijving van het programma	
16.2	Publicatielijst	
16.3	Inzet onderzoekstijd	
17. Programma:	Europees privaatrecht	93
17.1	Beschrijving van het programma	
17.2	Publicatielijst	
17.3	Inzet onderzoekstijd	
18. Programma:	Management of Meaning	109
18.1	Beschrijving van het programma	
18.2	Publicatielijst	
18.3	Inzet onderzoekstijd	
19. Programma:	Regulering van sociaal-economische verhoudingen	113
19.1	Beschrijving van het programma	
19.2	Publicatielijst	
19.3	Inzet onderzoekstijd	
20. Programma:	Recht, informatisering en informatietechnologie	120
20.1	Beschrijving van het programma	
20.2	Publicatielijst	
20.3	Inzet onderzoekstijd	
Hoofdstuk	V	Onderzoek en publikaties Wetenschapswinkel Rechten
		123

Bijlagen

I Inleiding

In dit Wetenschappelijk Jaarverslag presenteert de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht haar onderzoek uit het verslagjaar 1997. Ofschoon de verplichting voor het vervaardigen van een Wetenschappelijk Jaarverslag als onderdeel van de verantwoording aan de Minister van OC&W is komen te vervallen, heeft onze faculteit ervoor gekozen de bestaande routine voort te zetten. De universiteiten zijn immers verplicht de informatie, die in deze vorm van verslaglegging is opgenomen, te bewaren in de vorm van een gegevensbestand.

De nieuwe definities voor wetenschappelijke output, zoals aan het eind van 1994 vastgesteld door de VSNU, zijn in dit Wetenschappelijk Jaarverslag toegepast.

De verslaglegging vindt voor het eerst plaats onder auspiciën van het G.J. Wiarda Instituut. Voorheen geschiedde deze taak onder verantwoordelijkheid van de Wetenschapscommissie. Bij wijze van overgangssituatie is het op 1 januari 1998 opgerichte G.J. Wiarda Instituut belast met de verslaglegging over het jaar 1997.

Als gevolg van de invoering van de wet MUB is sinds 1 januari 1998 het gehele facultaire onderzoek ondergebracht in een van de vier afdelingen van dit facultaire onderzoeksinstituut. Elke afdeling correspondeert met de onderzoekscholen waarin de faculteit participeert: de erkende onderzoekscholen *Arbeid, Welzijn en Sociaal-economisch Bestuur* (AWSB), *Rechten van de Mens* (RvdM) en *The Netherlands School for Housing and Urban Research* (NETHUR) en de in mei 1998 erkende onderzoeksschool *Ius Commune*.

In juni 1994 is door de Faculteitsraad een reeks onderzoeksprogramma's voor vijf jaar vastgesteld, waarmee de tweede tranche van het voorwaardelijk gefinancierd onderzoek definitief werd afgesloten. Al het onderzoek van de faculteit is in 20 facultaire onderzoeksprogramma's ondergebracht. Deze facultaire onderzoeksprogramma's vormen in zeer veel gevallen de bouwstenen voor de onderzoeksschoolprogramma's.

Ofschoon de ontwikkeling van de onderzoekscholen van grote invloed is op het facultair onderzoek, is er voor gekozen de publicatielijsten in dit Wetenschappelijk Jaarverslag weer te geven in *lijsten per facultair programma*. In de publicatielijsten is door middel van een code aangegeven tot welk deelproject van een onderzoeksschoolprogramma de betreffende publicatie behoort. Hiervoor zijn lijsten met codes opgesteld, die u in de bijlagen kunt aantreffen.

Eind 1998 loopt termijn van de bovengenoemde reeks onderzoeksprogramma's af. Bij de herprogrammering van het onderzoek zal rekening worden gehouden met de programmering in onderzoeksschoolverband.

Het Wetenschappelijk Jaarverslag bevat in het tweede hoofdstuk een beschrijving van het programma van de onderzoeksschool AWSB, sectie Rechtsgeleerdheid (AWSB-SERB). In het derde hoofdstuk wordt het programma van de onderzoeksschool Rechten van de Mens beschreven. Het vierde hoofdstuk omvat per facultair onderzoeksprogramma achtereenvolgens de beschrijving van het programma (waarin ook de relatie van het programma met de onderzoeksschool aan de orde komt), de publicatielijsten en een overzicht van inzet van onderzoekstijd.

In hoofdstuk vijf staat het onderzoek van de Wetenschapswinkel Rechten beschreven, inclusief de daaruit voortvloeiende publicaties. De bijlage tenslotte, bevat informatie over de cijfers achter het onderzoek: een totaaloverzicht van de onderzoekstijd en de wetenschappelijke productie, en de codelijsten van de onderzoeksschoolprogramma's.

II Onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-economisch Bestuur

In dit hoofdstuk wordt het programma van de onderzoeksschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-economisch bestuur, sectie Rechtsgeleerdheid (AWSB-SERB) besproken.

In de onderzoeksschool AWSB wordt samengewerkt door de faculteiten Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht (tevens penvoerder) en de Universiteit van Amsterdam, alsmede de faculteiten Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, de Katholieke Universiteit Brabant en de Erasmus Universiteit Rotterdam.

2.1. Ter inleiding

De Onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-Economisch Bestuur is een interuniversitair en interfacultair samenwerkingsverband, dat als een voortzetting van het (universitaire) Zwaartepunt Sociaal en Economisch Recht en Beleid kan worden aangemerkt.

Dit samenwerkingsverband betreft de volgende faculteiten:

- Rechtsgeleerdheid en
- Sociale Wetenschappen, beide van de Universiteit Utrecht
- Sociale Wetenschappen van de Erasmus-Universiteit Rotterdam
- Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Brabant (Tilburg)
- Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam

De Centra, waarbinnen het onderzoek verricht wordt, zijn

- Utrecht/Rechtsgeleerdheid: voorheen het Nederlands Instituut voor Sociaal en Economisch Recht, sinds 1 januari 1998: de afdeling Sociaal en Economisch Recht en Bestuur van het G.J. Wiarda Instituut (AWSB-SERB)
- Utrecht/Sociale Wetenschappen: het Interdisciplinair Sociaal-wetenschappelijk Onderzoeksinstituut (AWSB/ISOR)
- Tilburg/Sociale Wetenschappen: het Work and Organization Research Centre (AWSB/WO-RC)
- Rotterdam/Sociale Wetenschappen: het Rotterdams Instituut voor Sociologisch Beleidsonderzoek (AWSB/RISBO)
- Amsterdam/Rechtsgeleerdheid: het Hugo Sinzheimer Instituut (AWSB/HSI)

De juridische faculteit Utrecht is penvoerder; de sociaalwetenschappelijke faculteit Utrecht levert de wetenschappelijk directeur.

De verantwoordelijkheid voor het adequaat functioneren van AWSB is opgedragen aan de navolgende (bestuurs)organen:

- Per Centrum: een Centrubestuur, dat beslissingsbevoegdheid heeft ten aanzien van alle voor het Centrum belangrijke aangelegenheden.
- Eveneens per Centrum: een Centrumdirecteur, die belast is met dagelijkse leiding van ieder afzonderlijk Centrum.
- De Programmaraad, die het bestuur van advies dient over onder meer de nieuw op te zetten onderzoeksprojecten en de thematisering van het onderzoek.
- De Promovendiraad, die het bestuur van advies dient over al wat de tot de opleiding toegelaten medewerkers betreft. Dat zijn: de assistenten en onderzoekers in opleiding (aio's/oio's), hierna: de junior-onderzoekers of junioren.

2.2. Enkele relevante ontwikkelingen ten aanzien van onderzoek en opleiding

Begin 1994 werd de intern-universitaire erkenningsprocedure van AWSB met voor de school gunstig resultaat afgerond en kon de aanvraag tot erkenning bij de KNAW worden ingediend. Het erkenningsbesluit volgde in juli 1994.

Tezamen met een aantal andere Utrechtse onderzoekscholen, werd AWSB op dat moment erkend

als onderzoekschool voor een periode van vijf jaar, derhalve tot juli 1999.

De totstandkoming en erkenning van AWSB betekende tevens de effectieve start van de zogenaamde onderzoeksgroepen, waar al het in AWSB verrichte onderzoek thematisch in is ondergebracht. De onderzoekschool AWSB telt twaalf van zulke groepen; vier hiervan hebben hun wortels binnen (voorheen) AWSB/NISER. Deze komen hierna nog uitgebreid ter sprake.

Na een serie kennismakingsbijeenkomsten in 1994 zijn de nieuwbakken onderzoeksgroepen van start gegaan met onder meer plenaire werkbijeenkomsten en thematische bijeenkomsten (onderzoekpresentaties). In 1995 zijn door alle AWSB/onderzoeksgroepen thematische seminars georganiseerd ten behoeve van de opleiding van de junior-onderzoekers van AWSB. Ook worden thematische bundels opgezet.

In de periode tussen april en december 1994 is een centrale procedure voor aio-projecten opgezet, die geldt voor zowel projecten die uit de eerste geldstroom gefinancierd worden, als voor die uit de derde geldstroom (Ministeries van SZW en VWS).

Sinds oktober 1993 loopt voor de junior-onderzoekers bij AWSB/SERB een opleidingsprogramma. In de jaren 1993 en 1994 lag de nadruk hierbij vooral op zogenaamde Centrumspecifieke opleidingsmodules. Dat wil zeggen modules die verzorgd worden door senioronderzoekers van AWSB/SERB ten behoeve van de junioren van (opnieuw) uitsluitend AWSB/SERB.

In 1995 is het zwaartepunt van de opleiding verschoven naar centraal en daarmee meer multidisciplinair gerichte opleidingsonderdelen. Naast de al genoemde thematische seminars kan hier met name genoemd worden de, in 1995 voor de eerste maal aangeboden opleidingsmodule over de Verzorgingsstaat, waarvan de coördinatie vanuit AWSB/SERB is verzorgd. De hiertoe belegde bijeenkomsten zijn afwisselend steeds op een ander Centrum gehouden en werden bijgewoond door alle junioronderzoekers van de lichting 1995.

Daarnaast zijn vanuit AWSB/SERB ook enkel op de "eigen" junioren toegesneden opleidingsmodules aangeboden, nu eens voor de hele groep, dan weer à la carte, afgestemd op de individuele behoefte van één of meer van hen.

2.3. Structuur en inhoud van het onderzoekprogramma van AWSB/(NISER)

2.3.1. clusters, onderzoeksgroepen en kernen van onderzoek

Het globale AWSB-onderzoekprogramma bestaat uit vier clusters, te weten:

- het sociaal-economisch cluster
- het juridisch cluster
- het bestuur- en beleidcluster
- het sociaal-cultureel cluster

De vier vanuit AWSB/NISER opgestarte onderzoeksgroepen zijn ondergebracht in de eerste drie van deze clusters.

Het sociaal-economisch cluster bergt de onderzoeksgroep:

1. "Samenhang tussen de sociale en economische dimensie".

Het juridisch cluster omvat de onderzoeksgroepen:

2. "De Europese dimensie: Europese constitutie, Europees bestuur en het sociaal-economisch beleid op de interne markt" en
3. "Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht".

Het bestuur- en beleidcluster, tenslotte, is paraplu voor de onderzoeksgroep:

4. "Het recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat".

Niet toevallig wordt in twee van deze vier onderzoeksgroepen ook geparticipeerd door onderzoekers uit het andere "Rechtsgeleerde Centrum" van AWSB, het Hugo Sinzheimer Instituut (AWSB/-HSI), en wel in de onderzoeksgroepen "Samenhang" en "Recht als instrument". Vanwege deze verwevenheid in thematiek en invalshoek van beide Centra is het onderzoek dat vanuit AWSB/HSI gestalte wordt gegeven mede opgenomen in het hier voorliggende werkplan 1996 van AWSB/SERB

Tenslotte vindt een substantieel deel van het binnen AWSB verrichte onderzoek plaats in het kader van één van de vijf zogenaamde kernen van onderzoek. Deze gemeenschappelijke kernen, die inhoudelijk beschreven zijn in bijlage 2 van de KNAW-aanvraag, dragen de titels:

1. Overheid(staken) en Markt
2. Burgerschap
3. De sociale zekerheid van de toekomst
4. Pluralisme en gelijkheid
5. Wetenschap en beleid

Het onderzoek dat zich ertoe leent om in één van deze kernen te worden ondergebracht, is het interdisciplinaire onderzoek naar de transformatieproblematiek van de hedendaagse verzorgingsstaat. Een type onderzoek dat wel eens is gekenschetst als het "hart" van AWSB.

2.3.2. Het onderzoekprogramma van AWSB/(NISER), wetenschappelijke missie en concrete vertaling

Het onderzoek van AWSB richt zich in het bijzonder op de actuele transformaties en transitie van de maatschappij als sociaal-economische, juridische, bestuurlijke en sociaal-culturele orde. Middels strategisch en fundamenteel onderzoek, multidisciplinair van opzet en georiënteerd op de steeds internationaler wordende context, dient wetenschappelijke kennis te worden gegenereerd over de veranderingen in de verzorgingsstaat en de sociale rechtsstaat. Kennis, die vervolgens weer kan bijdragen aan de herinrichting, de bestuurbaarheid en de consolidering van het rechtskarakter van de verzorgingsstaat en zijn centrale domeinen. De verzorgingsstaat wordt immers niet enkel gekenmerkt door een bepaalde sociale orde. Ook de totstandkoming van de (sociale) rechtsorde met welbepaalde kenmerken is hiervoor van een niet te onderschatten belang.

Deze doelstelling wordt ook wel eens de "missie van (de Onderzoeksschool) AWSB" genoemd. Voor de vier bij AWSB/SERB verankerde onderzoeksgroepen betekent deze missie de taakstelling om bij te dragen aan het vergroten van de wetenschappelijke kennis over de relatie tussen de verzorgingsstaat en de juridische vormgeving daarvan en vice versa. En dit dan door zowel het binnen de (vier) onderzoeksgroepen te verrichten onderzoek, als door de vanuit deze groepen te leveren bijdrage aan de gemeenschappelijke kernen van onderzoek.

Het voorliggende onderzoekprogramma heeft derhalve zowel inter- als intrafacultaire, zowel multi- als interdisciplinaire ambities.

Ten aanzien van de totstandkoming van het programma dient nog het volgende:

Ter voorbereiding op het post-VF-tijdperk werd in het najaar 1993 aan de diverse vakgroepen en onderzoeksinstituten verzocht om een nieuw onderzoekprogramma uit te werken en daarbij met name in te gaan op een eventuele participatie vanuit de eigen thematiek aan het programma van AWSB. Vervolgens is vanuit AWSB contact gezocht met die vakgroepen en onderzoeksinstituten die zich op het onderzoekgebied van AWSB bewegen, teneinde in onderling overleg te komen tot een eigen AWSB-onderzoekprogramma.

Dit betekent, dat bepaalde klemtonen wat anders gelegd werden, maar vooral: dat naar dwarsverbanden werd gezocht tussen de aangeleverde onderzoekprogramma's, én dat deze vervolgens werden aangelegd.

Vertaald naar de organisatie van het onderzoek binnen de faculteit, is de onderzoekeninput derhalve afkomstig van

I. voor wat betreft de onderzoekentiteiten en vakgroepen:

- het Nederlands Instituut voor Sociaal en Economisch Recht
- de Vakgroep Staats- en Bestuursrecht
- de Vakgroep Internationaal Sociaal en Economisch Publiekrecht
- het Economisch Instituut
- de Vakgroep Privaatrecht
- de Vakgroep Strafrecht
- de Vakgroep Rechtstheorie

II. voor wat betreft de "nieuwe onderzoekprogramma's (1994)":

- Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid
- Europese uitdaging
- Interactie tussen bedrijven en overheidsorganisaties en hun omgeving
- Regulering van sociaal-economische verhoudingen
- Sociaal recht in revisie
- Kwaliteit van overheidsbestuur
- Europees privaatrecht
- Territoir in het internationaal publiekrecht
- Strafrecht en strafrechtspleging
- Bereik van recht en rechtspraak
- Recht en informatisering
- De effectiviteit en efficiency van economisch-privaatrechtelijke sturingsprocessen
- Arbeid, zorg en autonomie
- Dekking van pensioentoezeggingen.

2.3.3. De vier onderzoekgroepen van AWSB/SERB; globale schets van het onderzoeksterrein en hun onderlinge relatie

Hiervoor werd aangegeven dat het wetenschappelijk onderzoek vanuit AWSB/SERB plaatsheeft in vier onderzoekgroepen, en dat in twee hiervan ook wordt deelgenomen door onderzoekers van AWSB/HSI. Hoe kan nu de relatie tussen deze onderzoekgroepen inhoudelijk en thematisch worden geschetst?

De onderzoekgroep "Recht als instrument" - voluit: "Het recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat" - buigt zich over de plaats van het recht in de samenleving in het algemeen en de verzorgingsstaat in het bijzonder. Indien het recht moet of kan bijdragen aan de realisatie van bepaalde beleidsdoelstellingen, dient dit tevens vorm te geven aan de waarborgfunctie. Deze laatste mag niet enkel worden gezien als een mogelijke correctie op een louter functionele invulling van het recht, maar vormt een wezenlijk bestanddeel van het recht in de samenleving. Wanneer bijvoorbeeld plannen het licht zien, die de sociale zekerheid naar de toekomst toe willen hertekenen, dient vanuit de juridische wetenschap te worden toegezien op de evenwichtige invulling van de beide functies van het recht.

Bij het uittekenen van beleid is echter nog een andere afweging noodzakelijk, en wel die tussen de economische en de sociale dimensie. Daarmee is men dan aangeland op het domein van de onderzoekgroep "Samenhang" - voluit: "Samenhang tussen de sociale en de economische dimensie" - die zich als doel heeft gesteld de bestudering van het (moeilijke) evenwicht tussen de beide dimensies, alsmede van een mogelijke overheersing van één van beide over de andere.

Bij de totstandkoming, uitvoering en handhaving van recht en beleid zal vervolgens ook acht geslagen moeten worden op de internationale en de Europeesrechtelijke dimensie. De richting die de verzorgingsstaat uitgaat wordt immers zeer nadrukkelijk mede beïnvloed door de Europese dimensie en de mechanismen die deze dimensie kenmerken. Deze relaties vormen het onderwerp van studie voor de onderzoekgroep "Europa" - voluit: "Europese dimensie: Europese constitutie, Europees bestuur en het sociaal-economisch beleid op de interne markt".

Tenslotte is, naast de fase van rechtsvorming en regelgeving ook die van de effectuering en handhaving uitermate gewichtig en het is deze fase die het speerpunt vormt voor de onderzoekgroep "Effectuering en handhaving" - voluit: "Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht". Deze onderzoekgroep richt zich op zowel de uitwerking en sanctionering van regelgeving post factum, als op de totstandkoming van behoorlijke en doelgerichte regelgeving.

2.3.4. Het onderzoekprogramma van AWSB/SERB

Voor alle duidelijkheid wordt hier de algemene opbouw van het onderzoekprogramma nog eens kort weergegeven. Achtereenvolgens passeren hier, zij het uitsluitend in hoofdlijnen, de revue de programma's van de onderzoekgroepen:

1 - "Samenhang"

- 2 - "Europa"
- 3 - "Effectuering en Handhaving"
- 4 - "Recht als Instrument en Waarborg"

1. "Samenhang tussen de sociale en economische dimensie"

Het centrale thema geeft uitwerking aan de vragen rond de integratie van het sociaal en economisch recht en in het algemeen aan de relaties tussen markten en de actoren op die markten. Ook de schaduwzijden van die markten behoren tot het aandachtsveld. De sociaal-economische samenhang wordt zowel vanuit de economie als vanuit het recht bestudeerd.

Doel daarbij is om inzicht te verschaffen in de feitelijke samenhang, maar ook, via (normatief-geïnt) onderzoek, in de onevenwichtigheid tussen de economische en de sociale dimensie in onze samenleving. In dit onderzoek staat centraal de relatie tussen marktefficiëntie en sociale rechtvaardigheid als één van de meest essentiële problemen van het transformatieproces van de verzorgingsstaat.

Subthema's binnen deze onderzoeksgroep zijn:

- 1.a. De onevenwichtigheid tussen de uitbouw van de economische en de sociale dimensie
- 1.b. De relatie tussen de economische ontwikkelingen en de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en de schaduwzijden daarvan

De daarbij behorende *projecten* zijn:

- 1.a. Economische/sociale dimensie
 - a. Fundamentele analyse
 - b. De relatie tussen activering en bescherming
 - c. Doorwerking van regulering in arbeidsorganisaties
- 1.b. Economische ontwikkelingen/arbeidsmarkt-ontwikkelingen
 - a. Economische ontwikkeling, werkgelegenheid en werkloosheid
 - b. Arbeidsmarkt en goederenmarkten
 - c. De relatie tussen sociaal recht en economisch recht
 - c.bis Ongelijkheid in arbeid en inkomen tussen mannen en vrouwen
 - d. Beloning, loopbanen en segregatie
 - e. Zwakke groepen op de arbeidsmarkt

2. "Europese dimensie: Europese constitutie, Europees bestuur en het sociaal-economisch beleid op de interne markt"

In deze onderzoeksgroep wordt het transformatieproces van de verzorgingsstaat en sociale rechtsstaat op communautair niveau gezien en worden de Europeesrechtelijke aspecten van de transformatie van de Nederlandse verzorgingsstaat bestudeerd. We denken hierbij onder meer aan de ontwikkeling van de interne markt en het sociaal en economische beleid van de Unie, aan de ontwikkeling van het Europees sociaal recht en het Europees economisch recht, alsmede aan de betekenis van dit communautaire beleid en recht voor de transformatie van de Nederlandse verzorgingsstaat.

Als *subthema's* gelden binnen deze onderzoeksgroep:

- 2.a. Naar een Europese constitutie
- 2.b. Het Europees bestuur na Maastricht
- 2.c. Het sociaal-economisch beleid en de interne markt

Met als hierbij behorende *projecten*:

- 2.a. Europese constitutie
 - a. Europese staatkundige constitutie
 - b. Europese economische constitutie
- 2.b. Europees bestuur
 - a. Bevoegdheden en rechtsgrondslagen
 - b. Instellingen en besluitvorming
 - c. Besluiten en hun omzetting
 - d. Rechtsbescherming voor burger en marktdeelnemer
- 2.c. Sociaal-economisch beleid

- a. De werking van de interne markt en de Europese Unie: intracommunautair
- b. De werking van de interne markt en de Europese Unie: de externe betrekkingen
- c. Sociaal-economisch beleid en de interne markt
- d. Facettenbeleid en de interne markt

3. "Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht"

Deze onderzoeksgroep benadrukt vooral de spanning tussen rechtsregels en het feitelijk handelen in de samenleving, met binnen de cyclus van beleidsvorming, wetgeving, toepassing en handhaving bijzondere aandacht voor de toepassing en de handhaving. Daarbij is het oog niet zozeer gericht op de wetgever, als wel op het openbaar bestuur en de rechter, die bij de effectuering en de handhaving betrokken zijn.

De fasen van beleidsvorming en wetgeving en de vertaalslag van beleid naar recht hebben de centrale aandacht van deze onderzoeksgroep, die naast onderzoek op een bepaald concreet sociaal-economisch terrein, ook tot het werkterrein rekent het algemene juridische onderzoek naar deelfacetten van effectuering en handhaving.

Subthema's binnen deze onderzoeksgroep zijn:

- 3.a. Effectueerbare regelgeving
- 3.b. Organisatie van de handhaving
- 3.c. Instrumenten van handhaving
- 3.d. Effectieve afdoening van geschillen
- 3.e. Effectief procesrecht
- 3.f. Internationale invloed op handhaving en effectuering
- 3.g. Internationale samenwerking bij handhaving en effectuering
- 3.h. Meta-aspecten van handhaving en effectuering
- 3.i. Toepassingsgebieden

4. "Het recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat"

Als centraal thema geldt de vertaalslag tussen recht en beleid. Vanuit het dubbele perspectief van het recht met zijn instrumentele en zijn waarborgfunctie, wordt nagedacht over de rol van de overheid in de samenleving, waarbij als doorslaggevende toetssteen de kwaliteit van het overheidsbestuur geldt. Dit gebeurt zowel op internationaal en Europees niveau, als, nationaal, op decentraal en gedecentraliseerd niveau.

Subthema's zijn:

- 4.a. De relatie tussen de instrumenten van beleid en de juridische randvoorwaarden: kwaliteit van overheidsbestuur
- 4.b. De rol van de overheid op het gebied van de arbeid, welzijn en sociaal-economisch bestuur
- 4.c. De rol van rechtsbeginselen in de vormgeving van beleid

Met als hierbij behorende *projecten*:

- 4.a. Beleidsinstrumenten en randvoorwaarden
 - a. Grondslagen voor kwaliteit
 - b. Organisatierechtelijke arrangementen
 - c. Verbetering en normering van overheidsinstrumenten
 - d. Kwaliteit van overheidsbestuur op het gebied van sociaal en economisch recht en beleid
- 4.b. Rol van de overheid
 - a. Naar een nieuw stelsel van sociale zekerheid op Europese maat: grondslagen en beginselen
 - b. Rechtsstatelijkheid en economisch en sociaal recht
 - c. Effectiviteit en efficiency van economisch-privaatrechtelijke sturingsprocessen
 - d. Pensioenproblematiek en verzorgingsstaat
- 4.c. Rol van rechtsbeginselen
 - a. Juridisering van de maatschappij en vermaatschappelijking van het recht
 - b. Rechtsbeginselen en verzorgingsstaat
 - c. Gelijkheidsbeginsel en verzorgingsstaat

III **Onderzoekschool Rechten van de Mens**

Inleiding

Rechten van de Mens is een onderzoekschool waarin wordt samengewerkt door de faculteiten Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht - tevens penvoerder -, de Rijksuniversiteit Limburg en de Erasmus Universiteit Rotterdam, alsmede de faculteit der Letteren van de Universiteit Utrecht. Ook voor RvdM geldt dat in dit jaarverslag uitsluitend van de verrichtingen van het deel van de onderzoekschool aan de faculteit Rechtsgeleerdheid te Utrecht verslag wordt gedaan. Voor de overige activiteiten zij op het separaat verslag geattendeerd.

3.1 Programma: De bevordering en bescherming van de rechten van de mens

Inleiding

De rechten van de mens vormen in toenemende mate een onderwerp van wetenschappelijke studie binnen verschillende disciplines, zowel nationaal als internationaal. Deze toegenomen aandacht kan o.a. verklaard worden uit de versterkte plaats van de rechten van de mens in het binnen- en het buitenlands beleid van de overheid, in politieke discussies, in rechtspraak en in maatschappelijke acties. Daarmee hangt weer samen de vraag die deze toegenomen aandacht oproept naar betekenis, inhoud, onderlinge samenhang en relatie tot andere rechten en belangen.

De aard van het studieobject heeft in de loop der tijd veranderingen ondergaan. Nog steeds vormen de rechten van het individu een belangrijk uitgangspunt, maar in toenemende mate gaat de aandacht ook uit naar de rechten van collectiviteiten. Bij deze laatste wordt o.a. gedacht aan de rechten van volken, van minderheden en van inheemse volken. De relatie tussen de rechten van het individu enerzijds en die van collectiviteiten anderzijds kan een bron van spanning zijn en vormt voorwerp van wetenschappelijk onderzoek.

Centraal hierbij staat de discussie over het al dan niet universele karakter van de mensenrechten. Kan men uitgaan van het bestaan van één universeel geldend normenstelsel – “a common standard of achievement” in de terminologie van de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens – of verschillen deze normen per cultuur (volgens de opvattingen van het zogeheten “cultureel waardenrelativisme”)? Het zoeken naar een antwoord op deze vraag beheerst reeds lang de discussies over de normatieve grondslag van de rechten van de mens en is nog in betekenis toegenomen, naarmate meer “niet-westerse” culturen als zelfstandige politieke eenheden een eigen rol zijn gaan spelen in de internationale betrekkingen. Het wetenschappelijk onderzoek richt zich op de aard van de bepalende factoren in deze discussie en hun onderlinge relatie.

Het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de rechten van de mens zelf is altijd in belangrijke mate juridisch van aard geweest, maar in toenemende mate komt ook het belang van benaderingen vanuit andere disciplines naar voren. De studie van de grondrechten binnen het nationale recht vormt reeds zeer lang een hoofdelement. Nieuwer is de aandacht voor de relatie van nationale normen met internationaal ontwikkelde rechtsnormen. De rechten van de mens zijn bij uitstek een onderwerp waar de traditionele nationale rechtshandhaving en de nieuw ontwikkelde bovennationale rechtsinstrumenten met elkaar in relatie komen.

Regionaal vormt de ontwikkeling van het rechtstelsel binnen het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) een belangrijk voorbeeld van de ontwikkeling van internationale rechtsnormen. Verwacht mag worden dat dit stelsel met de toetreding van een groot aantal Oosteuropese staten, waaronder binnenkort de Russische Federatie, grote veranderingen zal ondergaan. Een ander voorbeeld van een regionaal stelsel vormt het toezichtmechanisme op grond van het verdrag van de Organisatie van Amerikaanse Staten, al is dat stelsel tot nu toe minder ver ontwikkeld. Institutioneel het minst ver ontwikkeld is het stelsel van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid. Weliswaar is ook hier sprake van een juridisch bindend verdrag, maar de bevoegdheden van de binnen dat verdrag gecreëerde instellingen zijn nog verre van duidelijk. Dat laatste geldt ook voor de toezichtmechanismen die zijn ontwikkeld binnen de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE),

waartoe ook de Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden behoort. De Slotakte van Helsinki (1975) waarop dit stelsel is gebaseerd, is geen juridisch bindend verdrag, maar een politieke overeenkomst. Het stelsel wordt gekenmerkt door een grote mate van flexibiliteit en is weinig formalistisch. De toekomst zal moeten leren of het toezichtmechanisme van het EVRM en dat van de OVSE naast elkaar zullen kunnen blijven bestaan of dat het één het ander zal gaan overvleugelen. De deelname van de Verenigde Staten, van Canada en van de opvolgstaten van de voormalige Sovjetunie geeft aan de OVSE een grotere reikwijdte dan het Europees Verdrag.

Voor West-Europa is daarnaast van belang hoe de rechtsorde van de Europese Unie zich in dit verband gaat ontplooiën. In toenemende mate gaat deze rechtsorde het voorheen voornamelijk door de Raad van Europa bestreken werkkterrein van de rechten van de mens betreden. Deze ontwikkeling is nog versterkt door de totstandkoming van het Verdrag van Maastricht van 1993. Daardoor rijzen vragen zoals: in hoeverre biedt de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de EG, ingevolge welke de bepalingen van het EVRM als algemene rechtsbeginselen in het EG-recht doorwerken, een voldoende leidraad voor toepassing in de rechtspraktijk? Wat is de verhouding tussen EG-recht en het EVRM in het algemeen en wat zullen de consequenties zijn van eventuele toetreding van de EG tot het EVRM?

Een belangrijk studieterrein vormen de toezichtmechanismen binnen het kader van de Verenigde Naties. In de eerste plaats zijn er de rapportageverplichtingen ingevolge het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR). Naast de beide genoemde verdragen van algemene aard bestaat er een aantal internationale verdragen die specifieke rechten van de mens betreffen, en die ook periodieke rapportageverplichtingen behelzen. Van bijzondere aard zijn verder het toezichtmechanisme dat in het kader van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) tot stand is gebracht, het supervisie-systeem binnen de UNESCO en het Centrum voor Humanitair Recht binnen het Internationale Rode Kruis dat zich richt op gewapende conflicten.

De Commissie voor de Rechten van de Mens is het centrale orgaan van de Verenigde Naties op het gebied van de mensenrechten. Zij houdt zich bezig met het ontwerpen van internationale verdragen en met toezicht op de naleving van de internationale standaarden op het gebied van de rechten van de mens. De bespreking van schendingen van de rechten van de mens in de wereld kan leiden tot het aannemen van resoluties of tot nadere bestudering door een werkgroep of rapporteur voor bepaalde landen of thema's. Thema's waarvoor rapporteurs zijn aangesteld, zijn: standrechtelijke en willekeurige executies, foltering, religieuze onverdraagzaamheid, huurlingen, kinderhandel, het recht op eigendom, racisme, vrijheid van meningsuiting, onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, geweld tegen vrouwen en sinds kort het dumpen van giftige afvalstoffen; werkgroepen houden zich bezig met het verschijnsel onvrijwillige verdwijningen, detenties en het recht op ontwikkeling. De rapporten van deze functionarissen of werkgroepen dragen bij tot het inzicht van de aard en omvang van mensenrechtenschendingen over de gehele wereld. De in 1994 benoemde Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens heeft bevoegdheden op het gebied van de bevordering en bescherming van de rechten van de mens, het voorkomen van, en het reageren op schendingen van de rechten van de mens.

Nationale en internationale non-gouvernementele organisaties vervullen een belangrijke rol op twee manieren: (1) zij dragen bij aan ontwikkeling van het internationale normenstelsel op het gebied van de rechten van de mens door het voorbereiden en langs informele weg indienen van ontwerp teksten voor nieuwe verdragen en (2) zij rapporteren zelf over schendingen van die normen over de gehele wereld en leveren daarmee materiaal aan voor de behandeling van deze materie in de relevante internationale organen. Het wetenschappelijk onderzoek naar de rol en functie van deze non-gouvernementele organisaties als onderdeel van het gehele besluitvormingsproces is tot nu toe nog achtergebleven.

Het geheel van internationale verdragen en toezichtmechanismen vormt een systeem dat de beleidsvrijheid van de aangesloten staten inperkt. Uitspraken van internationale organen over de mensenrechtensituatie binnen de lidstaten worden niet meer automatisch als inmenging in binnenlandse aangelegenheden beschouwd. De wisselwerking tussen de genoemde toezichtmechanismen en de statenpraktijk vormt een studieterrein dat nog voortdurend in omvang en betekenis toeneemt.

In toenemende mate wordt de laatste tijd in het wetenschappelijk onderzoek aandacht besteed aan de oorzaken van ernstige schendingen van de rechten van de mens, zoals martelingen,

buitengerechtelijke executies en onvrijwillige verdwijningen. Deze onderwerpen lenen zich bij uitstek voor interdisciplinair onderzoek, waartoe in het verleden aan deze universiteit het Maatschappelijk Aandachtsgebied Mensenrechten (MAM) in het leven is geroepen.

De rechten van de mens vormen een afzonderlijk thema binnen de studie van de internationale betrekkingen. Naarmate meer regeringen mensenrechten tot onderdeel maken van hun buitenlands beleid – al dan niet onder binnenlandse invloed – krijgt de plaats daarvan in de bilaterale en multilaterale betrekkingen ook meer aandacht in het wetenschappelijk onderzoek. Zo wordt er afzonderlijk aandacht besteed aan de plaats van de mensenrechten in het buitenlands beleid van Nederland en van “gelijkgezinde” landen. Speciale aandacht verdient de plaats die de mensenrechten innemen binnen de Europese Politieke Samenwerking (EPS) en het binnen de nieuwe Europese Unie (Verdrag van Maastricht) te ontwikkelen gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid. Ook dient aandacht te worden besteed aan de relatie van de rechten van de mens tot ontwikkelingssamenwerking en tot internationale economische betrekkingen.

3.2 Het onderzoeksprogramma

Het onderzoeksprogramma "Bevordering en bescherming van de Rechten van de Mens" biedt, als opvolger van het VF-programma rechten van de mens ruimte zowel voor juridisch geschoolde onderzoekers als voor onderzoekers uit andere disciplines. Zo zijn binnen het Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM), dat een belangrijk aandeel levert aan dit programma, naast juristen ook niet-juristen werkzaam.

Het onderzoeksterrein omvat de ontwikkeling, toepassing en handhaving van internationale normenstelsels, de plaats die de rechten van de mens innemen in het buitenlands beleid van Nederland en andere staten en het onderzoek naar de oorzaken van schendingen van de rechten van de mens.

Bij het onderwerp mensenrechten gaat het steeds om internationaal ontwikkelde standaarden die hun toepassing moeten vinden in nationale rechtsgebieden. Het spanningsveld tussen internationale standaarden en nationale toepassing vormt bij uitstek het terrein van onderzoek van de rechten van de mens. Dit spanningsveld levert tevens de centrale probleemstelling van het onderzoeksprogramma:

de aard en betekenis van internationale normen op het gebied van de rechten van de mens, hun toepassing en bevordering binnen de nationale rechtsorde en het internationale toezicht op de naleving daarvan.

Daarnaast wordt ook de beïnvloeding in omgekeerde richting onderzocht, dat wil zeggen de mate waarin nationaal ontwikkelde concepten kunnen bijdragen aan de internationale rechtsvorming.

De ontwikkeling van de internationale en nationale normstelling en handhaving van normen op het gebied van de rechten van de mens vormt het verbindende thema waarbinnen afzonderlijke deelprojecten nader worden bestudeerd. Een eerste cluster van deelprojecten betreft internationale standaarden van mensenrechten. Voorop staat de studie van de internationale normen en procedures. De rechten van de mens zijn immers gebaseerd op de gedachte dat er internationale standaarden bestaan waaraan de nationale praktijk kan worden getoetst. Die standaarden zijn neergelegd in internationale verdragen en verklaringen die de grondslag vormen voor de bescherming en bevordering van de rechten van de mens (deelproject 1). De staten hebben in de jaren zestig besloten tot een splitsing tussen burgerrechten en politieke rechten (inclusief grondrechten) enerzijds (deelproject 2) en economische, sociale en culturele rechten anderzijds (deelproject 3). Speciale aandacht verdienen in toenemende mate de zogeheten “kwetsbare groepen” (deelproject 4).

De mensenrechten hebben bij uitstek een maatschappelijke relevantie, hetgeen in het tweede cluster van deelprojecten tot uiting komt. Zij krijgen een steeds belangrijker plaats toebedeeld in het buitenlands beleid van staten, met name dat van Nederland. Speciale aandacht verdient de mensenrechtenproblematiek in de Derde Wereld, enerzijds omdat zich veel schendingen van klassieke mensenrechten aldaar voordoen, anderzijds omdat van daaruit de universele geldigheid van internationale normen veelal ter discussie wordt gesteld (deelproject 5). Een overkoepelend

karakter draagt het onderzoek naar de oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen (deelproject 6). De genoemde deelprojecten zijn onderling gerelateerd en hebben onderlinge raakpunten.

De volgende deelprojecten zullen deel uitmaken van het onderzoekprogramma:

A. Internationale Standaarden

1. Internationale normen en procedures.
2. Burgerrechten en politieke rechten; grondrechten.
3. Economische, sociale en culturele rechten; groepsrechten.
4. Bijzondere ("kwetsbare") groepen.

B. Mensenrechten in Maatschappelijk Perspectief

5. Buitenlands beleid.
6. Oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen.

Probleem- en doelstelling:

De centrale probleemstelling luidt: de aard en betekenis van internationale normen op het gebied van de rechten van de mens, hun toepassing en bevordering binnen de nationale rechtsorde en het internationale toezicht op de naleving daarvan. Het programma beoogt een bijdrage te leveren aan de nadere interpretatie van internationale normen en meer inzicht te bieden in de werking van internationale procedures van toezicht. Bovendien hebben diverse projecten als doel suggesties ter verbetering van deze procedures te doen. Tevens zijn onderdelen van het programma gericht op de vaststelling van factoren die van invloed zijn op de mensenrechten-situatie.

De deelprojecten nader bezien

A. Internationale Standaarden

A.1. Internationale normen en procedures

Sinds de totstandkoming van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) heeft de internationale gemeenschap een uitgebreid stelsel van mensenrechtenverdragen en toezicht-mechanismen tot stand gebracht. Te denken is met name aan de zeven VN- en de drie regionale verdragen op het vlak van de mensenrechten, alsmede de bijbehorende toezichthoudende comités, commissies en internationale gerechtshoven. Verder moet – buiten deze verdragen – vooral worden gedacht aan de bevoegdheden waarover de VN Commissie voor de Rechten van de Mens beschikt in de vorm van thematische- en landenrapporteurs en aan de in 1994 benoemde Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens.

Bij dit deelproject gaat het om de volgende vragen:

- In hoeverre zijn de bestaande verdragen inhoudelijk toereikend, gegeven ontwikkelingen die zich na de totstandkoming ervan hebben voltrokken (zie bijv. voor de problematiek van bijzondere groepen, deelproject 3.4) en gegeven de inhoudelijke problemen waarmee de verschillende toezichthoudende instanties intussen zijn geconfronteerd?
- In welke zin komt aan de reeds overeengekomen mensenrechtennormen universele geldigheid toe, en op welke wijze kan aan de universele aanvaarding van deze normen verder inhoud worden gegeven, uitgaande van de tegenstellingen waarvoor de wereld zich in de jaren negentig geplaatst ziet (bijvoorbeeld de opkomst van fundamentalistische groeperingen)? In hoeverre zijn bestaande interpretaties van mensenrechten in overwegende mate geënt op de ervaringen van mannen en niet zozeer op ervaringen van vrouwen?
- In welke zin staan specifieke onderdelen van de Nederlandse rechtsorde op gespannen voet met de internationaal en regionaal overeengekomen normen en hoe kan de doorwerking van de mensenrechtennormen in de Nederlandse rechtsorde verder worden verfijnd? (zie hiervoor ook deelproject 3.2)
- Op welke wijze kunnen de bestaande toezichtmechanismen worden verbeterd, gezien in het licht van de ervaringen die inmiddels ermee wereldwijd en regionaal zijn opgedaan?

Vragen als de genoemde kunnen op veel manieren en vanuit veel concrete invalshoeken voorwerp

van studie zijn. Vooralsnog wordt gedacht aan de volgende deelprojecten:

- de doorwerking van internationale (zowel de wereldwijde als de Europese) verdragen in de Nederlandse rechtsorde;
- rol en betekenis van het recht op leven en het recht op persoonlijke integriteit;
- de werking en effectiviteit van internationale toezichtsprocedures;
- het verdrag inzake de rechten van het kind en de Nederlandse rechtsorde;
- rol en betekenis van non-gouvernementele organisaties voor de naleving van internationale mensenrechtenstandaarden;
- de rol van het strafrecht bij de bescherming van de lichamelijke integriteit van vrouwen binnen de privésfeer.

(Onderzoekers: Baehr, Boerefijn, Bloed, Goldschmidt, Van Hoof, Klerk, Loenen, Struyker Boudier, Staal, Zwaak)

A.2. Burgerrechten en politieke rechten; grondrechten

Centraal staat de analyse van bestaande en in voorbereiding zijnde verdragen en andere internationale rechtsinstrumenten ter bescherming van de burgerrechten en politieke rechten en van de procedures van toezicht op nationale implementatie en op de naleving van deze verdragen en andere instrumenten. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de situatie van internationale en binnenlandse gewapende conflicten. Zowel wereldwijde als regionale verdragen worden onderzocht. Wat dat laatste betreft, gaat de aandacht vooral uit naar het EVRM en naar het Inter Amerikaanse systeem ter bescherming van de rechten van de mens.

Binnen dit deelproject wordt de verhouding bekeken tussen internationale mensenrechten en grondrechten op nationaal niveau. Meer in het bijzonder wordt aandacht besteed aan de betekenis van mensenrechtenverdragen en andere internationale normen voor het nationale recht, het vraagstuk van de implementatie van deze normen in de Nederlandse rechtsorde, de verhouding tussen internationale mensenrechtenbepalingen en vergelijkbare nationale grondrechtenbepalingen, en de verhouding tussen mensenrechtenbepalingen en andere bepalingen van internationaal recht (EG-recht, de Geneefse "Rode Kruis" verdragen, andere verdragen). Het gaat hier met name om een vergelijking van de supervisieprocedures op het gebied van de mensenrechten in het kader van de VN, de Raad van Europa en de OVSE (zie ook deelproject 3.5);

Getracht wordt een antwoord te vinden op de volgende vragen:

1. In hoeverre zijn grondrechten bepalend bij de oplossing van vraagstukken die zijn ontstaan door maatschappelijke en technologische ontwikkelingen?
2. Wat zijn de gevolgen van de ontwikkelingen in het internationale recht voor de nationale grondrechtenbescherming?
3. In hoeverre is de (nationale) gevestigde grondrechtelijke dogmatiek nog adequaat in het licht van de gesignaleerde nieuwe problemen en de "internationalisering" van het nationale recht?

Ter beantwoording van de bovengenoemde vragen komen de volgende deelprojecten aan de orde:

- grondslagen van de democratische rechtsstaat;
- de wetgever als beschermer van de grondrechten;
- grondrechtenbescherming binnen de EG: grondwettelijke consequenties van de EG-integratie; de rechten van verdediging en het recht op eerlijke procedures binnen het Europese bestuursrecht; toepassing op rechtspersonen. Toepassing van Europese rechtsbeginselen in de nationale context (waaronder door nationale ambtelijke en rechterlijke instanties van de Europese regelgeving op het gebied van de mededinging); Naar een hiërarchie van normen in de Europese context; grondrechtenbescherming in de EG-lidstaten;
- grondrechten en technologische ontwikkelingen;
- klassieke grondrechten en huidige maatschappelijke ontwikkelingen: de klassieke vrijheidsrechten met beklemtoning van de vrijheid van godsdienst, levensovertuiging, geweten, meningsuiting en onderwijs; de bepaling van de werkingssfeer van grondrechten; de vreemdeling en zijn mensenrechten, i.h.b. ter zake van asiel, uitlevering en EG-integratie; bewijsrechtelijke en procedurele bijzonderheden bij de implementatie van non-discriminatiernormen;

- de internationale dimensie van grondrechten;
- het vraagstuk van de constitutionele toetsing;
- de betekenis van internationaalrechtelijke gelijkheidsnormen voor de positie van vrouwen.

(Onderzoekers: Burkens, Eltayeb, Goldschmidt, Floris-Kommeren, Kummeling, Loenen, Vermeulen)

A.3. Economische, sociale en culturele rechten; groepsrechten

In vergelijking met de burgerrechten en politieke rechten is de studie naar de precieze aard en betekenis van economische, sociale en culturele rechten tot nu toe onderbelicht gebleven. Te vaak blijft de analyse steken bij de vaststelling dat de economische, sociale en culturele rechten programmatisch van aard zijn en dat zij daarom niet onmiddellijk, althans niet op dezelfde wijze als de burgerrechten en politieke rechten ten uitvoer kunnen worden gelegd.

Binnen dit deelproject komen de volgende deelonderwerpen aan de orde:

a) Nu met het einde van de Koude Oorlog het ideologische karakter van het debat – althans tussen Oost en West – is afgenomen, kan een herbezinning plaatsvinden over de precieze aard en betekenis van deze rechten. Belangrijke aanzetten daartoe zijn reeds gegeven in de vorm van de zogeheten “Limburg Principles” en de rapporten van de speciale VN-rapporteurs Eide inzake het recht op voedsel en Türk over de verwezenlijking van economische, sociale en culturele rechten in het algemeen. Deze aanzetten dienen vervolgens te worden geoperationaliseerd in nadere termen van afzonderlijke economische, sociale en culturele rechten van de mens. Een grote uitdaging hierbij is gelegen in het vaststellen van de minimale kern van de diverse rechten – waaronder met name het recht op voedsel, kleding en huisvesting, alsmede het recht op de hoogst haalbare lichamelijke en geestelijke gezondheid en daarmee verbonden het recht op bescherming van de leefomgeving nadere analyse behoeven – waarvan in geen geval mag worden afgeweken, ook niet om dwingende economische redenen en zelfs niet ten tijde van internationaal of binnenlands gewapend conflict. Het identificeren van een dergelijke ondergrens van bescherming impliceert in veel gevallen het stellen van prioriteiten tussen de in het geding zijnde economische, sociale en culturele rechten. Meer in het algemeen komt bij het vraagstuk van conflicterende rechten ook de onderlinge verhouding met de burgerrechten en politieke rechten aan de orde.

b) Met het voorgaande hangt ten nauwste samen de problematiek van het toezicht op de naleving van economische, sociale en culturele rechten. In de internationale praktijk vindt dat toezicht voornamelijk plaats op basis van nationale rapportage-procedures, die als minder effectief moeten worden beschouwd dan de ten aanzien van burgerrechten en politieke rechten bestaande (quasi-)rechterlijke klachtprocedures. De bestaande rapportage-procedures zijn vatbaar voor verbetering en aanscherping. Met name de vraag op welke wijze non-gouvernementele organisaties aan het toezicht een meer effectieve bijdrage zouden kunnen leveren, verdient daarbij de aandacht. Daarnaast wint de opvatting veld dat het onderscheid in aard en betekenis van economische, sociale en culturele rechten enerzijds en van burgerrechten en politieke rechten anderzijds niet betekent dat er geen overeenkomsten zouden bestaan voor wat betreft het toezicht op de naleving ervan. In toenemende mate wordt erkend dat beide categorieën rechten voor wat de overheid betreft zowel onthoudings- als interventieverplichtingen met zich mee brengen. Voorzover het onthoudingsverplichtingen betreft, lenen economische, sociale en culturele rechten zich in beginsel ook voor rechterlijk toezicht. Onderzocht wordt thans of ook in het kader van verdragen inzake economische, sociale en culturele rechten klachtprocedures kunnen worden ingevoerd.

De problematiek van het toezicht op naleving gekoppeld aan de specifieke aard en betekenis van economische, sociale en culturele rechten speelt niet alleen op wereldwijd niveau. Dezelfde vraagstukken doen zich, mutatis mutandis, ook voor op regionaal vlak.

c) Het recht op zelfbeschikking van volkeren, vooral verbonden met de periode van dekolonisatie, is sinds het einde van de Koude Oorlog opnieuw een centrale plaats in de internationale betrekkingen gaan innemen. Daarbij gaat het niet alleen om de keuze voor al dan niet politieke onafhankelijkheid, zoals die binnen het Koninkrijk in het geval van de Nederlandse Antillen en Aruba speelt, maar ook om juridische garanties die dit recht volkeren zou kunnen bieden voor de uitoefening

van bijvoorbeeld culturele rechten (onderwijs, godsdienst, enz.). De huidige stand van het recht van zelfbeschikking is deze brede betekenis is een van de onderwerpen van studie binnen dit deelproject.

d) Mede als gevolg van het feit dat de oorspronkelijk hooggestemde verwachtingen ten aanzien van de bescherming van economische, sociale en culturele rechten op internationaal niveau slechts zeer ten dele zijn bewaarheid, tekent zich een hernieuwde belangstelling af voor het kader waarin die bescherming uiteindelijk zijn meest effectieve beslag kan krijgen, te weten het nationale rechtsstelsel. De vragen die zich hierbij voordoen, liggen in het verlengde van hetgeen hierboven is opgemerkt ten aanzien van het internationale niveau. Samenvattend gaat het hierbij om een vergroting van de effectiviteit van zowel rechterlijke als niet-rechterlijke implementatie-methoden. Bij de eerstgenoemde staat de vraag centraal of en, zo ja, op welke wijze de mate van de inroepbaarheid voor de rechter ("justiciability") van de diverse economische, sociale en culturele rechten kan worden bevorderd. Voor wat de niet-rechterlijke methoden betreft, komt het te verrichten onderzoek er in feite op neer om na te gaan hoe de door VN-rapporteur Türk ontwikkelde indicatoren voor de verwezenlijking van economische, sociale en culturele rechten van de mens in de nationale context nader kunnen worden geoperationaliseerd en hoe in wisselwerking daarmee op meer adequate wijze op internationaal niveau kan worden gerapporteerd.

e) Een ander onderdeel van het onderzoek richt zich op het internationaal en economisch strafrecht: internationale kwaliteitseisen die gelden voor de nationale strafrechtpleging. De rechten van de mens hebben een groeiende betekenis voor de strafrechtpleging, met name ook waar die situaties van gewapend conflict betreft. Aandacht wordt nadrukkelijk ook besteed aan de rechtsontwikkeling in dit laatste opzicht zoals die zich volstrekt in Verenigde Naties verband in het bijzonder, waar gericht en toegepast bijvoorbeeld op de situatie in het voormalige Joegoslavië. (Onderzoekers: Arambulo, Betten, van Hoof, Toebes)

A.4. Bijzondere ("kwetsbare") groepen

Bepaalde groepen zijn in het bijzonder kwetsbaar voor schendingen van rechten van de mens. De aard van deze schendingen en de vraag in hoeverre dit soort schendingen maatschappelijk wordt onderkend, wordt bestudeerd met inachtneming van de verschillende culturele achtergronden. Nader uitgewerkt voor de jaren 1994-1999 zal het onderzoek de volgende deelprojecten omvatten:

- Nieuwe vormen van rassendiscriminatie, samenhangende met intolerantie en vreemdelingenhaat, achterstelling van migranten en asielzoekers en beperkingen die aan niet-EG burgers worden opgelegd. In het bijzonder zal aandacht worden besteed aan nieuwe ontwikkelingen die voortvloeien uit de overeenkomsten van Schengen en Dublin en aan de verplichtingen die voortvloeien uit relevante bestaande verdragen zoals het Vluchtelingenverdrag van 1951, het Verdrag tegen rassendiscriminatie van 1965 en de internationale verdragen inzake de rechten van de mens van 1966. Het onderzoek zal zich ook richten op de praktijk en de modaliteiten ter versterking van de toezichtmechanismen bij de laatstgenoemde verdragen.
- Met betrekking tot de rechten van homoseksuelen zal worden voortgebouwd op het onderzoek dat reeds is verricht en gepubliceerd in: *Homosexuality: A European Community Issue* (onder redactie van Waaldijk en Clapham). Lijnen zullen worden doorgetrokken naar de implicaties voor homoseksuelen van de non-discriminatie en gelijkheidsbepalingen die neergelegd zijn in nationale en internationale wetgeving.
- Veel vrouwen hebben een zwakkere sociaal-economische positie dan mannen; autonomie en zelfbeschikking hebben voor vrouwen vaak een andere betekenis. Het onderzoek spitst zich toe o.a. op de vraag hoe het seksuele zelfbeschikkingsrecht en het recht op lichamelijke integriteit binnen de privésfeer kunnen worden beschermd door het strafrecht. Hierbij verdient bijzondere aandacht dat er een conflict kan bestaan tussen het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de vrouw binnen een samenlevingsvorm (vraag om bescherming door de overheid) en het recht op privacy van de samenlevingsvorm (vrijheid ten aanzien van overheidsingrijpen).
- Ten aanzien van de rechten van het kind zal vooral centraal staan het functioneren van het verdrag van 1989 en het daarin gecreëerde toezichtmechanisme. Met name het toezichthoudend comité dat op dynamische en innoverende wijze zijn taak heeft aangevangen en dat uitwerking

tracht te geven aan het beginsel van “de beste belangen van het kind” verdient nadere bestudering. Daarnaast zal het onderzoek zich richten op het werk dat internationaal geëntameerd is terzake van de bestrijding van kinderhandel, kinderprostitutie en andere vormen van kindermishandeling. In een speciale deelstudie wordt aandacht besteed aan de verplichting in het Kinderverdrag tot het tegengaan van kindermishandeling, ook voorzover deze plaats heeft in familieverband.

Binnen dit deelproject valt ook de aandacht van het strafrecht voor rechtsbescherming in “totale instituties”. De probleemstelling binnen dit onderdeel betreft de vraag in welke mate en op welke wijze:

- a) personen die geconfronteerd worden met een beslissing terzake van hun verblijf in een totale institutie of de voortzetting daarvan rechtsbescherming genieten en
- b) personen die in een totale institutie verblijven, met betrekking tot ten aanzien van hen genomen interne beslissingen rechtsbescherming genieten. De uiteindelijke doelstelling is, om op basis van een rechtsvergelijking tussen de verschillende rechtsontwikkelingen en de gebleken rechtsmogelijkheden in relatie tot de specifieke omstandigheden en mechanismen, te komen tot een min of meer overkoepelende theorie met betrekking tot het onderwerp rechtsbescherming en instituties. (Onderzoekers: Hendriks, Kelk, Smith, Waaldijk)

B. Mensenrechten in Maatschappelijk Perspectief

B.5. Buitenlands beleid

Niet alleen de situatie van de mensenrechten en de oorzaken van schendingen, maar ook de mogelijkheden om de naleving te bevorderen vormen onderwerp van onderzoek. Naast de al eerder genoemde internationaalrechtelijke procedures, behoren het buitenlands- en het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid bij uitstek tot de mechanismen die in het internationale verkeer de naleving van de mensenrechten kunnen helpen bevorderen.

In 1979 hebben de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking een nota inzake de Rechten van de Mens in het Buitenlands Beleid aan de Tweede Kamer aangeboden. In deze nota werd een poging gedaan de belangrijkste dilemma's aan de orde te stellen voor een regering die de rechten van de mens een centrale plaats in het buitenlands beleid wil geven. Tot op heden zijn Nederland, Noorwegen en Canada de enige landen die een dergelijk veelomvattend beleidsdocument hebben gepubliceerd. Deze nota, de reacties erop van non-gouvernementele organisaties, de parlementaire hoorzitting over het onderwerp en de behandeling van de nota in de Tweede Kamer vormen nog steeds de basis van het huidige Nederlandse mensenrechtenbeleid, ook na het verschijnen van de zgn. Herijkingsnota in 1995.

Voor wat Nederland betreft, vormt de dissertatie van Castermans-Holleman over het Nederlandse mensenrechtenbeleid binnen de Verenigde Naties tot nu toe de belangrijkste publikatie op dit terrein. Aan de Universiteit Utrecht wordt een vergelijkend onderzoek gedaan naar het mensenrechtenbeleid van Nederland en enkele “gelijkgezinde” landen ten aanzien van China, en is een onderzoek gestart over de invloed van het buitenlands beleid op het gebied van de rechten van de mens van westerse staten op het gedrag van de Indonesische regering inzake mensenrechten. Aan de voorbereiding van andere onderzoeken op dit terrein, waaronder de binnenlandse invloed op het Nederlandse buitenlands beleid ten opzichte van Zuid-Afrika en Indonesië, speciaal met betrekking tot Namibië en Oost-Timor, wordt thans gewerkt.

Onderzoek op dit terrein beoogt enerzijds kennis te verschaffen over de Nederlandse buitenlandse politiek op het gebied van de rechten van de mens en anderzijds het inzicht te vergroten in de problematiek van de universaliteit van de rechten van de mens. Tevens wordt bezien hoe het Nederlandse buitenlands beleid ter zake zich onderscheidt van dat van andere vergelijkbare landen. Het onderzoek richt zich met name op de plaats die mensenrechten innemen in het buitenlands beleid, de wijze van prioriteitsstelling en de relatie tussen mensenrechten en ontwikkelingssamenwerking.

De eerder gestelde vraag over de universaliteit van mensenrechten is van belang voor regeringen (zoals de Nederlandse) die de bescherming van de rechten van de mens als een centraal element van het buitenlands beleid beschouwen. Immers, het bevorderen van daadwerkelijke verwezenlijking van internationale normen op het gebied van de mensenrechten, zoals neergelegd in internationale verdragen en verklaringen, zal des te moeilijker zijn naar gelang zulke normen

minder aansluiten bij de binnen een bepaalde cultuur geldende waarden. Deze vraag doet zich met name voor in de betrekkingen met ontwikkelingslanden in Azië, Afrika en Latijns-Amerika waar op vele terreinen andere culturele normen gelden dan in West-Europa en Noord-Amerika. Gelden die andere normen ook voor de rechten van de mens? Nader onderzoek zal hier uitsluitel moeten geven.

Het verwerven van inzicht in de verhouding tussen de internationaal erkende mensenrechten-normen en de binnen verschillende culturen geldende waardenpatronen zal van nut kunnen zijn voor de effectiviteit van het buitenlands beleid op het betreffende gebied. Tevens zal zulk inzicht relevant zijn voor de vraag in hoeverre mensenrechtencriteria kunnen worden opgenomen in het beleid op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.

De aandacht voor de mensenrechten in de Derde Wereld valt in een drietal deelreinen van onderzoek uiteen:

a) De betekenis van internationale en regionale systemen van bescherming en bevordering van de rechten van de mens in de Derde Wereld. In Afrika en Latijns-Amerika zijn zulke regionale systemen totstandgebracht; in de Aziatische regio is het tot dusverre niet gelukt een dergelijk systeem te creëren. Wat is de betekenis van zulke regionale systemen, gezien vanuit het perspectief van staten, non-gouvernementele organisaties en individuen? Hoe verhouden deze regionale systemen zich tot het VN-systeem? Zijn zij te beschouwen als een bevestiging en versterking van het universele karakter van de rechten van de mens of eerder als een ondermijning daarvan? In hoeverre beïnvloeden regionale systemen elkaar over en weer? Bij deze laatste vraag zal ook de invloed van het Europese systeem (EVRM, OVSE) worden betrokken. Op welke wijzen kan de implementatie van regionale systemen verder worden verbeterd?

b) De mensenrechtensituatie in ontwikkelingslanden. Dit aandachtsgebied komt met name tot uitdrukking in een internationaal project waarin de situatie van de mensenrechten in een aantal geselecteerde ontwikkelingslanden in kaart wordt gebracht. Dit project bouwt voort op een bestaand internationaal project waarin wordt samengewerkt met onderzoekers in andere landen (Noorwegen, Zweden, Denemarken, Finland, Oostenrijk en Canada).

Het ligt in de bedoeling ten aanzien van specifieke thema's van mensenrechten(schendingen), zoals de bescherming van de vrijheid van meningsuiting, rechtsvergelijkende c.q. vergelijkend politologisch onderzoekprojecten op gang te brengen. In zulke projecten zal ook aandacht worden besteed aan de wisselwerking tussen het nationale, regionale en mondiale niveau van mensenrechtenbescherming.

c) Speciale aandacht wordt binnen dit deelproject besteed aan ontwikkelingen in het kader van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), kortweg aangeduid als het "Helsinki-proces". Er wordt met name gekeken naar de institutionele, conflictvoorkomende en de menselijke dimensie (d.w.z. mensenrechten en aangelegenheden met een verwant humanitair karakter) van het proces. Aandacht wordt besteed aan het volkenrechtelijk karakter van de OVSE (inclusief structuur en besluiten) en de toezichtsprocedures die in het kader van de OVSE tot stand zijn gekomen, alsmede de rol die de OVSE speelt bij het voorkomen van conflicten en het beschermen van nationale minderheden. (Onderzoekers: Baehr, Bloed, Glasius, Medina Quiroga, Van Ravels, Struyker Boudier)

B.6. Oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen

Onderzoek naar bepalende factoren voor ernstige en systematische schendingen van fundamentele rechten van de mens. Dit gebeurt op drie niveaus:

- microniveau: individu en kleine groepen;
- mesoniveau: instituties en organisaties (leger, politie, geheime diensten);
- macroniveau: de staat in het internationale systeem.

Naast de factoren die schendingen van fundamentele mensenrechten bevorderen ("facilitating factors"), wordt ook naar factoren gekeken die zulke schendingen kunnen belemmeren ("inhibiting factors"). In dit kader wordt vergelijkend onderzoek verricht naar paren van landen in een regio die qua sociaal-economische en territoriale dimensies sterk op elkaar lijken, maar qua schendingen

sterk uiteenlopen. Het gaat hier om hypothese-toetsend onderzoek. De resultaten van de verschillende specifieke vergelijkingen worden gebruikt, om de algemene hypothesen die aan het onderzoek ten grondslag liggen, bij te stellen, verder te verfijnen en te gebruiken voor onderzoek met betrekking tot andere landenparen. Een dissertatie op dit terrein, dat de situatie in Guatemala en die in Costa Rica vergeleek, is in 1995 gereedgekomen.

Gekeken wordt met name naar:

- oorzaken van conflicten (o.a. tussen gepolitiseerde minderheden en de heersende regimes);
- daaruit resulterende schendingen van rechten van de mens;
- vluchtelingenstromen als resultaat van politieke of humanitaire crises.

Een afzonderlijke categorie vormt het onderzoek naar de aard en oorzaken van raciaal geweld, met name in Europa. Een internationaal vergelijkend onderzoek, in de vorm van een dissertatie, betrof de wijze waarop de Staat reageert op raciaal geweld in Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland. Binnen dit onderzoek wordt tevens aandacht besteed aan de actuele problematiek van de toegenomen migratie binnen Europa en de reacties daarop. Een nauw hierop aansluitend tweede vergelijkend onderzoek, dat door het Ministerie van Binnenlandse Zaken wordt gefinancierd, betreft overheidsreacties in Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, Nederland en België op groeperingen die racisme propageren. (Onderzoekers: Baehr, Bovenkerk, Hey).

IV Facultaire onderzoeksprogramma's

Hieronder volgt per onderzoeksprogramma achtereenvolgens een beschrijving van het programma (waarin ook de relatie van het programma met de onderzoeksschool aan de orde komt), de publicatielijsten en een overzicht van de inzet van onderzoekstijd.

1. Programma: Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid

1.1 Beschrijving van het programma

Opzet en doelstelling

Getracht wordt het inzicht in de verdeling van arbeid en inkomen te verscherpen. Dit zowel met het oog op theorie-ontwikkeling als ten behoeve van (de evaluatie van) beleid.

Beschrijving

In ons maatschappelijk bestel vervult de arbeidsmarkt een dubbele functie: aanbieders van arbeid en arbeidsplaatsen worden aan elkaar gekoppeld en inkomens worden verdeeld. Beide functies hangen nauw samen. Dit impliceert een samenhang tussen twee belangrijke aspecten van maatschappelijke ongelijkheid: de positie in het arbeidsproces en het inkomen. De positie van degenen die geen betaalde arbeid verrichten, is hier vaak van afgeleid, bijvoorbeeld omdat hun inkomens veelal gekoppeld zijn aan hun arbeidsverleden c.q. aan een geschat, potentieel arbeidsinkomen. Getracht wordt het inzicht in de verdeling van arbeid en inkomen te verscherpen. Dit zowel het met oog op theorie-ontwikkeling als ten behoeve van (de evaluatie van) beleid. Met betrekking tot de relatie tussen arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid bestaan belangrijke lacunes in wetenschappelijk gefundeerde kennis. Bestaande en nieuw te ontwikkelen theoretische modellen worden aangewend om te trachten deze leemtes op te vullen. Vertrekpunt daarbij is de rationele-keuzetheorie, waaronder met name het daarbinnen ontwikkelde neoklassieke economisch-theoretisch instrumentarium. Er vindt zowel een toespitsing plaats van dit instrumentarium op het terrein van arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid als een verdere uitbouw en verdieping ervan. Daarbij wordt de rationele-keuzetheorie tevens gehanteerd als kader ter integratie van diverse disciplinaire benaderingen.

- De onderzoeksleider van het programma is prof.dr. J.J. Siegers.

- Het onderzoek wordt verricht vanuit de discipline economie (subdiscipline arbeidseconomie), doch is expliciet gericht op samenwerking met aangrenzende disciplines. Het onderzoek ligt op het terrein van het facultaire concentratiepunt sociaal en economisch recht en op dat van het universitaire zwaartepunt sociaal en economisch recht en beleid.

Deelprojecten

Het programma omvat de volgende deelprojecten.

- 1 Constructie van theoretisch gefundeerde beleidsmodellen betreffende arbeidsaanbod, relatievorming en gezinsvorming (Grift, Siegers, Vlasblom);
- 2 Beloning, loopbanen en segregatie (Mertens, Schippers, Siegers);
- 3 Economische ontwikkeling en werkgelegenheid (Plantenga, Schippers, Siegers, Van Stigt);
- 4 Regulering van beroepsgroepen (Van den Bergh, Van Binnebeke, Den Hertog, Siegers);
- 5 Arbeidsmarkt en goederenmarkten (Bruggert);
- 6 Etnische minderheden op de arbeidsmarkt (Liem);
- 7 Vakbonden (Van den Berg);
- 8 Arbeidsongeschiktheid (Den Uijl);
- 9 Van collectieve naar individuele arbeidsovereenkomsten (Van Sas).
- 10 Rechtseconomische analyses (Van den Bergh, De Geest, Den Hertog).
- 11 De economische analyse van het contractenrecht toegepast op arbeidsovereenkomsten (Vandenberghe)
- 12 Het Californië-effect. Beleidsconcurrentie: verzwakking of versterking van normen (Princen)

Samenwerkingsverbanden

- UU

Binnen de UU vindt in de eerste plaats afstemming plaats binnen de onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal-Economisch Bestuur (AWSB), waaronder met name binnen het thema "Samenhang tussen de sociale en economische dimensie" van het deelprogramma "De sociale rechtsstaat in transitie". Daarnaast vindt afstemming plaats binnen het kader van het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek van Arbeidsmarkt- en Verdelingsvraagstukken (CIAV); het betreft een samenwerkingsverband van de vakgroepen Economie (Fac. Rechtsgeleerdheid), Sociologie (FSW), Algemene Sociale Geografie (FRW) en de sectie Sociaal Recht van de vakgroep Internationaal, Sociaal en Economisch Publieksrecht (Fac. Rechtsgeleerdheid). Vakgroepoverschrijdend onderzoek binnen de faculteit Rechtsgeleerdheid loopt c.q. is gepland (ISEP, Privaatrecht). Binnen de vakgroep Economie loopt onderzoek op het snijvlak van het onderzoeksprogramma "De interactie tussen bedrijven en overheidsorganisaties enerzijds en hun omgeving anderzijds" en het onderhavige programma. Tevens vindt afstemming plaats met de onderzoekschool Interuniversitair Centrum voor Sociaal-Wetenschappelijke Theorievorming en Methodenontwikkeling (ICS), waaronder met name de Utrechtse pijler van deze school (te weten het Utrechts Centrum voor Sociologie (UCS)).

- Internationaal

Van den Bergh is voorzitter van de European Association of Law and Economics en lid van de Board of the International Review of Law and Economics. Plantenga is lid van de EU Group of Experts on Gender and Employment. Siegers is lid van de Board of Consulting Editors of the European Journal of Law and Economics.

1.2 Publicatielijst

Dissertaties

- Bergh, M. von, Loopbanen van oudere werknemers - UU, Utrecht, 23 september 1997 - Promotoren: prof. dr. H.A. Becker, prof. dr. J.J. Siegers; co-promotor: dr. P.L.J. Hermkens - Amsterdam: Thesis, 175 p. [EC.14]
- Goor, A.-G. van de, Effects of regulation on disability duration - UU, Utrecht, 10 juni 1997 - Promotor: prof. dr. J.J. Siegers; co-promotoren: dr. S. Klosse, dr. J.J. Schippers - Amsterdam: Thesis, 317 p. [EC.14]

Deelproject 1. Constructie van theoretisch gefundeerde beleidsmodellen betreffende arbeidsaanbod, relatievorming en gezinsvorming

Wetenschappelijke publicaties

- Vermeulen, H.J.J.M., F. Bruggert, Y.K. Grift en J.J. Siegers, De urenbeslissing van verplegenden en verzorgenden, Extern rapport in opdracht van en uitgebracht aan de OSA. IVA & Economisch Instituut/CIAV, Tilburg/Utrecht, 1997, 137 p. [EC.14] [AW-N-1b.c.bis]
- Vlasblom, J.D., P. de Gijssel en J.J. Siegers, Income distribution, labour supply and wages of married and cohabiting women in the Federal Republic of Germany and the Netherlands: A decomposition analysis, in: F. Haslinger en O. Stoenner-Venkatarama (eds), Aspects of the Distribution of Income, Metropolis-Verlag, Marburg, 1997, p. 223-271 [EC.14] [AW-N-1.b.c.bis]

Deelproject 2. Beloning, loopbanen en segregatie

Wetenschappelijke publicaties

- Bouwens, A., G. Beets en J.J. Schippers, Uitgesteld ouderschap als maatschappelijk probleem, in: A. Bouwens, G. Beets en J.J. Schippers (red.), Uitgesteld ouderschap, Thesis Publishers, Amsterdam, 1997, p. 1-11 [EC.14] [AW-N-1.b.d]
- Bouwens, A., G. Beets en J.J. Schippers (red.), Uitgesteld ouderschap, Amsterdam: Thesis, 1997, 181 p. [EC.14] [AW-N-1.b.c. bis]
- Mertens, N., A. van Doorne-Huiskes, J.J. Schippers en J.J. Siegers, Kinderen en de beloning van vrouwen: een simultane analyse, Mens en Maatschappij 72(2), mei 1997, p. 132-148 [EC.14]- [AW-N-1.b.d]

- Mertens, E.H.M., J.J. Schippers en J.J. Siegers, Werken en kinderen: gevolgen voor het levensduurinkomen van vrouwen, in: P. Cuyvers en J. Latten (red.), Alleen of samen? Individu en gezin in de toekomst, Den Haag/Voorburg: Nederland Gezinsraad/CBS, 1997, p. 63-80. [EC.14] [AW-N-1.b.d]
- Mertens, N., A. van Doorne-Huiskes, J. Schippers en J. Siegers, Uitstel van ouderschap en de beloning van vrouwen, in: A. Bouwens, G. Beets en J. Schippers (red.), Uitgesteld ouderschap, Amsterdam: Thesis, 1997, p. 89-110. [EC.14] [AW-N-1.b.d]
- Siegers, J.J. en R. Turksema, Ondernemerschap en profijtbeginsel in de zorgsector: de casus kinderopvang, Sociale Wetenschappen, 40 (4), december 1997, p. 77-87. [EC.14] [AW-N-1.b.d]
- Siegers, J.J., Werknemers tussen arbeid en zorg, in: G. Faber en J.J. Schippers (red.), Flexibilisering van arbeid, Bussum: Coutinho, 1997, p. 41-53 [EC.14] [AW-N- 1.b.d]
- Stigt, J. van en J.J. Schippers, Verlofregelingen: tussen arbeid en zorg, Sociaal Maandblad Arbeid, jg. 52, no.9, september 1997, p. 489-498 [EC.14] [AW-N-1.b.d]

Vakpublicaties

- Schippers, J.J., Noodzaak tot permanente dijkbewaking, Zeggenschap, september 1997, no.3, p. 34-36 [EC.14] [AW-N-1.b.d]

Deelproject 3. Economische ontwikkeling en werkgelegenheid

Wetenschappelijke publicaties

- J. Bussemaker, A. van Drenth, T. Knijn and J. Plantenga, Lone mothers in the Netherlands, in: J. Lewis (red.) Lone mothers in European Welfare Regimes, London: Jessica Kingsley Publishers, 1997, p. 96-120, [EC.14] [AW-N-1.b.c.bis]
- Dijkstra, A.G. en J. Plantenga (red.), Gender and economics. A European perspective, London: Routledge, 1997, 167 p. [EC.14] [AW-N-1.b.c.bis]
- Dijkstra, A.G. en J. Plantenga, Introduction, in: A.G. Dijkstra en J. Plantenga (red.), Gender and economics. A European perspective, London: Routledge, 1997, p. 1-14 [EC.14] [AW-N-1.b.c.bis]
- Faber, G. en J.J. Schippers (red.), Flexibilisering van arbeid, Bussum: Coutinho, 1997, 184 pp. [EC.14] [AW-N-1.b.c. bis]
- Faber G., en J.J. Schippers, Flexibilisering van de arbeidsmarkt: trends, theorie en beleid, in: G. Faber en J.J. Schippers (red.), Flexibilisering van arbeid, Coutinho, 1997, p. 9-15 [EC.14] [AW-N-1.b.c. bis]
- Plantenga, J., G. Bruning, J.J. Schippers, J.J. Siegers, De sociaal-economische positie van vrouwen 1990-1995, Extern rapport in opdracht van en uitgebracht aan het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Directie Analyse en Onderzoek/Directie Coördinatie Emancipatiebeleid), 1997, 38 p. [EC.14] [AW-N-1.b.a]
- Plantenga, J., Deeltijdarbeid: tussen integratie en segmentatie, in: G. Faber en J.J. Schippers (red.), Flexibilisering van arbeid, Bussum: Coutinho, 1997, p. 41-53. [EC.14] [AW-N-1.b.a]
- Plantenga, J., and J. Rubery (red.), State of the art review on women and the labour market Report for the Equal Opportunities Unit, DG V of the European Commission. Utrecht: Institute of Economics/CIAV, 1997, 320 p. [EC.14] [AW-n-1.b.a]
- Plantenga, J., Part-time work in the Netherlands: facts, figures and policies, in: M. Klein (red.) Part-time work in Europe. Gender, jobs and oppertunities. Frankfurt/New York: Campus, 1997, p. 151-167. [EC.14] [AW-N-1.b.a]
- Plantenga, J., I. van Berkel. Gender, labour costs and working time patterns. The case of the Netherlands. External report commissioned by and presented to the European Commission: Utrecht Institute of Economics/CIAV, Utrecht, 1997, 30 p. [EC.14] [AW-N-1.b.a]
- Plantenga, J., European constants and national particularities: the position of women on the EU labour market, in: A.G. Dijkstra en J. Plantenga (red.), Gender and Economics. A European perspectieve. London: Routledge, 1997, p. 86-103 [EC.14] [AW-N-1.b.c. bis]
- Plantenga, J. en M. Sloep, Accounting for unpaid labour, in: K. Tijdens, A. van Doorne-Huiskes en T. Willemsen (red.), Time allocation and gender, Tilburg: Tilburg University Press, 1997, p. 5-30. [EC.14] [AW-N- 1.b.c.bis]
- Stigt, J. van en J.J. Schippers, Flexibele uitwegen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, in: G. Faber en J.J. Schippers (red.), Flexibilisering van de arbeid, Coutinho, Bussum, 1997, p. 166-175

[EC.14] [AW-N-1.b.a]

Vakpublicaties

- Plantenga, J., Honderd jaar vrouwenarbeid, Index. Feiten en cijfers over onze samenleving, No. 7 juli/augustus, 1997, pp. 24-27 [14.EC][AW-N-1.b.a]

Deelproject 4. Regulering van beroepsgroepen

Wetenschappelijke publicaties

- Hertog, J. den, Economie en economische orde, in: B. Hessel en S. Klosse (red.), Sociaal en economisch recht. Grensvlak van markt en overheid, Wolters-Noordhoff, Groningen, tweede druk, 1997, p. 36-90. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- Hertog, J. den, Economie, recht en economische politiek, in: B. Hessel en S. Klosse (red.), Sociaal en economisch recht. Grensvlak van markt en overheid, Wolters-Noordhoff, Groningen, tweede druk, 1997, p. 236-350. [EC.14] [AW-N-1.a.a]

Deelproject 5. Arbeidsmarkt en goederenmarkten

Deelproject 6. Etnische minderheden op de arbeidsmarkt

Deelproject 7. Vakbonden

Wetenschappelijke publicaties

- Berg, A. van den, Honderd jaar vakbeweging, Index. Feiten en cijfers over onze samenleving, juni 1997, 4(6), p. 24-27
- Berg, A. van den en J. Hartog, Honderd jaar inkomensongelijkheid, Index. Feiten en meningen over onze samenleving, september 1997, 4(8), p. 25-28.

Vakpublicaties

- Schippers, J.J., Boekbespreking van Jan Peter van den Toren, Achter gesloten deuren? Cao-overleg in de jaren negentig, Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden, Welboom, Amsterdam, 1996, 271 p., Economisch Statistische Berichten, jg. 82, nr. 4108, 28 mei 1997, p. 434-435 [EC.14] [AW-N-1.b.a]

Deelproject 8. Arbeidsongeschiktheid

Deelproject 9. Van collectieve naar individuele arbeidsovereenkomsten

Deelproject 10. Rechtseconomische analyses

Wetenschappelijke publicaties

- R. van den Bergh, Economische analyse van het mededingingsrecht. Een terreinverkenning, Tweede druk, Gouda Quint, Deventer, 1997, 164 p. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh en E. Dirix, m.m.v. H. Vanhees, Handels- en economisch recht in hoofdlijnen, Vijfde druk, Intersentia, Antwerpen, 1997. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh, Van Nederlands kartelparadijs naar Europees kartelparadijs. Een kritische rechtseconomische kijk op het wetsvoorstel voor een nieuwe mededingingswet, NJB, 1997, p. 149-153 [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh, Law and Economics of Law without Economics? De toegevoegde waarde van de rechtseconomie, in: B. Hessel e.a. (red.), Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, Ars Aequi Libri, Nijmegen, 1997. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh, The Subsidiarity Principle and the EC Competition Rules: The Costs and Benefits of Decentralisation, in: D. Cooter and D. Schmidtchen, D. (eds), Constitutional Law and Economics of the European Union, Edward Elgar, Aldershot 1997, [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh, Wer schützt die europäischen Verbraucher vor dem Brüsseler Verbraucherschutz? Zu den möglichen adversen Effekten der europäischen Richtlinien zum Schutze des

- Verbrauchers, in: C. Ott und H.-B. Schäfer (eds), *Effiziente Verhaltenssteuerung und Kooperation im Zivilrecht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997, p. 77-102. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
- R. van den Bergh, *Il quadro generale delle strutture esistenti in sette paesi europei per la tutela dei consumatori*, in: *Consumerismo: Esigenze italiane ed esperienze internazionali*, Telecom Italia, Roma, 1997, p. 18-23. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
 - R. van den Bergh, *Self-regulation of the Medical and Legal Professions: Remaining Barriers to Competition and EC Law*, Note di Lavarò Fondazione Eni Enrico Mattei, 1997, 67 p. [EC.14] [AW-N-1.a.a]
 - Waarden, F. van, J. den Hertog, H. Vinke en T. Wiltshagen, *Prospects for safe and sound jobs*, Den Haag: VUGA, 1997, 123 p. [EC.14] [AW-N-1.b.b]

Vakpublicaties

- R. van den Bergh, "Gekke regelgeving", *ESB*, 1997, p.3. [EC.14] [AW-N-1.a.a]

Deelproject 11. De economische analyse van het contractenrecht toegepast op arbeidsovereenkomsten

1.3. Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd	nt
Economie	Berg, A. van den	dr.	UD	0,3	AWSB	0,3	
Economie	Bergh, R. v.d.	prof.dr.	HGL	0,1	AWSB	0,1	
AWSB	Binnebeke, E.J.G.H. v.	mr.	AIO	p.m.	AWSB	p.m.	
AWSB	Bruggert, F.	drs.	AIO	0,5	AWSB	0,5	
Economie	Geest, G. de	dr.	TO	0,1	AWSB	0,1	
Economie	Grift, Y.K.	drs.	UD	0,3	AWSB	0,3	
Economie	Hertog, J.A. den	mr.drs.	TD	0,1	AWSB	0,1	
ASWB	Liem, P.	drs.	TO	0,1	AWSB	0,1	(a)
Economie	Plantenga, J.	dr.	UD	0,25	AWSB	0,25	
AWSB	Princen, S.	drs.	AIO	0,75	AWSB	0,75	
AWSB	Sas, E. van	drs.	AIO	0,75	AWSB	0,75	
Economie	Schippers, J.J.	dr.	UHD	0,4	AWSB	0,4	
Economie	Schippers, J.J.	dr.	UHD	p.m.	ICS	p.m.	(b)
Economie	Siegers, J.J.	prof.dr	HGL	0,5	AWSB	0,5	
Economie	Siegers, J.J.	prof.dr.	HGL	p.m.	ICS	p.m.	(b)
AWSB	Uijl, S. den	drs.	AIO UD	0,3 0,15	AWSB	0,3 0,15	(c)
AWSB	Vandenberghe, A.-S.	drs.	AIO	0,25	AWSB	0,25	

- (a) Rest van de onderzoeksinstelling vormt onderdeel van AWSB-ISOR.
- (b) Onderzoekschool Interuniversitair Centrum voor Sociaal-Wetenschappelijke Theorievorming en Methodenontwikkeling.
- (c) Tot 1-9-97 AIO. Daarna UD. Andere helft van de onderzoeksinstelling vormt onderdeel van het facultaire onderzoeksprogramma "De interactie tussen bedrijven en overheidsorganisaties enerzijds en hun omgeving anderzijds".

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Bruning, G.		0,3
Stigt, J. van		0,4
Vlasblom, J.D.	0,1	

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 3,65
tweede geldstroom	: 0,1
derde geldstroom	: 0,7
totaal	: 4,45

2. Programma: Dekking van pensioentoezeggingen: publieke armoede, private rijkdom

2.1 Beschrijving van het programma

Opzet en doelstelling

Getracht wordt inzicht te verkrijgen in de wijze waarop op basis van de Pensioen- en Spaarfondsenwet (PSW) met een kapitaaldeckingsstelsel pensioentoezeggingen worden gedekt en welke de economische gevolgen daarvan zijn.

Probleem- en doelstelling

Centraal in het programma staan de volgende aspecten:

- de hoogte en verdeling van de financieringslasten die pensioentoezeggingen met zich meebrengen;
- de wijze waarop de bijeengebrachte middelen worden beheerd, dat wil zeggen worden belegd en geïnvesteerd op een dusdanige wijze dat pensioentoezeggingen worden veiliggesteld;
- de vraag of de veiligstelling van pensioentoezeggingen conform maatschappelijke doelstellingen dient te geschieden c.q. geschiedt.

Relatie met de onderzoeksschool AWSB

Van de secundaire arbeidsvoorwaarden zijn de kosten van de (aanvullende) pensioenvoorzieningen verreweg het grootst. Door een samenspel van ontwikkelingen (waarbij gedacht kan worden aan de omvang van de werkloosheid, de demografische ontwikkeling) nemen deze kosten toe. Gevolg hiervan is dat de vraag steeds dringender wordt of het huidig systeem kan worden voortgezet, of dat hiervoor in plaats andere, minder kostbare stelsels (zoals beschikbaar-premiestelsel, gemiddeld loon-stelsel) zouden kunnen worden geïntroduceerd.

De discussie over AOW en aanvullende pensioenen concentreert zich feitelijk op de verdeling van welvaart/ welzijn over generaties. Hierbij kan gesteld worden dat uit de samenleving (zie: opkomst ouderenpartijen) tekenen van bezorgdheid over de solidariteit tussen generaties opkomen. Dit aspect van de problematiek verdient nader onderzoek.

De pensioenfondsen hebben in het jaar 2000 circa 1000 miljard in beheer. De maatschappelijke vraag die hierbij rijst is wie de zeggenschap over deze vermogens heeft, en, vooral, of de overheid in dezen een rol heeft. Het laatste is uiteraard van belang, gegeven de armoede van de Staat. Door de overheid wordt de pensioenfondsen het verwijt gemaakt te risicomijdend te investeren. In dit verband wordt de Staat op haar wenken bediend: thans is een richtlijn van de Europese Commissie in voorbereiding, die voorschrijft dat 80% van het te beleggen vermogen van de pensioenfondsen in lokale valuta dient te worden belegd.

Het onderhavig onderzoek vindt plaats in het thema "De rol van de overheid op het gebied van arbeid, welzijn en sociaal-economisch bestuur", meer bepaald: "Naar een nieuw stelsel van sociale zekerheid". Binnen het laatste onderdeel is het subcluster "Pensioenproblematiek en verzorgingsstaat" gevormd.

Het programma omvat het volgende *project*:

- De positie van de industrie in Nederland en de inzet van pensioenbesparingen ter financiering van innovatieve industriële activiteiten.

De betrokken onderzoeker is C.K.F. Nieuwenburg.

2.2. Publicatielijst

Deelproject De positie van de industrie in Nederland en de inzet van pensioenbesparingen ter financiering van innovatieve industriële activiteiten.

Overige onderzoek-output

- C.K.F. Nieuwenburg, Kanttekeningen naar aanleiding van de miljoenennota 1998 en de Macro Economische Verkenning 1998, paper september 1997.

- C.K.F. Nieuwenburg, Het economische beleid 1998 met speciale aandacht voor de groothandel, paper oktober 1997.
- C.K.F. Nieuwenburg, Invloed van de technologische ontwikkelingen en van de internationalisering op de Nederlandse economie, paper, oktober 1997.

2.3. Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
Economie	Nieuwenburg, C.K.F.	prof.dr.	hgl		AWSB	

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 0,2
tweede geldstroom	:
derde geldstroom	:
totaal	: 0,2

3. Programma: De interactie tussen bedrijven en overheidsorganisaties enerzijds en hun omgeving anderzijds

3.1. Beschrijving van het programma

Opzet- en doelstelling

De theorie over het goed functioneren van bedrijven heeft het laatste decennium grote ontwikkelingen doorgemaakt. Een belangrijke aanleiding daartoe was het verlies van de concurrentiepositie van Amerikaanse en Nederlandse bedrijven aan Japan, en meer recentelijk aan Zuid-Oost Azië. In de organisatiekunde is de aandacht steeds meer verschoven van structureringsvraagstukken en verbetering van de efficiency naar bedrijfscultuur, processen en de noodzakelijke reacties en reactiesnelheid op de omgeving van bedrijven.

Die omgeving van organisaties, zowel bedrijven als non-profit organisaties, ondergaat steeds meer veranderingen. Deze veranderingen hebben betrekking op maatschappelijke en internationale ontwikkelingen, een wisselende vraag van consumenten, de technologische ontwikkelingen als ook de regelgeving nationaal en internationaal.

De nadruk komt steeds meer te liggen op de mogelijkheid zich snel en flexibel te kunnen aanpassen, maar ook op het mogelijk creëren van markten. Een bedrijf dat in crisis raakt is vaak al te laat, het constant bijstellen in kleinere crisis maakt overleving mogelijk.

Belangrijk is ook de invloed van de overheid op organisaties. Te denken valt aan het milieubeleid, het mededingingsbeleid, het arbeidsrecht etc. Dat het overheidsbeleid niet altijd tot de gewenste effecten leidt, blijkt o.a. uit het recente debat over de WAO. Vanuit het beleid van de overheid en ook in het macro-economisch onderzoek worden bedrijven te veel als gesloten instituties gezien. Ondernemerschap en leiderschap worden steeds belangrijker, terwijl tegelijkertijd de eisen die aan de leiding worden gesteld veranderen. Een enorme stroom van literatuur heeft aan dit aspect aandacht besteed, voorbeelden zijn de boeken van Peter Senge, Gareth Morgan, Gottlieb Guntern, Gareth, Swieringa en Wiersma, Bahlmann en Meesters.

Het onderhavige onderzoek beoogt de invloed van de omgeving op bedrijven en overheidsorganisaties te onderzoeken. Dat betekent voor bedrijven en overheidsorganisaties dat zij ook in hun structuren, systemen en processen zich moeten aanpassen aan die veranderende omgeving. Het is in dit verband wel van belang goed in te zien dat overheidsorganisaties in een deels ander krachtenveld functioneren dan bedrijven en dat dus 'bedrijfsmatig werken' geen panacee is voor het goed functioneren van de overheid. Het onderzoeken van veranderingsprocessen in organisaties en de invloed van regelgeving op organisaties en andere factoren is het doel van het mogelijk te starten onderzoek. Dit onderzoek zal empirisch moeten zijn. Het blijkt dat theoretisch ontworpen modellen in de praktijk vaak anders uitwerken. Toetsing aan de praktijk leidt tot verbetering van de modellen en hopelijk ook van de regelgeving.

Relatie met onderzoekschool

Het onderzoek sluit aan bij het onderzoeksprogramma Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid en daardoor bij AWSB. Dit geldt tevens voor het onderzoeksvoorstel De uitstroom ingedamd? Ook zal samenwerking gezocht worden met de betreffende juridische vakgroepen. In dit verband wordt gedacht aan Economisch publiek- en privaatrecht en Ondernemingsrecht.

Dit onderzoek wordt uitgevoerd door prof. dr J.P. Bahlmann, S.E. den Uijl en M.P. Lycklama à Nijeholt.

3.2. Publicatielijst

Deelproject Onderzoek naar veranderingsprocessen in organisaties

Dissertatie

- Bahlmann, J.P.: promotor bij promotie/proefschrift van Wirtz, F., titel: Persoonlijk Leiderschap, promotie in Leiden, 1997. [AW-N-1.a.c.]

Wetenschappelijke publicaties

- Bahlmann, J.P. Flexibel en dynamisch: de organisatie van de toekomst, p. 54-64, in: Flexibilisering van Arbeid, Gerrit Faber en Joop Schippers (red.), Dick Coutinho, Bussum, 1997 [AW-N-1.a.c.]

Vakpublicaties

- Uijl, S.E. den, NWO Expertmeeting, p. 19-21 in: AWSB nieuwsbrief april-september 1997, vol. 3, no.2 en 3; [AW-N-1.a.c.]
- Bahlmann, J.P. en B.A.C. Meesters, Visioning RWS Noord Nederland, intern vertrouwelijk rapport, 1997, 20 pp.; [AW-N-1.a.c.]
- Bahlmann, J.P., De Rijksgebouwendienst en scenario's, intern vertrouwelijk rapport, 1997, 20 pp.; [AW-N-1.a.c.]

Overige onderzoek-output:

- Faber, E., M. Loos, S.E. den Uijl en S. de Vries, De aio bekend: verslag van een onderzoek onder de aio's en oio's verbonden aan de juridische faculteit van de Utrechtse universiteit, april 1997, p. 1 t/m 55. [AW-N-1.a.c.]
- presentatie Bahlmann, J.P., "het nut van scenario's", WESWA congres, 16 april 1997; [AW-N-1.a.c.]
- presentatie Bahlmann, J.P., "overheidsmanager en veranderingsprocessen", in het kader van LINK, Publiek Domein Utrecht, 3 december 1997; [AW-N-1.a.c.]
- Bahlmann, J.P., J. Segers, paper "Onderzoeksvoorbeeld 2: Denken en Doen; Organisaties in crisis", 30 pp.; (verschijnt in 1998 als hoofdstuk 2 in boek); [AW-N-1.a.c.]
- Bahlmann, J.P., B.E. Verkade paper "Waardenvorming in de organisatie; een beschouwing over de plaats van normen en waarden binnen organisaties, 15 pp.;" (in 1998 verschijnt deze paper als hoofdstuk van een boek over het betreffende thema) [AW-N-1.a.c.]
- Bahlmann, J.P., B. Meesters en H. Nunnink, paper "De organisatie die nooit bestond", 200 pp.; (deze paper verschijnt als boek in het voorjaar van 1998 bij Academic Services); [AW-N-1.a.c.]

3.3. Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
Economie	Bahlmann, J.P.	prof.dr	HGL	0,2	AWSB	0,2
Economie	Lycklama à Nijeholt, M.P.	drs	ud	0,3	AWSB	0,3
Economie	Uijl, S.E. den	drs	tot 1-9:AIO vanaf 1-9 ud	0,4 0,15	AWSB	0,4 0,15

NB. S.E. den Uijl was tot 1-9'97 AIO. Tot die tijd wordt 0,3 van haar tijd opgenomen bij het programma Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid. Vanaf 1-9'97 is zij universitair docent en wordt 0,15 van haar tijd opgenomen bij het programma Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid.

eerste geldstroom	: 0,8
tweede geldstroom	: ---
derde geldstroom	: ---
totaal	: 0,8

4. Programma: Legaliteit en belastingrecht

4.1 Beschrijving van het programma

Opzet en doelstelling

Het onderzoek zal zich richten op de wijze waarop wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht wetgeving en pseudo-wetgeving implementeren en interpreteren. Hierbij wordt aandacht geschonken aan autonomie van het belastingrecht, de functie van adviesorganen (zoals de Raad van State), de plaats van belastingrecht in bestuursrecht, Openbaarheid van bestuur, de toepassing van rechtsbeginselen in het fiscale recht, de implementatie van buitenlandse rechtsverschijnselen (zoals de Anglo-Amerikaanse Trust) in het Nederlandse fiscale recht, internationale rechtsvergelijking. Op basis van recente ontwikkelingen wordt ook ingegaan op de scheiding der machten, zoals deze door de Trias Politica-leer is belichaamd. Met name wordt bezien in hoeverre de machtsverhoudingen op basis hiervan maar beter kunnen worden doorbroken door aan de rechtsprekende macht een grotere interpretatieve vrijheid te geven.

Het wetenschappelijk belang van het onderzoek is gelegen in het feit dat in Nederland tot op heden weinig tot geen fundamenteel onderzoek wordt gedaan naar implementatie en interpretatie van belastingrecht in de Nederlandse rechtssfeer. Het onderzoek is vanuit internationaal perspectief van belang in verband met de verstrekkende invloed van Europese wetgeving en van Europese Richtlijnen op het Nederlands belastingrecht.

De maatschappij is enerzijds verregaand "gefiscaliseerd", terwijl intussen anderzijds op tamelijk willekeurige wijze gebruik wordt gemaakt van het fiscaal instrumentarium ter realisering van politieke doeleinden. Het fiscaal onderzoek lijkt zich thans nog te veel op deze status quo te richten.

Oogmerk van onderhavig onderzoek is juist de verbetering van de systematiek en daarmee de structuur van het belastingrecht. In dat verband wordt rechtsvergelijkend onderzoek verricht.

4.2 Publicatielijst

Project Legaliteit en belastingrecht
[geen publicaties]

4.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoeksc-hool	oz-tijd
Economie	Mens, K.L.H. van	prof-.mr.	hgl	0,16	AWSB	0,15
Economie	Papen, J.C.	drs.	jo	0,2	AWSB	0,2
Economie	Kampen, M.H. van	mr.	to	0,1	AWSB	0,1

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 0,46
tweede geldstroom	: ---
derde geldstroom	: ---
totaal	: 0,46

Programma 5: Grondrechten als grondslagen van de democratische rechtsstaat

5.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling:

Het niveau van grondrechtenbescherming is geen statisch gegeven. Technologische - en maatschappelijke ontwikkelingen dwingen constant tot een herbezinning ten aanzien van de vraag in hoeverre grondrechten vanuit maatschappelijk oogpunt bezien probleemoplossend vermogen bezitten. Daarnaast zijn er ontwikkelingen in het internationale recht en het supranationale EG-recht die normerende invloed kunnen hebben op de nationale grondrechtenbescherming. De vraag is welke gevolgen deze kwesties hebben voor de ontwikkeling van het nationale recht en, meer in het bijzonder, of de gevestigde nationale grondrechtsdogmatiek voor de burger nog adequate bescherming biedt en in hoeverre er gezocht moet worden naar nieuwe, juridisch normatieve theorievorming.

Beschrijving (waaronder deelprojecten, met tussen haakjes betrokken onderzoekers)

De deelprojecten vertonen een grote onderlinge samenhang en hebben gemeen dat zij gericht zijn op beschrijving en beoordeling van de bestaande nationale grondrechtenbescherming en maken deel uit van het onderzoekschoolprogramma Rechten van de mens.

Het eerste project, *Grondrechten van de democratische rechtsstaat* (dit verslagjaar met publicaties van Besselink, Kummeling, van Schagen, Zwart) plaatst de grondrechten in de context van de overige waarden en beginselen van de democratische rechtsstaat. Het biedt een toetsingskader voor een kritische benadering van hedendaagse ontwikkelingen en tevens worden de grondslagen zelf vatbaar voor verantwoorde kritiek. De resultaten van dit onderzoek hebben een directe uitstraling op de rest van het programma.

In het tweede project, *De wetgever als beschermer van grondrechten* (dit verslagjaar met dissertatie van Van Houten) wordt onderzocht of de primaire verantwoordelijkheid voor grondrechtenbescherming bij de wetgever of de rechter dient te liggen.

Project drie, *Grondrechtenbescherming binnen de EG* (publicaties Besselink, Duijkersloot), heeft de grondrechtelijke consequenties van de voortschrijdende EG-integratie tot onderwerp. Het spanningsveld dat gevormd wordt door de eisen van implementatie van communautaire regelgeving in Nederland enerzijds en de grondrechtelijke uitgangspunten, met name het legaliteitsbeginsel, anderzijds, staat centraal. Aandacht wordt tevens besteed aan grondrechtenbescherming binnen andere EG-lidstaten en de Europese Conventie tot bescherming van de rechten van de mens, omdat de terzake bestaande dogmatische verschillen op EG-niveau - en daarmee uiteindelijk ook weer in Nederland - door zullen klinken.

Project vier heeft als titel *Grondrechten en technologische ontwikkelingen* (dit jaar zonder publicaties gebleven). Ten gevolge van technische ontwikkeling kan de behoefte aan grondrechtenbescherming verschuiven. In de klassieke redenering mag de burger in zijn grondrechtelijk handelen niet door de overheid worden getroffen. In toenemende mate speelt echter niet alleen meer de feitelijke inbreuk, maar ook, bijvoorbeeld bij privacybescherming, het bedreigingspotentieel een rol.

Het vijfde project, *klassieke grondrechten en huidige maatschappelijke ontwikkelingen* (dit verslagjaar met dissertatie Leenders en publicaties van De Jong, Kummeling, Kuijer), handelt over de veranderende betekenis van grondrechten ten gevolge van maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering, emancipatie van achtergestelde groepen en de binnenkomst van personen met een niet-Nederlandse achtergrond. In afzonderlijke subdeelprojecten krijgen onder meer de thema's de vrijheid van godsdienst, de werkingssfeer van grondrechten, de grondrechten van de vreemdeling en non-discriminatie-normen, een plaats.

Deelproject zes heeft de *Internationale dimensie van grondrechten* als onderwerp (Besselink, Kuijer, Viering). De normerende werking van nationale grondrechten wordt mede bepaald door de doorwerking van het internationale recht en het supranationale EG-recht. Bijzondere aandacht wordt onder andere geschonken aan de situatie dat twee of meer grondrechtelijke rechtsnormen van internationale herkomst onderling conflicteren.

Deelproject zeven, *Annotaties en actuele ontwikkelingen* (publicaties ondergebracht bij eerder

genoemde projecten) biedt onderzoekers de ruimte om snel in te springen op actuele ontwikkelingen die relevant zijn voor het huidige onderzoeksprogramma.

5.2 Publicatielijst

Dissertaties

- Houten, M.L.P. van, Meer zicht op wetgeving, Rechterlijke toetsing van wetgeving aan de Grondwet en fundamentele rechtsbeginselen, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997. [deelproject 2] [RM-A.2.]
- Leenders, M.A.J., Bewijsrecht en discriminatie bij de arbeid. W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer, 1997, 389 pp. [deelproject 5d] [RM-A.2.]

Deelproject 1. Grondslagen van de democratische rechtsstaat

Wetenschappelijke publicaties

- Besselink, L.F.M., The Impious Hypothesis Revisited. In: Grotius. John Dunn & Ian Harris, eds.. Great Political Thinkers 7. Vol. II. Elgar Reference Collection. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. ISBN 1 85898 103 4 (2 vols.). 60 p. p. 514-574 [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Beginselen van de democratische rechtsstaat (i.s.m. M.C. Burkens, B.P. Vermeulen en R.J.G.M. Widdershoven) 4e druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, 357 pp. [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Relatieve geheimhoudingsplichten, oratie 19 november 1997 te Utrecht, Deventer 1997, p. 1-30. [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., De gevolgen van de Awb voor het staatsrecht, Redactioneel voorwoord, Publikaties van de staatsrechtkring, deel 14, p. V. [RM-A.2.]
- Schagen, J.A. van, 'De valbijl in het wetgevingsproces in de lidstaten van de Europese Unie', in: Bestuurswetenschappen 51 (1997) nr. 2, p. 127-132 [RM-A.2.]
- Schagen, J.A. van, 'The Principle of Discontinuity and the Efficiency of the Legislative Process', in: The Journal of Legislative Studies Vol. 3, No. 4, Winter 1997, p. 115-125 [RM-A.2.]
- Zwart, T., Politieke advisering staatsrechtelijk gewaardeerd, Nederlands Juristenblad 24 oktober 1997, afl. 38, p. 1755 - 1761. [RM-A.2.]

Vakpublicaties

- Besselink, L.F.M., The Separation of Powers under Netherlands Constitutional Law and European Integration. In: European Public Law, vol. 3, issue 3, September 1997, p. 313-321 [RM-A.2.]
- Besselink, L.F.M., Kroniek Staatsrecht, in: AAe katern kwartaalbijlage nr. 63, blz. 3022-3025 (met R. de Lange) [RM-A.2.]
- Besselink, L.F.M., Kroniek Staatsrecht (met R. de Lange). In AAe katern kwartaalbijlage nr 65, blz. 3082-3086 [RM-A.2.]
- Besselink, L.F.M., Kroniek Staatsrecht (met R. de Lange). In AAe katern kwartaalbijlage nr 64, blz. 3082-3086 [RM-A.2.]
- Duijkersloot, A.P.W. en J.A. van Schagen, 'Juridische wapens kleine gemeenten tegen herindeling onbruikbaar', in: *Staatscourant*, 6 maart 1997, p. 6 [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Integrale bewerking Hoofdstuk IVA, Advisering, in: Praktijkboek Bestuursrecht onder redactie van prof.mr. N.S.J. Koeman, september 1997, 28 pag. [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Integrale bewerking Hoofdstuk XIIIB, De commissies voor de verzoekschriften van de Staten-Generaal (petitierecht, in: Praktijkboek Bestuursrecht onder redactie van prof.mr. N.S.J. Koeman, Kluwer-Deventer, september 1997, 22 pag. [RM-A.2.]

(Annotaties)

- Besselink, L.F.M., De ontvankelijkheid van de Deense rechter voor een actio popularis inzake de grondwettigheid van de goedkeuringswet VEU, Højesteret [Deens Hooggerechtshof], 12 aug 1996. In: SEW Tijdschrift voor Europees en economisch recht, 44e jrg. no. 4, 1997, blz. 177-179 [RM-A.2.]

Populariserende publicaties

- Besselink, L.F.M., Toni Negri: Martelaar van de Gewapende Strijd? In: Nederlands Juristenblad 1997, p. 1890-1891 [RM-A.2.]

Deelproject 2. De wetgever als beschermer van grondrechten

Wetenschappelijke publicaties

[zie onder dissertaties]

Deelproject 3. Grondrechtenbescherming binnen de EG

Wetenschappelijke publicaties

- Besselink, LFM, Grondrechtenbescherming: het ius de non evocando en het Hof van Justitie, de omvang van de kamers van het Hof van Justitie conform artikel 165, tweede alinea EG en het begrip "kinderen" in art. 12, Verordening (EEG) nr 1612/68 - Een beschouwing nav arrest (Zesde Kamer) van 4 mei 1995, Jur. 1995 I-1040, Zaak C-7/94, Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen/ Lubor Gaal. In: SEW Tijdschrift voor Europees en economisch recht, 44e jrg. no. 2, 1997, blz. 56-60 [RM-A.2.]
- Duijkersloot, A.P.W., Nationale maatregelen, communautaire grondrechten en de vrij verkeers-jurisprudentie, SEW 1997, p. 218-224. [RM-A.2.]

Deelproject 4. Grondrechten en technologische ontwikkelingen

Deelproject 5. Klassieke grondrechten en huidige maatschappelijke ontwikkelingen

- Subproject 5.a De klassieke vrijheidsrechten, met name de vrijheid van godsdienst, levensovertuiging, geweten, meningsuiting en onderwijs

Wetenschappelijke publicaties

- Jong, M.A.D.W. de, 'Capital of inspiration?', over artikel 140 Sr, noodverordeningen en rechterlijke bevelen, Tijdschrift voor de Politie, nr. 9, september 1997, p. 17-23. [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Grondrechten en zelfregulering, in: H.R.B.M. Kummeling en S.C van Bijsterveld (red.), Grondrechten en zelfregulering, Deventer 1997, p. 1-9 (samen met S.C. van Bijsterveld) [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Grondrechten en de taak van de overheid in het licht van zelfregulering, in: H.R.B.M. Kummeling en S.C van Bijsterveld (red.), Grondrechten en zelfregulering, Deventer 1997, p. 31-50 [RM-A.2.]
- Kummeling, H.R.B.M., Algemene conclusies inzake grondrechten en zelfregulering, in: H.R.B.M. Kummeling en S.C van Bijsterveld (red.), Grondrechten en zelfregulering, Deventer 1997, p. 211-222 (samen met S.C. van Bijsterveld) [RM-A.2.]

Vakpublicaties

- Bosma, T.H. en H.R.B.M. Kummeling, Uitingsvrijheid (recensie over: J.M. de Meij, Uitingsvrijheid); Mediaforum 1997-1 p. 10. [RM-A.2.]

(Annotaties)

- Jong, M.A.D.W. de, Afdeling bestuursrechtspraak 21 november 1996, RAwb 1997, 53. [RM-A.2.]
- Jong, M.A.D.W. de, Afdeling bestuursrechtspraak 19 december 1996, RAwb 1997, 64, m.a. [RM-A.2.]

- Subproject 5.c De vreemdeling en zijn mensenrechten, in het bijzonder ter zake van asiel, uitlevering en EG-integratie

Vakpublicaties

- Kuijer, A., Buitenlandse Werknemers in Nederland, Samson Bedrijfsinformatie, Alphen aan den Rijn, losbl. ed., inhoudelijke bijdrage over 1997 ± 70 p. [RM-A.2.]
- Kuijer, A., Praktijkboek bestuursrecht, Kluwer Deventer, losbl. ed., inhoudelijke bijdrage over 1997, ± 147 p. [RM-A.2.]

(Annotaties)

- Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage (Rechtseenheidskamer), 28 november 1996, Awb 96/7820, Rechtspraak Vreemdelingenrecht (RV) 1996, 37. [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., President Rechtbank 's-Gravenhage, zittingsplaats Amsterdam, 6 november 1996, Awb 95/11870; 95/11871, RV 1996, 38 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage (Rechtseenheidskamer), 13 juni 1996, Awb 96/537, RV 1996, 39 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., President Rechtbank 's-Gravenhage, zittingsplaats Amsterdam, 31 oktober 1996, Awb 96/8283, RV 1996, 40 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Nationale Ombudsman, 9 september 1996, 95.03847, RV 1996, 43 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., President Rechtbank 's-Gravenhage, 24 september 1996, Awb 96/970, RV 1996, 56 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage (Rechtseenheidskamer), 24 oktober 1996, Awb 96/7353, RV 1996, 57 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage, zittingplaats Amsterdam, 23 februari 1996, Awb 95/10406, RV 1996, 58 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., President Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 1996, Awb 96/1962, RV 1996, 59 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage (Rechtseenheidskamer), 11 juli 1996, Awb 96/7727, RV 1996, 60 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., President Rechtbank 's-Gravenhage, zittingsplaats Amsterdam, 28 augustus 1996, Awb 96/2927 en 2928, RV 1996, 64 [RM-A.2.]
 - Kuijer, A., Rechtbank 's-Gravenhage (meervoudige kamer), zittingsplaats Haarlem, 6 september 1996, Awb 94/5837, RV 1996, 65 [RM-A.2.]
- Subproject 5.d Bewijsrechtelijke en procedurele bijzonderheden bij de implementatie van non-discriminatie-normen

Wetenschappelijke publicaties
[zie onder dissertaties]

Deelproject 6. De internationale dimensie van grondrechten

Wetenschappelijke publicaties

- Besselink, L.F.M., Tussen supranationaliteit en soevereiniteit: over het niet-communautaire recht van de Europese Unie. In: Besselink, Hins, Jans, de Lange, de Reede, van der Vlies, *Europese Unie en nationale soevereiniteit*, Publikaties van de Staatsrechtkring, Staatsrechtconferenties dl. 2, WEJ Tjeenk Willink, Deventer 1997, p. 125-158 [RM-A.2.]
- Kuijer, A., Toegang tot Onderwijs binnen de Europese Unie, NCB Utrecht 1997, 120 p. (tezamen met prof. mr. B.P. Vermeulen en mr K. Zwaan) [RM-A.2.]
- Viering, M.L.W.M., Bendenoun revisited, Nederlands Juristenblad 1997, (in samenwerking met J.W.A. Fleuren), p. 1932-1934 [RM-A.2.]
- Viering, M.L.W.M., Boekbespreking van J.G.C. Schokkenbroek, Toetsing aan de vrijheidsrechten van het EVRM, diss., Zwolle 1996, RMThemis 1997, p. 219-221. [RM-A.2.]

(Annotaties)

- Viering, M.L.W.M., Europese Hof voor de rechten van de mens, arrest van 17 december 1996, Terra Woningen B.V. tegen Nederland, NJCM-bulletin 1997, p. 626-628 [RM-A.2.]

5.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie gerealiseerde omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang [*]	oz-aanst.	onderz.school	oz-tijd
SBR	H.R.B.M. Kummeling	prof. .mr.	HGL	0,2	RvdM	0,2
SBR	L.F.M. Besselink	dr.	SDOZ	0,3	RvdM	0,2
SBR	T. Zwart	dr.	SDOZ	0,3	RvdM	PM ¹
SBR	M.A.J. Leenders	dr.	DOZ	0,3	RvdM	0,3
SBR	M.L.P. van Houten	mr.	DOZ	0,3	RvdM	0,3
SBR	J.A. van Schagen	mr.dr.	DOZ	0,3	RvdM	0,3
SBR	M.L.W.M. Viering	mr.	DOZ	0,3	RvdM	0,3
SBR	A. Kuijer	mr.	DOZ	0,25	RvdM	,25 ²
SBR	M.A.D.W. de Jong	mr.	DOZ	0,4	RvdM	0,3 ³
SBR	A.P.W. Duijkersloot	mr.	DOZ	0,3	RvdM	0,2 ³
SBR	T.H. Bosma	mr.	AIO	0,75	RvdM	,75 ⁴
SBR	A. Bijleveld	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SBR	R. Nehmelman	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SBR	P. Mendelts	mr.	AIO	0,75	RvdM	,75 ⁴

* legenda: SDOZ = senior docent/onderzoeker; DOZ = docent/onderzoeker
in dienst sinds 1 september 1997

¹

² tot juni '97 stimulering maatschappelijke aandachtsgebieden (migrantenrecht); sedertdien uit vakgroepsmiddelen aangesteld

³ boven de sterkte

⁴ gefinancierd uit onderzoekschool RvdM

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Kummeling		p.m.
Kuijer		p.m.
Besselink		p.m.
van Schagen		p.m.
de Jong		p.m.

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 5,4 ¹
tweede geldstroom	: ---
derde geldstroom	: pm
totaal	: 5,4

¹ daadwerkelijke fte's rekening houdend met tijdstip indiensttreding

Programma 6: Kwaliteit van overheidsbestuur

6.1. Beschrijving van het programma

Het onderzoeksprogramma "Kwaliteit van overheidsbestuur" staat tegen de achtergrond van een aantal ingrijpende veranderingen binnen het hedendaags bestuur: heroriëntatie op overheidstaken, spreiding van overheidsbevoegdheden, toenemende betekenis van het internationale recht, nieuwe zakelijkheid bij bestuur en burger en tenslotte: juridisering en individualisering.

Deze - deels tegenstrijdige - tendensen brengen grootschalige veranderingen in de verzorgingsstaat met zich mee. Het is van veel belang in deze nieuwe periode van onzekerheid vast te houden aan enkele centrale waarden binnen ons rechtstelsel. De wijze waarop deze zich zullen vertalen in nieuwe rechtsverhoudingen kan wezenlijk anders zijn dan wij nu gewend zijn. Omgekeerd staat vast, dat centrale waarden en rechtsbeginselen niet verloren mogen gaan. Vanuit deze achtergrond staat de "kwaliteit van de rechtsverhouding tussen overheid en burger" in het onderzoeksprogramma centraal. Hoe de rechtsverhoudingen ook zullen veranderen, steeds zullen bepaalde juridische kwaliteitswaarborgen overeind moeten blijven staan.

Het vorenstaande leidt tot de volgende *probleemstelling*:

1. Welke zijn de algemene bestuursrechtelijke kwaliteitswaarborgen waaraan de rechtsverhoudingen tussen overheid en burger en, mede met het oog op deze rechtsverhoudingen, de rechtsverhoudingen binnen de overheid moeten voldoen?

2. Via welke concrete gedragsnormen dienen deze waarborgen gestalte te krijgen in regelgeving en jurisprudentie?

In verband met de inbedding van het onderzoeksprogramma in de Onderzoeksschool "Arbeid, Welzijn en Sociaal en Economisch Bestuur" zijn binnen de probleemstelling mede de volgende vragen van belang:

3. In welke mate en op welke wijzen verdienen de algemene kwaliteitswaarborgen aanpassing met het oog op de specifieke behoeften in de sectoren van arbeid, welzijn en sociaal en economisch bestuur?

4. In welke mate en op welke wijze verdienen bijzondere normen binnen de specifieke sectoren van arbeid, welzijn en sociaal en economisch bestuur aanpassing met het oog op algemene kwaliteitsnormen?

Programma-onderdelen

1. Grondslagen voor kwaliteit

Dit programma-onderdeel heeft een nationale en een internationale component. Voor het *nationale recht* is met name van belang een beschrijving en doordenking van het algemeen deel van het bestuursrecht, waarbij vooral de nieuwe Algemene wet bestuursrecht van belang is. Daarnaast is het onderzoek gericht op een nadere doordenking van typische kwaliteitswaarborgen die aan het algemeen bestuursrecht zijn te ontleen. Aangezien één van de grote impulsen voor kwaliteitsverhoging de invloed van het *internationale recht* is, wordt ook daaraan aandacht geschonken, met name aan het gemeenschapsrecht, dat in toenemende mate eisen stelt aan het nationale recht van de lidstaten.

2. Organisatierechtelijke arrangementen

Binnen de overheidsorganisatie is in de komende jaren een aantal omvangrijke veranderingen te verwachten, zoals toenemende decentralisatie (inclusief regiovorming), een grotere scheiding tussen de overheid als conglomeraat van rijk, provincies en gemeenten (kernoverheid) en functionele lichamen en organen, terwijl ook de inbreng van de particuliere sector in functionele verbanden een punt van discussie wordt.

3. Verbetering en normering van overheidsinstrumenten

Bij de uitbouw van de bijzondere terreinen van het bestuursrecht is in de loop van de tijd een breed scala van sterk uiteenlopende bestuursjuridische instrumenten ontstaan. Het streven is thans om deze instrumenten te stroomlijnen en op een gemeenschappelijke noemer te brengen, waarbij vooral de Algemene wet bestuursrecht het integrerend kader is. Een ander punt is dat bestuursjuridische instrumenten veelal slechts door vage of discretionaire normen gebonden worden.

Algemene geschreven alsook ongeschreven rechtsnormen moeten deze vaagheid compenseren. Verder is van belang de groeiende invloed van het communautaire recht op de gedragsnormen van de nationale overheid via richtlijnen, verordeningen, ongeschreven rechtsbeginselen en jurisprudentie.

4. Bestuursrechtelijke handhaving

De aandacht voor rechtshandhaving, in het bijzonder voor nieuwe bestuursrechtelijke sancties als de bestuursdwangsom en de administratieve boete, neemt toe. De bereidheid en de neiging van het bestuur om harder op te treden met administratieve sancties vergt een nadere bezinning op de juridische inkadering daarvan (wijze van uitoefening van de sanctiebevoegdheid en strafmaat). Andere punten van aandacht zijn de omzetting van strafrechtelijke sancties in administratiefrechtelijke sancties en de cumulatie van sancties. Tenslotte worden bijzondere vragen opgeroepen in het kader van de handhaving van het communautaire recht.

5. Controle door de rechter en andere onafhankelijke instanties

De rechter heeft de laatste decennia scherpe grenzen gesteld aan het functioneren van het bestuur. Binnen de rechtspraak is momenteel zeer veel in verandering (nieuw bestuursprocesrecht; reorganisatie/integratie van de rechterlijke macht). De vraag is of, en zo ja, in welke mate, die heroriëntatie gevolgen heeft voor de aan het bestuur gestelde grenzen.

De integratie van burgerlijke, straf- en bestuursrechtspraak zal gevolgen hebben voor de werkwijze van de administratieve rechter. Samenwerking tussen civiele, administratieve en strafrechters zal aanleiding kunnen geven tot een heroriëntatie op het eigen procesrecht. Deze heroriëntatie zal wellicht doorwerken in de werkwijze van de administratieve rechter en consequenties kunnen hebben voor de administratiefrechtelijke rechtsbescherming. Het nieuwe bestuursprocesrecht zelf roept ook vele vragen op. De administratieve rechter heeft een sterke, eigen positie ten aanzien van de gedingvoering. Daarmee kan echter voor partijen onzekerheid ontstaan over het verloop van de procedure en hun eigen plaats daarin. In het nieuwe bestuursprocesrecht is gekozen voor rechtsbescherming als eerste doelstelling van het proces en handhaving van het objectieve recht als sub-doelstelling. Deze verschuiving in doelstelling kan merkbaar worden in de werkwijze van de administratieve rechter en de procespositie van klagende burger en verwerend bestuursorgaan. De administratieve gerechten zijn verwikkeld in een overgangsproces naar bureaucratische productie-organisaties en rechterlijke beleidsregels zijn gemeengoed aan het worden. Hoe verdraagt dit proces zich met het magistraats-denken binnen de procesvoering? Tenslotte is van belang de toenemende invloed van de Europese jurisprudentie op de nationale rechtspraak (bijvoorbeeld op terreinen van beroepsrecht en aansprakelijkheid).

Bijdrage aan concentratie- en zwaartepunten en onderzoekschool AWSB

Het programma "Kwaliteit van overheidsbestuur" maakt deel uit van het facultaire concentratiepunt en het universitaire zwaartepunt sociaal en economisch recht en beleid. Omdat er in diverse projecten een rechtsvergelijkende component besloten ligt, is er ook een relatie met het facultaire concentratiepunt rechtsvergelijking.

Het programma is gesitueerd binnen het programma van de onderzoekschool Arbeid, Welzijn en Sociaal en Economisch Bestuur (AWSB). De programma-onderdelen 1 t/m 3 zijn ondergebracht in het onderzoeksprogramma Rechtsgeleerdheid van AWSB, onderdeel D (Het recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat), terwijl de programma-onderdelen 4 en 5 deel uitmaken van onderdeel C van dit programma (Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht). In onderdeel B (De Europese dimensie) worden die projecten ondergebracht waarvan de probleemstelling en de inhoud in de eerste plaats Europa, en pas in tweede instantie het nationale recht betreffen.

6.2. Publicatielijst

Deelproject 1. Grondslagen voor kwaliteit

Wetenschappelijke publicaties

- J.B.J.M. ten Berge, Besturen door de overheid, Nederlands algemeen bestuursrecht Deel 1, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, 2e druk, 446 p. (verschenen in de reeks publicaties van

- het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht Universiteit Utrecht), [AW-N-4.a.a.].
- J.B.J.M. ten Berge, Bescherming tegen de overheid, Nederlands algemeen bestuursrecht Deel 2, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, 4e druk, 330 p. (verschenen in de reeks publicaties van het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht Universiteit Utrecht), [AW-N-3.d., AW-N-4.a.a.].
- J.B.J.M. ten Berge en A.P. Klap, De derde als het stiefkind van het bestuursrecht, in: Thema-nummer 'De derde in het recht', Ars Aequi 1997, p. 337-348, [AW-N-4.a.a.].
- P.J.J. van Buuren (samen met J.M. Polak, m.m.v. T.C. Borman), Algemene wet bestuursrecht, Tekst en Commentaar, 2e druk, Kluwer, Deventer 1997, 387 p.
- R.J.G.M. Widdershoven (samen met M.C. Burkens, H.R.B.M. Kummeling en B.P. Vermeulen), Beginselen van de democratische rechtsstaat, 4e geheel herziene druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, 336 p. (verschenen in de reeks publicaties van het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht Universiteit Utrecht), [AW-N-4.a.a.].
- R.J.G.M. Widdershoven (samen met G.H. Hagelstein), Recht en sociale wetenschappen, Inleiding en Balans, in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R.J.G.M. Widdershoven (red.), Het recht over de schutting, De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, Ars Aequi Libri, Nijmegen 1977, p. 157-158 en 249-259, [AW-N-4.a.a.].

Annotaties

- R.J.G.M. Widdershoven, Annotaties in: Rechtspraak Algemene wet bestuursrecht (RAwb), Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn, editie 1997 [alle: AW-N-2.b.a.]:
- CRvB 24 september 1996, no. 24
- CRvB 28 september 1996, no. 26
- CRvB 26 november 1996, no. 56
- ABRS 9 december 1996, no. 58
- CBB 15 mei 1997, no. 1561

Deelproject 2. Organisatierechtelijke arrangementen

Deelproject 3. Verbetering en normering van overheidsinstrumenten

Wetenschappelijke publicaties

- G.H. Addink, Normativa sobre desechos en Hollanda, in: Derecho ambiental y desarrollo sostenible, San José, Costa Rica 1997, p. 157-172, [AW-N-4.a.c.].
- G.H. Addink, Commentaar op de artikelen 3:16-3:19, 3:21, 3:23-3:26 en 3:28 Awb (herziening), in: VUGA-commentaar Algemene wet bestuursrecht (losbl.), VUGA, Den Haag, 32 p., [AW-N-4.a.c.].
- G.H. Addink, Onderdeel: Algemene wet bestuursrecht (herziening), in: Cremers Wetseditie Milieurecht, Gouda Quint, Arnhem (losbl.), 25 p., [AW-N-4.a.c.].
- A.J. Bok (samen met H.J. Simon), Subsidies, in: A.J. Bok e.a. (red.), Nieuw Bestuursrecht: Derde tranche Algemene wet bestuursrecht, Ars Aequi Libri, Nijmegen 1997, p. 49-103, [AW-N-4.a.c., AW-N-4.a.d.].
- A.J. Bok, Commentaar op de artikelen 4:42 t/m 4:47 Awb (Subsidievaststelling) in: VUGA-commentaar Algemene wet bestuursrecht (losbl.), VUGA, Den Haag, 28 p., [AW-N-4.a.c., AW-N-4.a.d.].
- A.J. Bok, Dossier Besluiten en Beschikkingen (herziening), in: Praktijkdossiers Algemene wet bestuursrecht, Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn (losbl.), suppl. mei 1997, 42 p., [AW-N-4.a.c.].

Vakpublicaties

- G.H. Addink, Bijdragen Afvalstoffen, in: Milieujournaal 1997, p. 62-65 en 110-114, [AW-N-4.a.c.].
- A.J. Bok, redactiesecretariaat van: Nieuw Bestuursrecht: Derde tranche Algemene wet bestuursrecht, Ars Aequi Libri, Nijmegen 1997, 312 p., [AW-N-4.a.c.].
- A.J. Bok (samen met M.J. Kuipers), Disk Formulieren en modellen Awb, elektronische uitgave, in: Praktijkdossiers Algemene wet bestuursrecht, Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn (losbl.), suppl. mei 1997, [AW-N-4.a.c.].

- M.B. Nijhof, Boekbespreking van: F.J. van Ommeren, De verplichting verankerd (diss.), in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 391-396, [AW-N-4.a.c.].

Annotaties

- J.B.J.M. ten Berge, Annotaties in: Rechtspraak Algemene wet bestuursrecht (RAwb), editie 1997: [alle AW-N-4.a.c.]:
 - ABRS 2 september 1996, no. 19
 - ABRS 3 oktober 1996, no. 28
 - CRvB 25 maart 1997, no. 145
 - ABRS 17 juli 1997, no. 168

Deelproject 4. Bestuursrechtelijke handhaving

Wetenschappelijke publicaties

- G.H. Addink, Norms and enforcement of the Climate Change Convention, in: Climate change and the future of mankind, Japan Center of International and Comparative Environmental Law, Tokyo 1997, p. 1-21, [AW-N-3.a.].

Annotaties

- G.H. Addink, Annotaties in: Rechtspraak Algemene wet bestuursrecht (RAwb), editie 1997: [alle AW-N-3.c.]:
 - ABRS 9 december 1996, no. 59
 - ABRS 19 december 1996, no. 63
 - ABRS 19 december 1996, no. 65
 - CRvB 23 januari 1997, no. 90
 - VzABRS 18 februari 1997, no. 117
 - CRvB 6 maart 1997, no. 120

Deelproject 5. Controle door de rechter en andere onafhankelijke instanties

Wetenschappelijke publicaties

- J.B.J.M. ten Berge, M.P. Gerrits-Janssens en R.J.G.M. Widdershoven, Blik op de toekomst van de Nationale ombudsman, Visies op consolidatie en meerwaarde (Verslag van een onderzoek in opdracht van de Nationale ombudsman en de Stafafdeling Constitutionele Zaken, Wetgevingsaangelegenheden en Internationale Aangelegenheden van het Ministerie van Binnenlandse Zaken), W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, 197 p. (verschenen in de reeks publicaties van het Instituut voor Staats- en Bestuursrecht Universiteit Utrecht), [AW-N-3.d.].
- J.B.J.M. ten Berge, De oplopende spanningen tussen openbaar bestuur en rechter, voorzittersrede tijdens de jaarvergadering 1996 van de Vereniging voor Administratief Recht, in: VAR-reeks 117, Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn 1997, p. 7-13, [AW-N-3.d.].
- J.B.J.M. ten Berge, Kwaliteit van rechtspraak op de weegschaal, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 345-350, [AW-N-3.d.].
- A.J. Bok, Rechterlijk overleg, in de bundel: In wederkerigheid, Opstellen aangeboden aan M. Scheltema, Kluwer, Deventer 1997, p. 233-243, [AW-N-3.d.].
- M.P. Gerrits-Janssens en P.A. Willemsen, Het bestuursrechtelijk hoger beroep, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 93-106, [AW-N-3.e.].
- M.P. Gerrits-Janssens, Het voorontwerp klachtrecht, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 175-182, [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek, Najaarsbijeenkomsten en enquête in hoofdlijnen, in: Wat beweegt de ZM?, Verslag van een onderzoek in opdracht van de Stuurgroep ZM 2000, Utrecht 1997, p. 11-28, [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek (samen met J.A.M. Vennix), Uitkomsten en enquête toekomstverkenning ZM, in: Wat beweegt de ZM?, Utrecht 1997, p. 96-112, [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek (samen met A.W. Koers, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen), Uitkomsten van het project Toekomstverkenning ZM op hoofdlijnen, in: De ZM op weg, Verslag van een onderzoek in opdracht van de stuurgroep ZM 2000, Utrecht 1997, p. 7-39, [AW-N-3.d.].

- P.M. Langbroek, Gevolgen van de Awb voor de burger en de rechter, in: Bestuurskunde 1977, p. 318-326, [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek, Storende rationaliteiten, Werken aan de verhouding tussen rechters en besturen, in: Tussen bestuurlijke daad en juridische rede, Justitiële Verkenningen 1997, no. 5, p. 39-51 [AW-N-3.d.]
- R.J.G.M. Widdershoven, Commentaar op de artikelen 1:6, 6:2 en 7:2 Awb (herziening), in: VUGA-commentaar Algemene wet bestuursrecht (losbl.), VUGA, Den Haag, 50 p., [AW-N-3.e.].
- R.J.G.M. Widdershoven, Formele waarheid en bepalingen van openbare orde, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 67, [AW-N-3.e.].
- R.J.G.M. Widdershoven, Kroniek Bestuursprocesrecht, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 149-158, [AW-N-3.e.].
- R.J.G.M. Widdershoven, Kroniek Bestuursprocesrecht, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 351-364, [AW-N-3.e.].
- R.J.G.M. Widdershoven, Aansprakelijkheid van decentrale overheden voor schendingen van EG-recht, in: RegelMaat 1997, p. 87-97, [AW-N-3.d.].

Vakpublicaties

- J.B.J.M. ten Berge, Van beheer naar bestuur van de rechtspraak, in: Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht 1997, p. 107, [AW-N-3.d.].
- A.J. Bok, De bezwaarschriftprocedure, Inleiding t.b.v. Kluwer-congres Evaluatie Bestuursprocesrecht dd. 20 februari 1997, 10 p. (verschenen in congresbundel), [AW-N-3.e.].
- P.M. Langbroek (samen met A.W. Koers, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen), redactie van: Wat beweegt de ZM?, Utrecht 1997, 120 p., [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek, Verslagen van de bijeenkomsten, in: Wat beweegt de ZM?, Utrecht 1997, p. 59-92, [AW-N-3.d.].
- P.M. Langbroek (samen met A.W. Koers, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen), redactie van: De ZM op weg, Utrecht 1997, 118 p., [AW-N-3.d.].

Wetenschappelijke annotaties

- J.B.J.M. ten Berge, Annotaties bij: HR 31 december 1915 (Guldemonnd-Noordwijkerhout), HR 25 november 1977 (Loosdrechtse Plassenschap) en HR 16 mei 1986 (Heesch-v.d. Akker), in: F.H. van der Burg, P.J.J. van Buuren en J.H. van der Veen (red.), AB Klassiek, 3e druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, p. 14-23, 109-118 en 187-197, [AW-N-3.d.].
- J.B.J.M. ten Berge, Annotatie bij: HR 19 januari 1996, NJ 1997, 201 (Eijsden-Caelen), [AW-N-3.e.].
- R.J.G.M. Widdershoven, Annotatie bij: HvJEG 25 juli 1991 (Emmott), in: F.H. van der Burg, P.J.J. van Buuren en J.H. van der Veen (red.), AB Klassiek, 3e druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997, p. 253-262, [AW-N-3.d.].

Annotaties

- J.B.J.M. ten Berge, Annotaties in: Rechtspraak Algemene wet bestuursrecht (RAwb), editie 1997 [alle: AW-N-3.d., AW-N-3.e.]:
 - CRvB 28 mei 1996, no. 5
 - CBB 24 juli 1996, no. 13
 - ABRS 10 september 1996, no. 20
 - CRvB 10 september 1996, no. 21
 - ABRS 1 oktober 1996, no. 27
 - CRvB 3 oktober 1996, no. 29
 - ABRS 10 oktober 1996, no. 31
 - ABRS 21 oktober 1996, no. 34
 - CRvB 28 augustus 1996, no. 43
 - ABRS 31 oktober 1996, no. 46
 - ABRS 4 november 1996, no. 47
 - CvBS 14 november 1996, no. 51
 - ABRS 21 november 1996, no. 54

- ABRS 25 november 1996, no. 55
- CRvB 3 december 1996, no. 57
- ABRS 19 december 1996, no. 66
- CRvB 12 december 1996, no. 102
- CBB 24 december 1996, no. 104
- CBB 31 december 1996, no. 107
- CBB 31 december 1996, no. 108
- ABRS 6 januari 1997, no. 110
- CRvB 25 februari 1997, no. 139
- CRvB 13 mei 1997, no. 153
- CvBS 24 juni 1997, no. 164
- ABRS 24 juli 1997, no. 169

A.P. Klap:

- VzABRS 12 augustus 1996, no. 40
- Pres.Rb. Amsterdam 19 december 1996, no. 134

R.J.G.M. Widdershoven:

- CRvB 20 mei 1996, no. 4
- CRvB 18 juli 1996, no. 11
- ABRS 29 augustus 1996, no. 18
- ABRS 7 oktober 1996, no. 30
- ABRS 14 oktober 1996, no. 32
- ABRS 21 oktober 1996, no. 33
- HR 8 juli 1996, no. 38
- VzABRS 9 juli 1996, no. 39
- VzABRS 12 augustus 1996, no. 41
- ABRS 4 november 1996, no. 48
- ABRS 16 december 1996, no. 61
- ABRS 23 januari 1997, no. 67
- CRvB 20 november 1996, no. 75
- CRvB 6 december 1996, no. 79
- ABRS 24 januari 1997, no. 93
- CBB 24 december 1996, no. 105
- Pres.CRvB 24 januari 1997, no. 115
- CRvB 13 maart 1997, no. 121
- ABRS 3 april 1997, no. 127
- CRvB 24 december 1996, no. 135
- CRvB 10 april 1997, no. 147
- CBB 3 juni 1997, no. 161

P.A. Willemsen:

- VzABRS 8 augustus 1996, no. 15
- ABRS 10 september 1996, no. 22
- ABRS 26 september 1996, no. 25
- ABRS 24 april 1997, no. 151
- VzABRS 12 mei 1977, no. 152
- ABRS 15 mei 1997, no. 155
- ABRS 26 juni 1997, no. 165

6.3. Inzet onderzoekstijd

Specificatie geplande omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aan-st.	onderzoek-school	oz-tijd
SBR	J.B.J.M. ten Berge	prof.mr	HGL	0,4	AWSB	0,4
SBR	G.H. Addink	mr	SDOZ	0,3	AWSB	0,3
SBR	R.J.G.M. Widdershoven	mr	SDOZ/HGL	0,3	AWSB	0,3
SBR	A.J. Bok	mr	DOZ	0,3	AWSB	0,3
SBR	M.P. Gerrits-Janssens	mr	DOZ	0,3	AWSB	0,3
SBR	A.P. Klap	mr	DOZ	0,3	AWSB	0,3
SBR	Ph.M. Langbroek	dr	DOZ	0,3	AWSB	0,3
SBR	I.Y. de Raat	mr drs	AIO	0,75	AWSB	0,75
SBR	P.J.J. van Buuren	prof.mr	HGL	pm		
SBR	Chr. Backes	dr	SDOZ/HGL	pm		
CBM	G.H. Hagelstein	dr	SDOZ	pm		
SBR	P.A.M.J. Graat	mr	OZ	0,8	AWSB	0,8
SBR	M.B. Nijhof	mr	AIO	0,75		0,75

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs aanstelling, realisatie		3e gs
dr Ph. Langbroek			0,3
mr K. Schrotten (OIO)	0,75	0,25	
mr P.A. Willemsen (OIO)	0,75	0,32	
prof.mr J.B.J.M. ten Berge			0,05
mr M.P. Gerrits-Janssens			0,1
mr R.J.G.M. Widdershoven			0,05
mr J.H. van Tour			0,05

Totale inzet

eerste geldstroom	: 4,5
tweede geldstroom	: 1,5
derde geldstroom	: 0,55
totaal	: 6,55

Programma 7: Recht van de Fysieke leefomgeving

7.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Het programma behelst de studie naar het recht dat het gebruik van de fysieke ruimte regelt, vooral met het oog op de wijzigingen die daarin recent zijn en in de naaste toekomst nog zullen worden aangebracht. Meer concreet gaat het om juridische subdisciplines als milieurecht, ruimtelijk bestuursrecht, waterbeheersrecht, onroerend goedrecht, volkshuisvestingsrecht en natuurbeschermingsrecht. Met name zullen ook de verbanden tussen deze subdisciplines alsmede hun relaties met het algemeen bestuursrecht (de Algemene wet bestuursrecht) worden onderzocht. Het wetenschappelijk belang van het onderzoek is gelegen in de ingrijpende veranderingen die binnen het recht van de fysieke leefomgeving zijn ontstaan en nog zullen ontstaan, de duidelijke raakvlakken met het algemeen bestuursrecht en met andere rechtsgebieden (privaatrecht, Europees recht). Het maatschappelijke (en politieke) belang van het recht van de fysieke leefomgeving is daarbij een gegeven.

Het programma maakt grotendeels deel uit van het onderzoek dat in het kader van de landelijke onderzoeksschool NETHUR wordt verricht. Aan deze onderzoeksschool wordt, naast door de Universiteit Utrecht, deelgenomen door de Universiteit van Amsterdam (UvA) en door de Technische Universiteiten van Delft en Eindhoven. Het penvoerderschap van de onderzoeksschool berust bij de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

Er bestaan intensieve contacten met het Institut für Umwelt- und Technikrecht in Trier (Duitsland). Het onderzoek houdt direct verband met het facultaire zwaartepunt ruimtelijk recht en milieurecht. Het programma heeft grotendeels een bestuursrechtelijke invalshoek (milieurecht, ruimtelijk bestuursrecht, waterbeheersrecht, volkshuisvestingsrecht en natuurbeschermingsrecht), maar kent daarnaast ook een privaatrechtelijke component (notarieel recht, overeenkomstenrecht en milieu-aansprakelijkheid).

Het programma is onderverdeeld in een zestal bestuursrechtelijke onderzoeksthema's en een drietal privaatrechtelijke, die hieronder zullen worden aangegeven.

- De onderzoeksgroep (programmaleiders *gecursiveerd* aangegeven):

prof. dr. Ch.W. Backes, mr. S.E. Bartels, mr. G.M. van den Broek, *prof.mr. P.J.J. van Buuren*, mr. R.J. van Dam, *mr. A.A.J. de Gier*, *prof.mr. F.W. Grosheide*, prof. mr. A. van Hall, *prof.mr. H.W. Heyman*, mr. M.P. Jongma, mr. G.T.J.M. Jurgens, mr. P.A. Kottenhagen-Edzes, mr. F.J. van Ommeren, mr. P. van der Ree, mr. H.F.M.W. van Rijswick, mr. J. Robbe, mr. B.J. Schueler, mr. M.A.A. Soppe, mr. J.C. van Straaten, mr. mr. J.R.C. Tieman, G.A. van der Veen, mr. J.H. Verweij.

- Het programma bestaat uit de volgende deelprojecten (betrokken onderzoekers):

1. Instrumenten en hun onderlinge samenhang en coördinatie (allen)
2. Europese invloeden en rechtsvergelijking (Van Buuren, Backes, Van Rijswick, Soppe, Jongma, Tieman)
3. Toenemende centralisatie en reorganisatie binnen het openbaar bestuur (Van Buuren, Backes, De Gier)
4. Sanctionering en handhaving (Jurgens, Verweij)
5. Verband met de Algemene wet bestuursrecht-Awb (Van Buuren, Schueler, De Gier, Van der Ree, Robbe, Van Dam, van den Broek)
6. Onderlinge samenhang en de verhouding tussen publiek- en privaatrecht (Van Ommeren, Van der Veen)
7. Koop van onroerend goed (Heyman, Grosheide, Van Straaten, Bartels)
8. Milieu-aansprakelijkheid (Grosheide, Kottenhagen-Edzes)
9. Financiering van onroerend goed (Heyman, Van Straaten)

7.2 Publicatielijst

Dissertaties

- G.A. van der Veen, Openbare zaken, Betekenis van het aloude publiek domein na vestiging van het primair van het publiekrecht, Proefschrift 1997, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1997. (578 p.)
- J.H. Verweij, De bestuurlijke dwangsom, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1997. (365 p.)

Deelproject 1. Instrumenten en hun onderlinge samenhang en coördinatie

Wetenschappelijke publicaties

- Ch.W. Backes, J.H. van den Heuvel, W.P.G.M. Waqué, J.H.B. Hulshof en G.A. Biezenveld, De flexibele milieuvergunning en bedrijfsinterne milieuzorg (BIM), Wiggens-Rust (red.), VMA, Koninklijke Vermande. (109 p.)
- Ch.W. Backes, P.C. Gilhuis en J.M. Verschuren, Het voorzorgbeginsel in het natuurbeschermingsrecht, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997. (116 p.)
- Ch.W. Backes en A.A.J. de Gier, Grenzen aan verfijning en complexiteit: de toestand van het Nederlandse ruimtelijke ordeningsrecht, Tijdschrift voor ruimtelijke ordening en stedenbouw (Brugge, België), nr. 5, maart 1997, p. 19-29.
- Ch.W. Backes, Öko-audit und Anlageneinigungen - aktuelle Erfahrungen aus den Niederlanden, in: P. Marburger, M. Reinhart en M. Schröder (red.), Jahrbuch des Umwelt- und Technikrechts 1997, Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., Berlin 1997, p. 363-386.
- P.J.J. van Buuren, Westerscheldewet niet voor herhaling vatbaar, Milieu en Recht 1997 (6), p.122-124
- P.J.J. van Buuren, De zelfstandige projectprocedure en andere wijzigingen in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, Bouwrecht 1997, p. 719-728.
- P.J.J. van Buuren, Inleiding tot de discussie over 'Ruimtelijke plannen, vrijstellingen en de bouwvergunning in het licht van de Algemene wet bestuursrecht', Bouwrecht 1997, p. 377-379.
- P.J.J. van Buuren, F.M. Dieleman, H. Hansman, R.B. Jobse, F.J. van Ommereen en J.H. van Tour, Prestatie-afspraken, Ervaringen en juridische contouren, DGVH/NETHUR partnership 1, Utrecht 1997. (72 p.)
- P.J.J. van Buuren, De reikwijdte van het legaliteitsbeginsel, NJB 43, Tjeenk Willink, Deventer 1997, p. 1984-1985.
- A.A.J. de Gier en P.P.J. Driessen, Uit nood geboren, Een bestuurlijk-juridische evaluatie van de dijkversterkingen en kadenaanleg onder de Deltawet grote rivieren, VUGA Uitgeverij BV, 's-Gravenhage 1997. (154 p.)
- A.A.J. de Gier en P.P.J. Driessen, Van de nood een deugd? Verslag van een evaluatie-onderzoek naar de werking van de Deltawet grote rivieren, de Gemeentestem 1997, 7064, p. 621-627.
- A.A.J. de Gier en P.P.J. Driessen, Ambities van omgevingsplanning, in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R.J.G.M. Widdershoven (red.), Het recht over de schutting, de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, Ars Aequi Libri 1997, p. 201-220.
- A.A.J. de Gier, De juridische betekenis van hogere ruimtelijke plannen naar geldend en komend recht, Bouwrecht 1997, p. 889-894.
- A. van Hall (eindred.), H.J.M. Havekes, W.G.M. Heldens, en I. Poortvliet, Waterbeheerswetgeving, Koninklijke Vermande. (295 p.)
- A. van Hall, 'Mening', Water als ordenend beginsel, Ars Aequi, nr. 11, p. 786-789.
- A. van Hall, Complementair bestuur tussen gemeente en waterschap, Milieu en Recht 1997, nr. 11, p. 249-259.
- A. van Hall en J.T. van den Berg, Waterstaats- en Waterschapsrecht, 2e druk, W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1997. (252 p.)
- A. van Hall, De waarde van functioneel bestuur voor het waterbeheer na 2000, Nederlands tijdschrift voor bestuursrecht, 1997, afl. 2, p. 45-54.
- A. van Hall, Aard en omvang van het belang, Het Waterschap 1997, nr. 6, p. 235-240.
- A. van Hall, Veiligheid als onderdeel van watersysteembeheer, Het Waterschap 1997 nr. 7, p. 264-268.
- A. van Hall, Juridische aspecten van grondwaterbeheer, Het Waterschap 1997, nr. 12, p. 418-424.
- A. van Hall, Dijkzorg, een continuüm en opmaat tot geïntegreerd waterbeheer, Tijdschrift voor

- 'Waterstaatsgeschiedenis' 1997, nr. 1, p. 8-19.
- M.P. Jongma, Indirecte gevolgen van inrichtingen nieuwe jurisprudentie rondom de verkeers-aantrekkende werking, Milieu en Recht 1997, nr. 12, p. 271-278.

Vakpublicaties

- A.A.J. de Gier, Over onoplosbare problemen, de ontbrekende coördinatieregelingen in het ruimtelijk bestuursrecht, Stedebouw en ruimtelijke ordening 1997, nr. 4, p. 66-67.
- A.A.J. de Gier, par. 3.2 (Aanschrijvingen) en 3.3 (Onbewoonbaarverklaring) in: F.C.M.A. Michiels en E. van der Schans (red.), Bestuursrechtelijk bouwrecht, VUGA Uitgeverij BV, 's-Gravenhage (losbladig), tweede aanvulling p. B 3-4 t/m B 3-13. (10 p.)
- A.A.J. de Gier, Commentaar op art. 2a (p. 2a-6e) en art. 4a (p. 4/4a-29 en 30) WRO in: De Gier e.a. (red.), Woningwet/Wet op de Ruimtelijke Ordening, Samsom H.D. Tjeenk Willink (losbladig), aanvulling 109 november 1997. (3 p.)
- A.A.J. de Gier, Reactie op ingezonden bijdrage (n.a.v. naschrift onder ABRS 29-8-1996), Gst 1997, 7050, nr. 3.
- A. van Hall, Wet beheer Rijkswaterstaatswerken, Waterstaatswetgeving, Vermande (losbladig) p. 1-26.
- A. van Hall, Watersysteem kent eigen dynamiek, Bestuursforum 1997, nr. 6-7, p. 153-158.
- A. van Hall, Deltawet Grote Rivieren nader beschouwd, Het Waterschap 1997, nr. 18, p. 620-624.
- A. van Hall, Water en zijn uitstralende effecten naar ruimtelijke ordening en milieu, ROM-magazine 1997, nr. 11, p. 6-10.

Populariserende publicaties

- A. van Hall, Wetenschap en praktijk (column), Het Waterschap 1997, nr. 14, p. 515.
- A. van Hall, De majestueuze meeuw, VUGA uitgeverij, 1997. (48 p.)
- A. van Hall, De trits, Bestuursforum (kroniek). (2 p.)

Deelproject 2. Europese invloeden en rechtsvergelijking

Wetenschappelijke publicaties

- Ch.W. Backes, Y.G.C.M. Bijkerk en M.J. Dresden, Afval: provinciaal, landelijk of Europees probleem?, Publicaties van de Vereniging voor Milieurecht. (61 p.)
- M.A.A. Soppe en K.D. Jesse, Hof van Justitie stelt paal en perk aan beleidsvrijheid lidstaten terzake van m.e.r.-richtlijn, de Gemeentestem 1997, 7051, p. 181-187.

Vakpublicaties

- Ch.W. Backes, Think globally, act globally ?, Christen Democratische Verkenningen, 7 augustus 1997. (6 p.)
- M.A.A. Soppe, K.D. Jesse en R.J. Sielaken, Vrijheid eigen m.e.r.-regelingen EU-Lidstaten, KenMERken, tijdschrift voor milieu-effectrapportage, 1997, afl. 1, p. 9.

Deelproject 4. Sanctionering en handhaving

Wetenschappelijke publicaties

- P.J.J. van Buuren, Rode draad 'Sancties': De bestuurlijke dwangsom in de Algemene wet Bestuursrecht, Ars Aequi 11, Ars Aequi, Nijmegen 1997, p. 776-785.
- G.T.J.M. Jurgens en F.C.M.A. Michiels, Bestuurlijke boeten in het milieurecht, Publikatiereeks milieubeheer 1997, nr. 5, Den Haag 1997. (141 p.)
- G.T.J.M. Jurgens, Bestuurlijk gedogen, Ars Aequi 1997, p. 115-120.
- J.R.C. Tieman, Wederkerige rechtsbetrekkingen en bestuursdwang, Nederlands tijdschrift voor bestuursrecht, juni 1997, afl. 6. (11 p.)

Vakpublicaties

- G.T.J.M. Jurgens, Commentaar op de artikelen 21.1-22.1 Wm in: Th.G. Drupsteen e.a. (red.), Commentaar Wet milieubeheer, Den Haag (losbladig). (18 p.)

- G.T.J.M. Jurgens, Hoofdstuk 1 (Inleiding), par. 2.4 (Bestuurlijk gedogen), par. 7.2 (De tenuitvoerlegging van dwangsombeschikkingen) in: F.C.M.A. Michiels (red.), Handboek Handhaving Milieurecht, Den Haag (losbladig). (26 p.)

Deelproject 5. Verband met de Algemene wet bestuursrecht - Awb

Wetenschappelijke publicaties

- Ch.W. Backes, Het compensatiebeginsel en de compacte stad in: M.N. Boeve en R. Uylenburg (red.), Het milieurecht van de compacte stad. (14 p.)
- P.J.J. van Buuren, Definitiebepalingen in de Awb, in: In wederkerigheid, opstellen voor prof. mr. M. Scheltema, Kluwer, Deventer 1997, P. 59-71.
- F.J. van Ommeren, Kroniek Bestuurshandelingen, Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht, 1997, p. 322-331.

Vakpublicaties

- P.J.J. van Buuren, Integreren van de openbare en de uitgebreide openbare voorbereidingsprocedures uit de Awb, Nieuwsbrief de informatiebank bestuursrecht 1, 3, Samson Tjeenk Willink, 1997, p. 6-7.
- P.J.J. van Buuren, De halve waarheden van Van Kemenade, De informatiebank bestuursrecht 1997, nr. 6, p. 6-7.
- G.A. van der Veen, Recensie van J.A.F. Peters, Publiekrechtelijke rechtspersonen, Bestuurswetenschappen 1997, p. 119-121.

Deelproject 6. Onderlinge samenhang en de verhouding tussen publiek- en privaatrecht

Wetenschappelijke publicaties

- P.J.J. van Buuren, Grenscorrectie tussen bestuursrecht en privaatrecht via het zelfstandig schadebesluit, Nederland Juristenblad 1997, afl. 17, p. 759-763.
- B.J. Schueler, Schadevergoeding onder de Algemene Wet Bestuursrecht, Monografieën AWB nr. B-7, Kluwer, Deventer 1997, (133 + IX p.)
- G.A. van der Veen, P.F.A. Bierbooms, en G. Betlem, Aansprakelijkheden in de Wet Bodembescherming, Publiek- en privaatrechtelijke verhaalsinstrumenten bij bodemsanering in Nederland en een rechtsvergelijking met Duitsland, de Verenigde Staten, Engeland en Vlaanderen, Gouda Quint, Arnhem 1997, p. 57-82, 105-125.

Vakpublicaties

- P.J.J. van Buuren en F.J. van Ommeren, Gebiedsovereenkomsten in de juridische praktijk, Onderzoek naar de juridische kaders van gebiedsovereenkomsten, Utrecht 1997, 14 pp.
- G.A. van der Veen, Reactie op P. Bierbooms, De overheid als privaatrechtelijke actor, NTBR 1997, p. 66-68.

Annotaties

- P.J.J. van Buuren, Paul Krugerburg II, in: F.H. van der Burg e.a. (red.), AB klassiek, Tjeenk Willink, Deventer 1997 (derde druk), p. 154-161.
- P.J.J. van Buuren, Varkensmester, in: F.H. van der Burg e.a. (red.), AB klassiek, Tjeenk Willink, Deventer 1997 (derde druk), p. 244-253.
- P.J.J. van Buuren, Zelfstandig schadebesluit Vlodrop, in: F.H. van der Burg e.a. (red.), AB klassiek, Tjeenk Willink, Deventer 1997 (derde druk), p. 357-363.

Deelproject 7. Koop van onroerend goed

Deelproject 8. Milieu-aansprakelijkheid

Deelproject 9. Financiering van onroerend goed

Overzicht annotaties

P.J.J. van Buuren

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- ABRS 25-9-1996, AB 1997, 4
- Vz. ABRS 19-8-1996, AB 1997, 14
- ABRS 29-11-1996, AB 1997, 66
- ABRS 27-11-1996, AB 1997, 76
- ABRS 19-9-1996 en 19-12-1996, AB 1997, 91 & 92
- ABRS 18-2-1997, AB 1997, 143
- ABRS 7-2-1998, AB 1997, 154
- ABRS 18-3-1997, AB 1997, 170
- ABRS 31-1-1997, AB 1997, 210
- ABRS 6-5-1997, AB 1997, 229
- ABRS 15-4-1997, AB 1997, 289
- ABRS 9-6-1997, AB 1997, 324
- ABRS 2-1-1997, AB 1997, 333
- ABRS 26-6-1997, AB 1997, 334
- ABRS 12-6-1997, AB 1997, 343
- Rb Arnhem 3-9-1997, AB 1997, 422
- Vz. ABRS 27-3-1997, AB 1997, 433
- ABRS 28-10-1997, AB 1997, 458

Ch.W. Backes

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- HvJEG 24-10-1996, AB 1997,133 (Combi met 134)
- ABRS 9-7-1996, AB 1997,134
- Vz. ABRS 12-8-1996, AB 1997, 135
- ABRS 21-1-1997, AB 1997, 136
- ABRS 30-9-1997, AB 1997, 259 (Combi met 260)
- ABRS 19-12-1997, AB 1997, 260
- Vz. ABRS 25-3-1996, AB 1997, 261
- ABRS 24-5-1997, AB 1997,298

Milieu en recht:

- Vz. ABRS 1-7-1996, M&R 1997, afl. 2, nr 20
- ABRS 8-8-1996, M&R 1997, afl. 2, nr 24 (Combi met nr 22 en 23)
- ABRS 18-3-1996, M&R 1997, afl. 3, nr 26
- ABRS 3-5-1996, M&R 1997, afl. 3, nr 28 (Combi met 27)
- CBB 19-2-1997, M&R 1997, afl. 4, nr 40 (Combi met 38 en 39)
- Vz. ABRS 20-2-1996, M&R 1997, afl. 5, nr 57
- ABRS 13-3-1996, M&R 1997, afl. 5, nr 58
- Vz. ABRS 15-3-1996, M&R 1997, afl. 5, nr 59
- ABRS 18-7-1996, M&R 1997, afl. 6, nr 75
- ABRS 30-9-1996, M&R 1997, afl. 6, nr 76
- ABRS 2-1-1996, M&R 1997, afl. 6, nr 78 (Combi met 77)
- ABRS 31-1-1997, M&R 1997, afl. 7/8, nr 82
- ABRS 21-2-1996, M&R 1997, afl. 7/8, nr 83
- Pres. Rb. Leeuwarden 28-4-1997, M&R 1997, afl. 10, nr 99
- ABRS 23-12-1996, M&R 1997, afl. 11, nr 118
- Vz. ABRS 6-6-1997, M&R 1997, afl. 11, nr 119

A.A.J. de Gier

Bouwrecht:

- ABRS 7-10-1996, BR 1997, 125
- ABRS 27-11-1996, BR 1997, 318
- ABRS 21-11-1996, BR 1997, 488
- ABRS 18-3-1997, BR 1997, 660
- Rb. Leeuwarden, 12-2-1997, BR 1997, 741

- ABRS 31-1-1997, BR 1997, 913
- ABRs 29-5-1997, BR 1997, 1012

Administratiefrechtelijke beslissingen;

- ABRS 20-5-1997, AB 1997, 335
- ABRS 30-5-1997, AB 1997, 362

de Gemeentestem:

- Vz. ABRS 11-7-1996, Gst 1997 7046, nr 6
- ingezonden bijdrage in Gst 1997, 7050 op ABRS 29-8-1996, Gst 1996, 7042, nr 6
- ABRS 22-5-1997, Gst 7058 nr 11
- Pres. Rb. Zwolle 27-5-1997, Gst 1997, 7059 nr 6
- ABRS 10-4-1997, Gst 1997, 7064 nr 8
- ABRS 7-6-1996, Gst 1997, 7065, nr 7
- ABRS 15-5-1997, Gst 1997, 7065, nr 8
- ABRS 20-12-1996, Gst 1997, 7066, nr 6

Rechtspraak Awb:

- ABRS 29-8-1996 RAwb 1997, 17
- ABRS 27-11-1996 RAwb 1997, 99
- ABRS 6-12-1996 RAwb 1997, 100

A. van Hall

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- ABRS 14-10-1996, AB 1997, 22
- ABRS 10-10-1996, AB 1997, 65
- Rb. Almelo 1-10-1996, AB 1997, 69
- ABRS 10-12-1996, AB 1997, 78
- ABRS 24-12-1996, AB 1997, 89
- ABRS 31-10-1996, AB 1997, 107
- ABRS 31-10-1996, AB 1997, 108
- ABRS 24-1-1997, AB 1997, 138
- ABRS 13-2-1997, AB 1997, 148
- ABRS 6-12-1996 AB 1997, 159
- ABRS 24-1-1997, AB 1997, 174
- ABRS 15-1-1997, AB 1997, 185
- ABRS 28-4-1997 AB 1997, 262
- ABRS 6-5-1997, AB 1997, 266
- ABRS 4-4-1997, AB 1997, 278
- Nationale Ombudsman 28-5-1997, AB 1997, 332
- ABRS 25-8-1997, AB 1997, 337
- ABRS 5-6-1997, AB 1997, 345
- ABRS 3-6-1997, AB 1997, 354
- ABRS 22-5-1997, AB 1997, 368
- ABRS 10-9-1997, AB 1997, 409
- ABRS 18-9-1997, AB 1997, 426
- ABRS 23-9-1997, AB 1997, 435
- ABRS 23-9-1997, AB 1997, 443
- ABRS 11-9-1997, AB 1997, 452

G.T.J.M. Jurgens

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- Vz. ABRS 2-4-1996, AB 1997, 12
- Vz. ABRS 5-7-1996, AB 1997, 13
- ABRS 31-7-1995, AB 1997, 16
- ABRS 29-8-1996, AB 1997, 137
- ABRS 16-9-1997, AB 1997, 147
- Vz. ABRS 1-11-1996, AB 1997, 173
- Vz. ABRS 18-11-1996, AB 1997, 316 (Combi met 315)

- Vz. ABRS 23-5-1997, AB 1997, 323
- ABRS 16-10-1997, AB 1997, 438 (Combi met 439)

G.H. Addink

Milieu en Recht:

- Nationale Ombudsman 25-9-1996, M&R 1997, afl 2, nr 18
- Pres. Rb. Middelburg 16-7-1996, M&R 1997, afl 2, nr 19
- Gerechtshof 's-Gravenhage 28-1-1997 M&R 1997, afl 9, nr 96
- Vz. ABRS 18-2-1997, M&R 1997, afl 9, nr 97

M.A.A. Soppe

de Gemeentestem:

- ABRS 8-7-1996, Gst 1997, 7057, nr 10

J.E. Hoitink

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- ABRS 18-7-1996, AB 1997, 157 (Combi met 158)

F.J. van Ommeren

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- Rb. breda 20-12-1996, AB 1997, 155

G.M. van den Broek

Administratiefrechtelijke beslissingen:

- ABRS 29-8-1996, AB 1997, 434

7.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang*	oz-aan-st.	onderzoekschool	oz-tijd
SBR	Ch.W. Backes	prof.dr.	HGL	0,3	0,3	0,3
Privaatrecht	S.E. Bartels	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	G.M. van den Broek	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	P.J.J. van Buuren	prof.mr.	HGL	0,4	0,3	0,4
SBR	R.J. van Dam	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	A.A.J. de Gier	mr.	SDOZ	0,3	0,3	0,3
Privaatrecht	F.W. Grosheide	prof.mr.	HGL	0,1	0,1	0,1
SBR	A. van Hall	prof.mr.	HGL	0,1 bb		0,1 bb
Privaatrecht	H.W. Heyman	prof.mr.	HGL	0,1	0,1	0,1
SBR	J.E. Hoitink	mr.	DOZ	0,3	0,3	0,3
SBR	M.P. Jongma	mr.	DOZ	0,3	xxx	0,2
SBR	G.T.J.M. Jurgens	mr.	SDOZ	0,3	0,3	0,3
Priv.r.	P.A. Kottenhagen-Edzes	mr.	SDOZ	0,15	0,15	0,15
SBR	T. Nijmeyer ¹	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang*	oz-aan-st.	onderzoekschool	oz-tijd
SBR	F.J. van Ommeren ²	mr.	UD	0,3	xxx	0,3
SBR	P. van der Ree	mr.	DOZ	0,3	xxx	0,3
SBR	H.F.M.W. van Rijswick	mr.	OZ	0,4	xxx	0,4
SBR	J. Robbe	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	B.J. Schueler ³	mr.	UD	0,3	0,3	0,2
SBR	M.A. Soppe	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	J.R.C. Tieman	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	G.A. van der Veen ⁴	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	J.H. Verweij ⁵	mr.	AIO	0,75	0,75	0,75
SBR	A. Veldkamp ⁶	mr.	OZ	0,8	0,8	0,8

* legenda: SDOZ = senior docent/onderzoeker; DOZ = docent/onderzoeker; OZ = onderzoeker

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Backes		0,2
Van Buuren		0,1
De Gier		0,3
Grosheide		pm
van Hall		0,1 bb
Heyman		pm
Jurgens		0,3
Kottenhagen-Edzes		pm

Totale inzet: **inzet privaatrecht niet meegeteld !!**

eerste geldstroom	: 7,8 (zonder priv)
buiten bezwaar	: 0,1
derde geldstroom	: 0,9 (zonder priv)
totaal	: 8,7 (,, ,,)

² uit dienst sinds 1 september 1997

³ uit dienst sinds 1 september 1996

⁴ uit dienst sinds 1 april 1997

⁵ uit dienst 1 januari 1997

⁶ aanstelling voor een half jaar als OZ

8. Programma: Arbeid, zorg en autonomie

8.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Op welke wijze kan het recht, rekening houdend met de positie van (verschillende groepen) vrouwen, een bijdrage leveren aan de verandering van de ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen?

Deze vraagstelling wordt met name uitgewerkt aan de hand van de concepten, Arbeid, zorg en autonomie, hun betekenis op diverse deelreinen van het recht (zoals het sociaal recht, internationaal recht en het strafrecht) en hun onderlinge verhouding.

Beschrijving

Machtsverhoudingen vormen de kern van het vrouwenvraagstuk. Door de ongelijke machtsverhoudingen hebben vrouwen minder mogelijkheden (gehad) om het recht vorm te geven en in te vullen. Het schijnbaar neutrale recht leidt tot onrechtvaardige uitkomsten. Dit gebeurt op verschillende manieren: door vrouwen rechten te onthouden (pensioenen vormen hiervan nog steeds een voorbeeld), door blinde toepassing van dezelfde rechtsregels met betrekking tot mannen en vrouwen zonder acht te slaan op verschillen, door het niet-erkennen van de juridische relevantie van aspecten van het maatschappelijk leven. Als voorbeeld van dit laatste kan genoemd worden de onbetaalde zorgarbeid die in de privésfeer wordt verricht.

De verhouding tussen vrouwen en het recht is een ambivalente. Terwijl enerzijds het recht gezocht wordt als bondgenoot, wordt ook erkend dat het recht tevens een aspect is van de macht die men wil bestrijden. Het recht is zowel resultaat als producent van ongelijkheden. De concepten arbeid, zorg en autonomie vormen het uitgangspunt voor een analyse van de betekenis van het recht voor vrouwen.

Deelproject 1 Referentiekaders bij arbeid en zorg (onderzoekers: Burri, Henstra, Loenen)

Deelproject 2 Gelijkheid (onderzoekers: Loenen)

Deelproject 3 Neutraliteit/universaliteit van het recht en rechtvaardigheidsbegrippen (Loenen)

Deelproject 4 Autonomie en zelfbeschikking (onderzoeker: Lünemann)

8.2 Publicatielijst

Deelproject 1. Referentiekaders bij arbeid en zorg

Wetenschappelijke publicaties

- S. Burri, Deeltijdarbeid in het Europees Gemeenschapsrecht, met bijzondere aandacht voor het recht op deeltijdarbeid, Nieuwsbrief Werkgroep Vrouw en Recht (1997)1, p. 15-29. (AW-N-4.c.c)
- S. Burri en Yvonne Konijn, Kroniek van het arbeidsrecht. Flexibilisering en deeltijdarbeid, Nemesis (1997)4, p. 135-145. (AW-N-c.c)
- A.E. Henstra, Kroniek van het personen- en familierecht. Nieuwe tijden, goede tijden? Nemesis 13(1997)6, p. 186-193 (RM-A4)
- T. Loenen, Zorg(e)loze rechten. Genderbias in het familierecht, Justitiële Verkenningen, thema-nummer Vrouw en Recht, 1997 nr. 9, p. 82-92 (RM-A4)
- T. Loenen, Zorg moet het recht een zorg zijn. Enkele beschouwingen over de operationalisering van zorg in het sociaal recht en het familierecht, in: M. van den Brink e.a. (red.), Een stuk zeep in de badkuip. Hoe zorg tot haar recht komt, Zwolle 1997, p. 140-149 (AW-N-4.c.a)
- T. Loenen, De juridische relatie tussen ouders en kinderen, in: T. Loenen en R. Holtmaat (red.), Vrouw en Recht, Ars Aequi Libri, 1997, p. 111-130 (RM-A4)
- T. Loenen en J. Plantenga, Massa-individualisering, Regelgeving en het primaat van het individu, In: B. Hessel e.a. (red.) Het recht over de schutting, Nijmegen, p. 137-146 (AW-N-4.c.a.)

Deelproject 2. Gelijkheid

Wetenschappelijke publicaties

- T. Loenen en R. Holtmaat (red.), *Vrouw en Recht*, Ars Aequi Libri, 1997 (RM-A4)
- T. Loenen, Gelijke behandeling en anti-discriminatieregelgeving, in: T. Loenen en R. Holtmaat (red.), *Vrouw en Recht*, Ars Aequi Libri, 1997, p. 31-53 (AW-N-4.c.c)
- T. Loenen, The equality clause in the South African Constitution. Some remarks from a comparative perspective, *South African Journal on Human Rights* 13(1997) nr. 3, p. 401-429 (RM-A4)
- T. Loenen, Leeftijdscdiscriminatie, in: F.H. van der Burg, P.J.J. van Buuren en J.H. van der Veen, *AB-Klassiek*, Zwolle 1997, p. 293-298 (AW-N-4.c.c)

Deelproject 3. Neutraliteit/universaliteit van het recht en rechtvaardigheidsbegrippen

Wetenschappelijke publicaties

- T. Loenen, The fundamental right to work: grand promise or male deceit? In: A. van Lenning, M. Bekker en I. Vanwesenbeeck (ed), *Feminist utopias*, Tilburg University Press, 1997, p. 55-65 (RM-A4)

Vakpublicaties

- T. Loenen, De enige echte man is heteroseksueel, *NJB* 1997, p. 1081 (RM-A4)

(Annotaties)

- T. Loenen, Seksueel misbruik en verjaringstermijnen (annotatie EHRM), *NJCM-Bulletin* 22(1997)3, p. 294-297 (RM-A4)

Deelproject 4. Autonomie en zelfbeschikking

Wetenschappelijke publicaties

- K. Lünemann, Een specifieke aanpak van vrouwenmishandeling, *Proces* 1997 nr 3, p. 43-47 (RM-A4)
- K. Lünemann, Geweld tegen vrouwen in de privésfeer en strafrechtelijke regulering, *Nieuwsbrief Werkgroep Vrouw en Recht* 1997, nr. 4, p. 9-18. (RM-A4)
- K. Lünemann en R. Kool, Geweld tegen vrouwen strafrechtelijk bekeken, *Kroniek strafrecht en civiele schadevergoeding voor seksueel misbruik*, *Nemesis* 1997, p. 172-179 (RM-A4)
- K. Lünemann (met bijdrage van R. Haveman en R. Wolleswinkel), Lichamelijke en psychische integriteit en zelfbeschikking, in: R. Holtmaat en T. Loenen (red.), *Vrouw en recht*, Nijmegen 1997, p. 57-83 (RM-A4)

(Annotaties)

- K. Lünemann en N. Zeegers, Annotatie bij Hof Leeuwarden, *RN* 1997, 721, p. 22-24 (RM-A4)

Populariserende publicaties

- K. Lünemann en N. Zeegers, Verkrachter ten onrechte vrijgesproken, *Volkscrant* 21 maart 1997, p. 9 (RM-A4)

8.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
ISEP/JVS	A. Henstra	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
ISEP/JVS	S.D. Burri	mr.	AIO	0,6	AWSB	0,6 ¹
ISEP/JVS	M.L.P. Loenen	mr.dr.	UHD/- bijz.hgl	0,4	AWSB	0,2
ISEP/JVS	M.L.P. Loenen	mr.dr.	UHD/- bijz.hgl		RvdM	0,2
ISEP/JVS	K.D. Lünemann	mr.	UD	0,15	RvdM	0,1 ²

¹ Burri is per 1-11-1995 doorgeschoven naar 0,5 UD-plaats, die zij tot haar promotie als aio bezet (0,8 aanstelling).

² Lünemann maakt geen deel uit van RvdM, maar haar onderzoek is wel aangehaakt bij RvdM. I.v.m. zwangerschapsverlof is haar onderzoeksinzet omgerekend op jaarbasis 0,1 ipv 0,15 geweest.

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 1,10
tweede geldstroom	: ---
derde geldstroom	: 0,75
totaal	: 1,85

9. Programma: De bevordering en bescherming van de rechten van de mens

9.1 Beschrijving van het programma

Inleiding

Het onderzoeksprogramma "Bevordering en bescherming van de rechten van de Mens wordt verricht in het kader van de onderzoeksschool Rechten van de Mens. Voor een volledige beschrijving van het programma en van de onderzoeksschool wordt verwezen naar hoofdstuk III van dit jaarverslag.

Het onderzoeksprogramma

Het onderzoeksprogramma "Bevordering en bescherming van de Rechten van de Mens" biedt, als opvolger van het VF-programma rechten van de mens ruimte zowel voor juridisch geschoolde onderzoekers als voor onderzoekers uit andere disciplines. Zo zijn binnen het Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM), dat een belangrijk aandeel levert aan dit programma, naast juristen ook niet-juristen werkzaam.

Het onderzoeksterrein omvat de ontwikkeling, toepassing en handhaving van internationale normenstelsels, de plaats die de rechten van de mens innemen in het buitenlands beleid van Nederland en andere staten en het onderzoek naar de oorzaken van schendingen van de rechten van de mens.

Bij het onderwerp mensenrechten gaat het steeds om internationaal ontwikkelde standaarden die hun toepassing moeten vinden in nationale rechtsgebieden. Het spanningsveld tussen internationale standaarden en nationale toepassing vormt bij uitstek het terrein van onderzoek van de rechten van de mens. Dit spanningsveld levert tevens de centrale probleemstelling van het onderzoeksprogramma:

de aard en betekenis van internationale normen op het gebied van de rechten van de mens, hun toepassing en bevordering binnen de nationale rechtsorde en het internationale toezicht op de naleving daarvan.

Daarnaast wordt ook de beïnvloeding in omgekeerde richting onderzocht, dat wil zeggen de mate waarin nationaal ontwikkelde concepten kunnen bijdragen aan de internationale rechtsvorming. De ontwikkeling van de internationale en nationale normstelling en handhaving van normen op het gebied van de rechten van de mens vormt het verbindende thema waarbinnen afzonderlijke deelprojecten nader worden bestudeerd. Een eerste cluster van deelprojecten betreft internationale standaarden van mensenrechten. Voorop staat de studie van de internationale normen en procedures. De rechten van de mens zijn immers gebaseerd op de gedachte dat er internationale standaarden bestaan waaraan de nationale praktijk kan worden getoetst. Die standaarden zijn neergelegd in internationale verdragen en verklaringen die de grondslag vormen voor de bescherming en bevordering van de rechten van de mens (deelproject 1). De staten hebben in de jaren zestig besloten tot splitsing tussen burgerrechten en politieke rechten (incl. grondrechten) enerzijds (deelproject 2) en economische, sociale en culturele rechten anderzijds (deelproject 3). Speciale aandacht verdienen in toenemende mate de zogeheten "kwetsbare groepen" (deelproject 4).

De mensenrechten hebben bij uitstek een maatschappelijke relevantie, hetgeen in het tweede cluster van deelprojecten tot uiting komt. Zij krijgen een steeds belangrijker plaats toebedeeld in het buitenlands beleid van staten, met name dat van Nederland. Speciale aandacht verdient de mensenrechtenproblematiek in de Derde Wereld, enerzijds omdat zich veel schendingen van klassieke mensenrechten aldaar voordoen, anderzijds omdat van daaruit de universele geldigheid van internationale normen veelal ter discussie wordt gesteld (deelproject 5). Een overkoepelend karakter draagt het onderzoek naar de oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen (deelproject 6). De genoemde deelprojecten zijn onderling gerelateerd en hebben onderlinge raakpunten. De volgende deelprojecten maken deel uit van het onderzoeksprogramma:

A. Internationale Standaarden

1. Internationale normen en procedures.
2. Burgerrechten en politieke rechten; grondrechten.
3. Economische, sociale en culturele rechten; groepsrechten.

4. Bijzondere ("kwetsbare") groepen.
- B. Mensenrechten in Maatschappelijk Perspectief
 5. Buitenlands beleid.
 6. Oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen.

Probleem- en doelstelling:

De centrale probleemstelling luidt: de aard en betekenis van internationale normen op het gebied van de rechten van de mens, hun toepassing en bevordering binnen de nationale rechtsorde en het internationale toezicht op de naleving daarvan. Het programma beoogt een bijdrage te leveren aan de nadere interpretatie van internationale normen en meer inzicht te bieden in de werking van internationale procedures van toezicht. Bovendien hebben diverse projecten als doel suggesties ter verbetering van deze procedures te doen. Tevens zijn onderdelen van het programma gericht op de vaststelling van factoren die van invloed zijn op de mensenrechten-situatie.

9.2 Publicatielijst

Thema A. Internationale standaarden
Deelproject A.1 Internationale normen en procedures

Wetenschappelijke publicaties

- Baehr, prof.dr P.R., "Politieke en Politicologische Dimensies van een Mensenrecht: Het Recht op Zelfbeschikking," in: M. Kuitenbrouwer en M. Leenders (red.), *Geschiedenis van de Mensenrechten: Bouwstenen voor een Interdisciplinaire Benadering*, Hilversum: Verloren, 1996, blz. 73-91 (verschenen in 1997).[RM-A.1.]
- Boerefijn, mr I, *Human Rights Protection at the International Level*, in: *Application and Implementation of International Human Rights Norms: Proceedings of the Conference*, p. 39-42, Kiev, 1997.[RM-A.1]
- Boerefijn, mr I, *Consequenties van schendingen van het IVBPR, aanbevolen maatregelen en toezicht op de naleving van uitspraken*, in: *NJCM-Bulltein*, jrg. 22 (1997), p. 679-695. [RM-A.1]
- Hendriks, A., *Conventie inzake de rechten van de mens en biogeneeskunde (Biogeneeskunde Conventie)*, *NJCM-Bulletin* 1997; 22 (1): 72-84 (plus 10 p. bijlagen) & *Naschrift bij de reactie van H.D.C. Roscam Abbing*, *NJCM-Bulletin* 1997; 22 (4): 515-519
- Hendriks, A., *Legal and ethical aspects of new reproductive technologies: the case of prenatal diagnosis*, *Medicine and Law* 1996; 15 (3): 677-689
- Hendriks, A., *Confidentiality, testimonial privilege and patients' right to secrecy under the ECHR (editorial)*, *European Journal of Health Law* 1997; 4 (2): 119-125
- Hendriks, A., *Genetics, human rights and employment. American and European perspectives*, *Medicine and Law* 1997; 16 (3): 557-565
- Hendriks, A., *Another protocol to the European Convention on Human Rights? (column)*, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 1997; 15 (4): 427-428
- Klerk, Y., D. Curtin, *De Europese Unie en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Een nieuwe fase in een lat-relatie?*, *NJB* 1997, p. 202-210
- Klerk, Y., D. Curtin, *Naschrift bij reactie I. Sewandono*, *NJB* 1997, p. 641-642
- Klerk, Y., E.J. Janse de Jonge, *The Netherlands*, in: C. Gearty (ed.), *European Civil Liberties and the European Convention on Human Rights; A Comparative Study*, The Hague/Boston/London 1997, p. 105-141
- Klerk, Y., M. Castermans e.a., *Brief betreffende NJCM-aandachtspunten voor de 53e zitting van de VN Commissie voor de Rechten van de Mens*, *NJCM-Bulletin* 22-4 (1997), p. 541-548
- Klerk, Y., *A half-baked scheme to be administered by some unknown court; het Verenigd Koninkrijk en de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens*, *Juncto* 9-1/2 (1997), p. 16-19
- Klerk, Y., *Het Verenigd Koninkrijk en de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens*", *Bestuurswetenschappen* 1997, nr. 6, p. 400-402
- Zwaak, L.F., P.van Dijk, *Digest of Strasbourg Case Law relating to the European Convention on Human Rights, Up-date vol.5, Part 1 (article 26)* Carl Heymanns Verlag, Köln, 1997, losbl.ed; p. 310 [RM-A.1.]

- Zwaak, L.F., P. van Dijk, Digest of Strasbourg Case Law relating to the European Convention on Human Rights, Up-date vol.5, Part 2 (article 26) Carl Heymanns Verlag, Köln, 1997, losbl. ed; p. 83.
- Zwaak, L.F., P. van Dijk, Digest of Strasbourg Case Law relating to the European Convention on Human Rights, Up-date vol. 5, Part 3 (articles 27 - 63) Carl Heymanns Verlag, Köln, 1997, losbl. ed.; p. 145 [RM-A.1.]
- Zwaak, L.F., P. van Dijk, Digest of Strasbourg Case Law relating to the European Convention on Human Rights, Up-date vol.5, Part 4 (Protocol) Carl Heymanns Verlag, Köln, 1997, losbl.ed; p. 260

Vakpublicaties

- Baehr, prof.dr P.R., "Conflictpreventie en Mensenrechten," Internationale Spectator, 51:4 (april 1997), blz. 196-200. [RM-A.1.]
- Baehr, prof.dr P.R., "Mobilization of the Conscience of Mankind: Conditions of Effectiveness of Human Rights NGOs," in: Peter R. Baehr and Leon Gordenker, UNU Public Forum on Human Rights and NGOs, Tokyo: United Nations University, 1997, blz. 1-15.[RM-A.1.]
- Baehr, prof.dr P.R., "The 'West' is not only the United States: European Assessments of Human Rights," Human Rights Dialogue 10 September 1997, blz. 8-10. [RM-A.1.]
- Boerefijn, mr I., en C. Flinterman, Het Facultatief Protocol bij het VN-Vrouwenverdrag, Nemesis, jrg. 13 (1997), nr. 4, p. 146-152.[RM-A.1]
- Hendriks, A., Convention on Human Rights and Biomedicine, Netherlands Quarterly of Human Rights 1997; 15 (1): 119-121 (plus 10 p. bijlagen)
- Hendriks, A., Convention for the protection of human rights with regard to the application of biology and medicine, European Journal of Health Law 1997; 4 (1): 89-90 (plus 10 p. bijlagen)
- Hendriks, A., European Courts (jurisprudence), European Journal of Health Law 1997; 4 (3): 301-308
- Hendriks, A., European Courts (jurisprudence), European Journal of Health Law 1997; 4 (4): 415-422
- Hendriks, A., 'Een (grond)recht op openbaar vervoer', door P. Nabben (signalement), Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, 1996, NJCM-Bulletin 1997; 22 (3): 394
- Hendriks, A., 'Les drogues dans l'Union européenne' door A. Decourrière (boekbespreking), Bruylant, Brussels, 1996, in: Common Market Law Review 1997; 34 (2): 757-761
- Zwaak, mr L.F., The European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, (artikel is in het Oekraïens vertaald); Application and Implementation of International Human Rights Norms; Proceedings of the Conference held in Kiev; p. 26-38 [RM-A.1.]

(Annotaties)

- Hendriks, A., Straatsburg sauveert schertsvertoning recht op verschoning, NJCM-Bulletin 1997; 22 (5): 712-733 - EHRM 25 februari 1997

Deelproject A.2

Burgerrechten en politieke rechten; grondrechten

Vakpublicaties

- Zwaak, mr L.F., Human Rights News: Council of Europe, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol.15 no. 1, 1997 , p. 61-81 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F. - The Protection of Human Rights under the European Convention (artikel is in het Bulgaars vertaald), Bulgarian Human Rights Journal, 1997 no, 1, p. 10-26 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F., The European Court of Human Rights has the Turkish security forces held responsible for violations of human rights: The Case of Akdivar and Others, Leiden Journal of International Law, Vol. 10 No. 1 1977, p. 99-111 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F., Selected review of judgments of the European Court of Human Rights, rendered in 1995, Európai Emberi Jogí Döntvénytár; Emberi Jogok Magyar Ligája, 1997, p.81-113 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F., Human Rights News: Council of Europe, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol.15 no. 2, 1997 , p. 187-203 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F., Human Rights News: Council of Europe, Netherlands Quarterly of Human

- Rights, Vol.15 no. 3, 1997 , p. 346-365 [RM-A.2.]
- Zwaak, mr L.F., Human Rights News: Council of Europe, Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol.15 no. 4, 1997 , p. 495-510 [RM-A.2.]

Deelproject A.3 Economische, sociale en culturele rechten; groepsrechten

Wetenschappelijke publicaties

- Arambulo, mr M.K.C., drs E. van den Berg, drs M.E. Glasius en mr B.C.A. Toebes, "Economische, sociale en culturele mensenrechten: een juridische en een politicologische benadering", in: B. Hessel et al. (red.), Het recht over de schutting - de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, Ars Aequi Libri, 1997, p. 235-247 [RM-A.3.]

Deelproject A.4 Kwetsbare groepen

Wetenschappelijke publicaties

- Hendriks, A., Onderscheid op grond van gezondheid bij de (toegang tot de) arbeid en particuliere verzekeringen - geboden of verboden?, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997; 21 (3): 142-156
- Hendriks, A., Gelijke kansen voor gehandicapten op de arbeidsmarkt? Sociaal Recht 1997; 12 (5): 139-146 (samen met M.J.I. Gras)
- Hendriks, A., Goed patiëntschap als norm in de WGBO?, Medisch Contact 1997; 52 (38): 1183-1186
- Hendriks, A., Niepełnosprawni w Holandii. Funkcjonowanie systemu ubezpieczenia społecznego. Problem równości praw os niepełnosprawnych, in: H. Machińska (red.), Niepełnosprawni na rynku pracy, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego / Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy, Biuletyn nr. 4 (1997), p. 39-51
- Hendriks, A., NJCM-Commentaar bij de Wet medisch-wetenschappelijk onderzoek met mensen (TK 22 588), NJCM-Bulletin 1997; 22 (3): 396-406 (samen met T. Veerman)
- Hendriks, A., Bevolkingsonderzoek bij vrouwen - de kost gaat voor de baat uit? (recht uit het hart), Nemesis 1997; 13 (3): 121-122
- Hendriks, A., Vierdaagse en vier mei (opinie), Nederlands Juristenblad 1997; 76 (22): 982-983
- Hendriks, A., NJCM-Commentaar bij het voorontwerp van een initiatief voorstel van Wet bestrijding gehandicaptendiscriminatie, NJCM-Bulletin 1997; 22 (7): 940-955 (samen met Ch. de Beus, H. Smid en M. Koolhoven)
- Hendriks, A., NJCM-Commentaar bij het kabinetsstandpunt inzake gelijke behandeling van mensen met een handicap/chronische ziekte, NJCM-Bulletin 1997; 22 (8): 1138-1144
- Smith, drs J.A., Column in: Netherlands Quarterly of Human Rights Vol. 15/1 1997, p. 3-4 [RM-A.4.]
- Smith, drs J.A., Redactioneel "Rapportcijfer: 0", in: Tijdschrift voor de Rechten van het Kind, 7e jaargang, nummer 2, juni 1997, p. 1. [RM-A.4.]
- Waaldijk, dr C., Het kleine verschil tussen homoseksuelen en dieren; in: J.P. Loof & P.B. Cliteur (red.), Mensenrechten dierenrechten ecosysteemrechten. Over het toekennen van fundamentele rechten aan mannen, vrouwen, kinderen, dieren en de rest van de natuur, december 1997, p. 51-58. [RM-A.4]
- Waaldijk, dr C., Onderscheid wegens geslachtsgelijkheid. Burgerlijke staat, seksuele gerichtheid of geslacht als grond?; in: Nemesis, mei 1997, p. 117-120. [RM-A.4]
- Werdmölder, dr J.Th.W.A., A Generation Adrift. An Ethnography of a Criminal Moroccan Gang in the Netherlands, Kluwer Law International, London, 151 p. [RM-A.4]

Vakpublicaties

- Hendriks, A., Wet bestrijding gehandicaptendiscriminatie, Nemesis 1997; 13 (3): 32-35 (katern rechtspraak)
- Hendriks, A., Gelijke toegang: voorrecht of recht? Toegang Vrij 1997; 8 (1): 1-3
- Hendriks, A., Non-discriminatie en gelijke kansen voor personen met een handicap: de situatie in Nederland, in: Nationale Hoge Raad voor Gehandicapten, Non-discriminatie en gelijke kansen voor personen met een handicap, Ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid en

- Leefmilieu, Brussel, 1997, p. 41-56
- Hendriks, A., Equality between women and men; legal instrument against racism and intolerance, Statement by the International Commission of Jurists (ICJ), Steering Committee for Human Rights, CDDH (97) misc. 1 (5 p.)
- Hendriks, A., 'Te gek voor recht', door C. Alexander, S. Gutwirth (signalement), NJCM-Bulletin 1997; 22 (8): 1136

(Annotaties)

- Hendriks, A., Methadonverstrekking in penitentiaire inrichting, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997; 21 (6): 375-380 - Pres. Rb. Amsterdam 13 februari 1997
- Hendriks, A., Thiandi - wel of geen regulier onderwijs voor een gehandicapt meisje, NJCM-Bulletin 1997; 22 (8): 995-1005 - Rb. Haarlem 18 juni 1997
- Waaldijk, dr. C., noot bij: beschikking Staatssecretaris van Justitie (met advies Adviescommissie voor vreemdelingenzaken 30 oktober 1996) 6 februari 1997, in: Migrantenrecht (Katern voor de rechtspraak) 1997, nr. 50, april 1997, p. 55-59. over weigering toelating bij Nederlandse homoseksuele partner. [RM-A.4]

Populariserende publicaties

- Hendriks, A., Een standpunt om trots op te zijn?, Gehandicaptenraad Nieuws 1997; 4 (2): 3-4
- Hendriks, A., De Wet bestrijding gehandicapten discriminatie - Komt tie er of komt tie er niet?, MenSen 1997; 5 (6): 6-8
- Smith, drs J.A., "Voortgangsnotitie Rechten van de Mens in het Buitenlands Beleid", in: Tijdschrift voor de Rechten van het Kind, 7e jaargang, nummer 2, juni 1997, p. 29-30. [RM-A.4.]
- Smith, drs J.A., "De rechten van het kind, theorie en praktijk", in: Tijdschrift voor Vredesopvoeding, 12e jaargang, nr. 2, november 1997, p. 3-5. [RM-A.4.]

Overig

- Waaldijk, dr. C., (als lid van een commissie onder voorzitterschap van prof. mr. S.C.J.J. Kortmann) Rapport inzake openstelling van het burgerlijk huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht, Ministerie van Justitie, Den Haag, 1997, 34 p. [RM-A.4.]

Thema B. Mensenrechten in Maatschappelijk Perspectief
Deelproject B.5 Buitenlands beleid

Wetenschappelijke publicaties

- Baehr, prof.dr P.R., "Mensenrechten en Ontwikkelingshulp: Nederland en Indonesië," in: Philip P. Everts (red.), Dilemma's in de Buitenlandse Politiek van Nederland, Leiden: DSWO Pers, 1996 (verschenen in 1997), blz. 115-141. [RM-B.5.]
- Baehr, prof.dr P.R., "Problems of Aid Conditionality: The Netherlands and Indonesia," Third World Quarterly 18:2 (juni 1997), blz. 363-376. [RM-B.5.]

Vakpublicaties

- Baehr, prof.dr P.R., "Kan Annan de Naties Verenigen?" Internationale Spectator, 51:2 (februari 1997), blz. 53-54. [RM-B.5.]
- Baehr, prof.dr P.R., met Kees Flinterman en Willem van Genugten, "De Mensenrechten in het Herijkte Buitenlandse Beleid," Nederlands Juristenblad 72:16, 18 april 1997, blz. 718-723. [RM-B.5.]
- Baehr, prof.dr P.R., "VN Vredesoperaties vanuit Internationaal en Nationaal Politiek Perspectief," VN Forum 10:1/2 (1997), blz. 1-7. [RM-B.5.]
- Baehr, prof.dr P.R., "De Verenigde Naties en de Rechten van de Mens: Nuttig? Nodig?" in: Lustrumboek 1997 ter gelegenheid van het Tiende Lustrum van SIB-Nederland, Utrecht 1997, blz. 12-14. [RM-B.5.]

Populariserende publicaties

- Bulterman, mr M.K., Mensenrechtenclausules in de economische verdragen met derde landen', in: Mensenrechten - Europese plichten, Uitgave van de Nederlandse delegatie van de

Socialistische Fractie in het Europees Parlement (1997), p. 28-32 [RM-B.5.]

Deelproject B.6 Oorzaken van ernstige mensenrechtenschendingen

Populariserende publicaties

- Baehr, prof.dr P.R., "Excuses van Regeringen voor het Verleden zijn Vrijblijvend Gebaar," NRC Handelsblad 2 juli 1997.[RM-B.6.]

Diversen populariserende publicaties

- Werdmölder, J.Th.W.A., "Voskuil misbruikt zijn schrijftalent", NRC Handelsblad 10 juni 1997.
- Werdmölder, J.Th.W.A., "Repliek", NRC Handelsblad 5 juli 1997.

9.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aan-st.	onderzoek-school	oz-tijd
SIM/RvdM	M.K.C. Arambulo	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SIM	P.R. Baehr	prof.dr.	HGL	0,4	RvdM	0,4
STRAFR.	P.J. Baauw	mr.	UHD/HGL	*		
RvdM	E.v.d. Berg	drs.	AIO	0,75	RvdM	0,75
ISEP/RIO	A. Bloed (vac.)	dr.	UHD	*	RvdM	*
SIM	I. Boerefijn	mr.	TO	0,75		
RvdM/SBR	T.H. Bosma	mr.	AIO	0,75*	RvdM	0,75
STRAFR.	F. Bovenkerk	prof.dr.	HGL	*	RvdM	*
STRAFR.	C.H.Brants-Langeraar	prof.mr.	HGL		RvdM	*
RvdM/ISEP	M.K. Bulterman	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SBR/RvdM	A. Bijleveld	mr.	AIO		RvdM	
ISEP/RIO	D.M. Curtin	prof.dr.	HGL	*	RvdM	*
SIM/RvdM	M.S.M. Eltayeb	mr.drs.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SIM/RvdM	M.E. Glasius	drs.	OIO	0,0	RvdM	0,0
JVS/RvdM	A. Henstra	mr.	AIO			
SIM	G.J.H. van Hoof	prof.mr.	HGL	0,3	RvdM	0,3
STRAFR.	C. Kelk	prof.mr.	HGL	*	RvdM	*
ISEP/SOR	Y.S. Klerk	mr.drs.	UD	*		*
STRAFR	A.H. Klip	dr.	UHD	*		*
SBR	H.R.B.M. Kummeling	prof.mr.	HGL	*	RvdM	*
STRAFR/RvdM	B.E. Liauw	drs.	AIO	*	RvdM	
ISEP/JVS	M.L.P. Loenen	mr.dr.	UD	*		*
ISEP/JVS	K.D. Lünnevan	mr.	TO	*		*
SIM	C. Medina Quiroga	dr.	UD	0,2	RvdM	
RvdM/SBR	P. Mendelts	mr.	AIO	0,75*	RvdM	0,75
Strafr.	L.M. Moerings	dr.mr.	UHD	*	RvdM	*
ISEP/VKR	H.H.G. Post	dr.	UHD	*	RvdM	*
RvdM	C. van Ravels-Smulders	drs.	AIO	0,75	RvdM	0,75
RvdM/STRAFR	G.K. Sluiter	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SIM	J. Smith	drs.	TO	0,3		
ISEP/VKR	A.H.A. Soons	prof.mr.	HGL	*	RvdM	*
ISEP/RvdM	J.T.J. Struyker Boudier	mr.drs.	AIO	0,0	RvdM	0,0
RvdM	B.C.A. Toebes	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75

vakgroep/onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aan- nst.	onderzoek-sc- hool	oz- tijd
SIM	C. Waaldijk	dr.	UD	0,4	RvdM	0,4
STRAFR/RvdM	T.G. van der Zwaag	mr.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SIM	L. Zwaak	mr.	UD	0,4		
RvdM	J.Th.W.A. Werdmölder	dr.	UHD	0,3	RvdM	0,3
RvdM	L.B.J. Geldof van Doorn	drs.	AIO	0,75	RvdM	0,75
RvdM	N.M.C.P. Jägers (v.a. 15/1- 0/97)	mr.drs.	AIO	0,75	RvdM	0,75
SIM	M.M. Senders (v.a. 1/10/97)	mr	TO	0,5		
SIM	P. van Reenen (v.a. 1/3/97)	dr	HGL	0,2	RvdM	0,2
RvdM	I. Seiderman (v.a. 1/9/97)	mr	TO	1,0	RvdM	1,0

* zie voor de feitelijke onderzoeksinzet het facultair onderzoeksprogramma waarin betrokkene participeert. De verslaglegging voor dit programma is gebaseerd op het onderzoekschoolprogramma van Rechten van de Mens; de facultaire onderzoeksprogramma's vormen hiervoor geheel of gedeeltelijk de bouwstenen.

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Baehr	pm	pm
Hendriks		pm
Smith		0,1
Glasius	0,75	
Zwaak		0,2

Totale inzet:

eerste geldstroom	: SIM: 4.05
	: RvdM: 9.4
tweede geldstroom	: 0,75
derde geldstroom	: 0,3
totaal	: 14,5

10. Programma: De Europese uitgating: institutionele, politieke en sociaal-economische grondslagen

10.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Doel van het programma is de uitdaging, gesteld door '1992', 'Maastricht', de omwenteling in Oost-Europa, de uitbreiding van de EG, en Europa's heroriëntatie in de wereldeconomie, te beantwoorden door deze - vaak hectische - ontwikkelingen te analyseren en te toetsen in het licht van - meer duurzame - institutionele, politieke en sociaal-economische grondslagen. De in deze programmaperiode vallende Intergouvernementele conferentie (IGC), die een politiek antwoord moet formuleren, wordt op de voet gevolgd.

In welke mate is (nog) sprake van een samenhangende Europese economische en staatkundige constitutie; hoe verhouden zich, zowel binnen de Unie als in haar externe betrekkingen, verdere marktintegratie en overheidsbeleid op nationaal en Europees niveau; hoe krijgt de economische en sociale samenhang verder gestalte; en welke toezichtsmechanismen waarborgen (het rechtsgehalte van) het integratieproces in een pan-Europees verband?

Door terug te grijpen op en tegelijkertijd voort te bouwen aan *algemene leerstukken* voor Europese integratie en recht kunnen genoemde complexe ontwikkelingen inzichtelijk worden gemaakt en kritisch getoetst. In de Utrechtse benadering wordt het Europees recht bovendien in verband gebracht met algemene leerstukken van internationale economische betrekkingen, recht der internationale organisaties en economisch publiekrecht.

Beschrijving

Het programma maakt uitdrukkelijk deel uit van en ondersteunt het onderzoek in het kader van de onderzoekscholen *AWSB* en *Rechten van de Mens*, zoals direct blijkt uit de volgende aanduiding van de deelprojecten. Met het onderzoek van *NETHUR* zijn er eveneens raakvlakken.

A. *Naar een Europese constitutie* (Curtin, Mortelmans; Hellingman, Hessel, Van Ooik)

Dit omvat onderzoek naar enerzijds de *staatkundige* constitutie, anderzijds de *economische* constitutie, en de kwestie van Europese grondrechtenbescherming en Europees burgerschap. Op zoek naar de eenheid in de verscheidenheid waarmee de Europese orde na Maastricht ons confronteert en die de agenda van de IGC beheerst.

Komt overeen met het AWSB-onderzoekprogramma 'De Europese Dimensie' (project 2.a); raakvlakken met AWSB-programma 'Recht als instrument en als waarborg'. Sluit aan bij de thematiek van de onderzoeksschool *Rechten van de Mens*.

B. *Het Europees Bestuur na Maastricht* (Curtin, Mortelmans; Gaasbeek, Van de Gronden, Hellingman, Hesper, Myjer, Van Ooik, Sprik, Tegzess, Temmink, Wessel)

Dit omvat onderzoek naar rechtsgrondslagen, bevoegdheden en besluitvorming binnen de Unie en de verhouding tussen Europees en binnenlands bestuur, doorwerking van besluiten, het verband tussen integratietechnieken en regelgevingstechnieken, aspecten van transparantie en rechtsbescherming. Omvat ook vergelijkend onderzoek onder het gezichtspunt van de uniformerende werking van het Unierecht. Komt overeen met AWSB-programma 'De Europese Dimensie', project 2.b.

C. *Het sociaal-economisch beleid en de interne markt* (Curtin, Mortelmans; Drahos, Faber, Gaasbeek, Van de Gronden, Hellingman, Hesper, Myjer, Van Ooik, Roelfsema, Sprik, Tegzess, Temmink, Wezenbeek-Geuke)

Onderzoek naar de wisselwerking tussen negatieve en positieve integratie; de aandacht gaat uit naar nationaal beleid en (zich ontwikkelend) Europees beleid op economisch terrein in engere zin, maar ook op het terrein van 'facetten' als milieu-, cultuur-, of consumentenbeleid. Onderzoek naar de externe component: de wisselwerking Europees en internationaal beleid, blokvorming en betrekkingen met (nieuwe) internationale organisaties op wereldniveau (WTO). Komt overeen met AWSB-programma 'De Europese Dimensie', project 2.c.

D. *Economische en sociale samenhang binnen Europa* (Hessel; Schouten (FSW), Sprik).

Het Europese integratieproces gaat gepaard met een transitie van de verzorgings- en sociale rechtsstaat.

Komt overeen met AWSB-onderzoek naar 'Samenhang tussen de sociale en economische dimensie' voor zover dit overlapt met 'De Europese dimensie'.

E. *Supervisiemechanismen* (Curtin, Van Eyk)

Dit vormt traditioneel een bijzonder aandachtsgebied van het Europa Instituut Utrecht en sluit aan op AWSB onderzoek 'De Europese Dimensie' en 'Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht.'

10.2 Publicatielijst

Dissertatie

- Schouten, S.M.M., Nederlandse werkgelegenheidssteun in een Europeesrechtelijk kader, Deventer: Kluwer 1997, xxiv + 473 p. (diss. 26 november 1997; K.J.M. Mortelmans en B. Hessel) [AW-N-1.b.c.1/2.c.c.]

Deelproject A. Naar een Europese constitutie

Wetenschappelijke publicaties

- Curtin, D., Postnational Democracy. The European Union in Search of a Political Philosophy, Deventer: Kluwer 1997, 62 p. [AW-N-2.a.a.]

- Curtin, D. & S.Prechal, Fata Morgana voor het Nederlands voorzitterschap. *Opinie*, NJB 1997, p. 378-379 [AW-N-2.a.a.]

- Mortelmans, K.J.M., "Regulation" en regulering in vergelijkend perspectief, *RegelMaat* 1997, p. 175-183 [AW-N-2.a.b.]

- Vervaele, J.A.E., Law Enforcement in Community Law within the first and third pillar: do they stand alone?, *The Finnish Yearbook of International Law*, Volume VII, 1996 (published in 1997), p. 353-368 [AW-N-2.a.a.]

Vakpublicaties

- Hessel, B. & K.J.M. Mortelmans, *Het recht van de Europese gemeenschappen en de decentrale overheden in Nederland*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1997, 504 p. [AW-N-2.a.b.c.]

- Hessel, B. & K.J.M. Mortelmans (red.), *EG-regelgeving voor decentrale overheden*, Deventer: Kluwer 1997, 997 p. [AW-N-2.a.b.c.]

- Wessel, R.A., 'De botsende pijlers van de Europese Unie', *Merkourios* (16) 1996-50, p. 20-24 [AW-N-2.a.a.]

- Ooik, R.H. van, 'Opt-out in the context of the Treaty on European Union', in: J. Monar, N. Neuwahl, D. O'Keeffe & W. Robinson (editors), *Butterworths Expert Guide to the European Union* 1996, p. 240-241 [AW-2.a.a.]

- Wessel, R.A., 'GBVB of FBVB? Flexibiliteit in de tweede pijler', *Europa Periodiek* 1997-2, p. 25-26 [AW-N-2.c.b.]

Deelproject B. Het Europees Bestuur na Maastricht

Wetenschappelijke publicaties

- Betlem, G., 'Staatsaansprakelijkheid voor niet-omzetting Europese richtlijn' (annotatie), *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht* 1997-5, p. 110-114 [AW-N-2.b.c.]

- Curtin, D. & Y.Klerk, 'De Europese Unie en het Verdrag voor de Rechten van de Mens. Een nieuwe fase in een lat-relatie?', in : NJB 1997, p. 202-210 [AW-N-2.b.d.]

- Curtin, D. & Y.Klerk, Naschrift bij reactie I.Sewandono, in NJB 1997, p. 641-642 [AW-N-2.b.d.]

- Gronden, J.W. van de, 'Nationale overgangstermijnen en EG-richtlijnen', *RegelMaat* 1997-3, p. 119-127 [AW-N-2.b.c.]

- Gronden, J.W. van de & M. Haverland, 'Het Nederlands covenant als verpakking van het Europees beleid', *Regelmaat* 1997-3, p. 98-107 [AW-N-2.b.c.]

- Gronden, J.W. van de, 'Nationale overgangstermijnen en EG-richtlijnen', *RegelMaat* 1997-3, p. 119-127 [AW-N-2.b.c.]

- Gronden, J.W. van de & M. Haverland, 'Het Nederlands covenant als verpakking van het Europees beleid', *Regelmaat* 1997-3, p. 98-107 [AW-N-2.b.c.]

- Gronden, J.W. van de, 'Convenanten als verpakking van het EG-milieurecht', in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R.J.G.M. Widdershoven, *Het recht over de schutting*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 175-188 [AW-N-2.b.c.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Openingswoord Asser Colloquium Europees Recht 13 september 1996', in: *Rechtsbescherming in de Europese Gemeenschap: recente ontwikkelingen*, Den Haag: T.M.C. Asser Instituut 1997, p. VII-IX [AW-N-2.b.d.]
- Obradovic, Daniela, 'Repatriation of powers in the European Community', *Common Market Law Review* (34) 1997-1, p. 59-88 [AW-N-2.b.a.]
- Obradovic, Daniela, 'Private interests in European Union decision-making and their accountability', in: A.M. Hol (ed.), *Privatisering: effectiviteit en legitimiteit*, 1997 [AW-N-2.b.b.]

Vakpublicaties

- Betlem, G. en I. Klinge-van Rooij, 'Kroniek Europees Privaatrecht 19 (Richtlijnconforme uitleg)', *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-5, p. 129-132 [AW-N-2.b.c.]
- Betlem, G., 'Drie Typen van Doorwerking van EG-recht', *Nieuwsbrief Werkgroep Vrouw en Recht* 1997-1, p. 30-62 [AW-N-2.b.c.]

(Annotaties)

- Ooik, R.H. van, 'Annotatie bij zaak C-271/94, Europees Parlement t. Raad ("Edicom"), arrest van het Hof van Justitie EG van 26 maart 1996', *SEW* 1997-2, p. 71-74 [AW-2.b.a.]

Deelproject C. Het sociaal-economisch beleid en de interne markt

Wetenschappelijke publicaties

- Faber, G., *State intervention in the market*, paper presented at the conference Good Governance in the Mediterranean Region, The Hague, 16 - 18 March 1997, 12 p. [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G. and H. Roelfsema, 'The Lomé Convention and Development in Sub-Saharan Africa', *European Foreign Affairs Review* (2) 1997-3, p. 367-386 [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G., *Meeting the Challenges of the European Union. Prospects of Indian Exports*, New Delhi: Sage; London: Thousand Oaks 1997 346 p. (met A. Sarma en P.K. Mehta) [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G., *EU's economic relations with Eastern Europe and the Mediterranean*, paper presented at the conference The External Economic Dimension of the European Union, The Hague, 4 December 1997, 11 p. [AW-N-2.c.b.]
- Gronden, J.W. van de & N. Aland, 'Milieuvoorstellen IGC' (verslag van de Workshop van de Vereniging voor milieurecht), *Milieu en Recht* 1997-7/8, p. 155-156 [AW-N-2.c.d.]
- Hellingman, K. & H.J. Roelfsema, 'De politieke economie van het gemeenschappelijke antidumpingbeleid', in: B. Hessel e.a. (red.), *Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 105-135 [AW-2.c.b.]
- Hondius, Ewoud, 'Europäischer Richtlinienentwurf zum Verbraucherkauf und zur Verbrauchergarantie', *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 1997, p. 130-140
- Mortelmans, K.J.M., 'Zur "Magill"-Entscheidung des Europäischen Gerichtshofs', *GRUR International* 1997, Heft 1, p. 11-15 (met H. Cohen Jehoram) [AW-N-2.c.a.]
- Mortelmans, K.J.M., *De aansluiting van de ontwerp-mededingingswet bij het EG-mededingingsrecht. Bekeken vanuit het intellectuele eigendomsrecht*, CIER-lezingen december 1996, p. D1-D25, Maastricht 1997 [AW-N-2.c.c.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Excepties bij non-tarifaire intracommunautaire belemmeringen: assimilatie in het nieuwe EG-Verdrag?', *SEW* 1997, p. 182-190 [AW-N-2.c.a.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Regulering en niveau van regulering, Preadvies', in: Ingrid v/d Berg, Hielke Hijmans, Aernout Schmidt (red.), *Regulering van het Internet*, Alphen a/d Rijn 1997, p.36-41 [AW-N-2.c.c.]
- Mortelmans, K.J.M. & , M.G. Wezenbeek-Geuke, 'Staatssteun in de Nederlandse omroepsector en de artikelen 92-93 EG-Verdrag', *Mediaforum* 1997, p. 104-112 [AW-N-2.c.d.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Commentaire Mégret, Le droit de la CE, Volumes 8, Culture, santé, consommateurs, réseaux transeuropéens, recherche et développement technologique, environnement, énergie, 2e uitgave, Brussel, 1996' (boekbespreking), *SEW* 1997, p. 216 [AW-N-2.c.c./d.]
- Mortelmans, K.J.M., 'P. Oliver, Free Movement of Goods in the European Community (3rd ed.)',

- Londen, 1996' (boekbespreking), *CMLRev* 1997, p. 416-418 [AW-N-2.c.a.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Alexandre Bernel, Le principe d'équivalence ou 'reconnaissance mutuelle' en droit communautaire, Collection de droit européen, nr. 17, Zürich, 1996' (boekbespreking), *CMLRev* 1997, p. 154-155 [AW-N-2.c.a.]
 - Post, Harry H.G., 'The fur ban and the principle of non-intervention', in: A. Nollkaemper (ed.), *Trapped By Furs? The Legality of the European Community's Fur Import Ban in EC and International Law*, Rotterdam: Center for International Natural Resources Law 1997, p. 47-56 [AW-N-2.c.b.]
 - Temmink, H.A.G., 'Het Europees Consumentenbeleid van Maastricht naar Amsterdam en verder', *Tijdschrift voor Consumentenrecht* 1997, p. 273-302 [AW.N-2.c.d.]

Vakpublicaties

- Faber, G., 'Internationale handelsproblematiek na de Uruguay-ronde' (boekbespreking), *Internationale Spectator* (51) 1997-4, p. 239-240 [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G., 'Lomé als onderdeel van de externe betrekkingen van de EG', *Derde Wereld* (16) 1997-1 16, p. 95-102 [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G., en H. Roelfsema, 'Nederland in benarde positie door exportproblemen rijst en suiker Antillen', *Staatscourant* 5 december 1997, p. 6 [AW-N-2.c.b.]
- Faber, G., 'Het Externe Economische Beleid van de Europese Unie', *Internationale Spectator* (51) 1997-12, p. 675-682 (met P. van Dihjck en J.Q.T. Rood) [AW-N-2.c.b.]
- Gaasbeek, P.B., 'Selectieve distributie voor luxe goederen', *NTER* 1997-4, p. 81-85 [AW-N-2.c.c.]
- Gaasbeek, P.B., J.W. van de Gronden en K.J.M. Mortelmans, *Advies inzake heffing produktschap. Douanerecht of binnenlandse belasting?* (derde geldstroom-project voor het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten), Utrecht: Europa Instituut 1997, 5 p. [AW-N-2.c.a.]
- Hellingman, K., 'De overheid op de markt: ontvlechting van taken en een gelijk speelveld. Het rapport Markt en Overheid van de werkgroep-Cohen', *TVVS* (40) 1997-11, p. 334-339 [AW-N-2.c.c.]
- Hondius, E.H., 'Consument en marktwerking', *Tijdschrift Privatisering* 1997-2, p. 3 en 1997-3, p. 10-11
- Mortelmans, K.J.M., 'Mediadingingswetgeving', *NJB* 1997, p. 581-583 [AW-N-2.c.d.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Kroniek van het economisch publiekrecht', *NJB-Kronieken 'De staat van het recht'*, augustus 1997, p. 1467-1475 [AW-N-2.c.c.]
- Staples, H., 'Een onbeperkt verblijfsrecht voor Turkse werknemers', *NTER* 1997-12, p. 269-272 [AW-2.c.b.]
- Temmink, H.A.G., 'Kroniek Europees Consumentenrecht', *Tijdschrift voor Consumentenrecht* 1997, p. 27-38, p. 101-110, 303-321 en p. 426-431 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Cecilia Kye (Ed.), "EU Environmental Law and Policy and EU Consumer Law and Policy: Converging and Diverging Trends. Les Politiques Communautaires de Protection des Consommateurs et de l'Environnement: Convergences et Divergences", Story Scientia, Bruxelles, 1995' (boekbespreking), *Tijdschrift voor Consumentenrecht* 1997, p. 63-66 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Etiketteringsrichtlijn levensmiddelen herzien op gebied van verkoopbenaming en taal', *NTER* 1997, p. 141-144 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'J. Stuyck en G. Straetmans, "Financiële diensten en de consument. Bankdiensten - Consumentenkrediet - Hypothecair Krediet - Verzekeringen - Handelspraktijken volgens het Belgisch en Europees Recht, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1994' (boekbespreking) *SEW* 1997, p. 119-120 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Kroniek Europees consumentenrecht', in: E.H. Hondius, G.J. Rijken (red.), *Jaarboek Consumentenrecht 1997*, serie consument en recht 17, Deventer: Kluwer 1997, p. 9-41 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Article 7 of the amended directive "Television without frontiers": residual competences of Member States in respect of the window provision', advies in opdracht van de Union Internationale des Cinémas (UNIC), Utrecht: Europa Instituut, juli 1997, 27 p. [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Vergelijkende reclame onder voorwaarden toegestaan in de gehele Europese Unie', *NTER* 1997, p. 287-292 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., K.J.M. Mortelmans en S.A. de Vries, *Werkbeurzen voor Nederlandstalige literaire schrijvers en het non-discriminatiebeginsel in het EG-recht* (advies in opdracht van de Nederlandse Taalunie), Utrecht: Europa Instituut, september 1997, 43 p. [AW.N-2.c.d.]
- Wezenbeek-Geuke, M.G., 'Viho/Commissie; toepasselijkheid kartelverbod op verhoudingen binnen

- concern', *NTER* 1997-1/2, p. 10-13 [AW-N-2.c.c.]
- Wezenbeek-Geuke, M.G., 'Groenboek inzake verticale mededingingsbeperkingen', *NTER* 1997-3, p. 44-48 [AW-N-2.c.c.]
 - Wezenbeek-Geuke, M.G., 'Voorstel tot herziening De minimis-bekendmaking', *NTER* 1997-4, p. 86-88 [AW-N-2.c.c.]
 - Wezenbeek-Geuke, M.G., 'Guérin; de rechtsbescherming van de klager in mededingingszaken', *NTER* 1997-5, p. 106-109 [AW-N-2.c.c.]
 - Wezenbeek-Geuke, M.G., 'Ladbroke/Commissie; het gebruik van auteursrechten en de Europese mededingingsbepalingen', *NTER* 1997-11, p. 253-259 [AW-N-2.c.c.]

(Annotaties)

- Mortelmans, K.J.M., 'Zaak C-473/93, Commissie vs. Luxemburg, zaak C-173/94, Commissie vs. Koninkrijk België, zaak C-290/94, Commissie vs. Helleense Republiek' (annotatie), *SEW* 1997, p. 33-37 [AW-N-2.c.a.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Dutch Business Cable, Krenbo en PTT/KPN' (annotatie UCB 1996/2, 80, 81 en 91), in: M.B.W. Biesheuvel, E.J. Daalder, R.W.L. Loeb (red.), *Uitspraken College van Beroep voor het bedrijfsleven*, Almere: Vermande 1977, p. 171-175 [AW-N-2.c.c.]
- Mortelmans, K.J.M., 'Steun aan overheidsbedrijven en de artikelen 92 en 90, lid 2 EG. De hervorming van de Franse post kan voorlopig door de communautaire beugel' (annotatie), *Ars Aequi* 1997, p. 617-630 [AW-N-2.c.c.]
- Mortelmans, K.J.M. & R.H. van Ooik, 'Maximale arbeidstijden in de EG, ook in het Verenigd Koninkrijk' (annotatie), *Ars Aequi* 1997, p. 158-172 [AW-N-2.c.a.]
- Ooik, R.H. van, 'Annotatie bij Advies 3/94, Raamovereenkomst Bananen, advies van het Hof van Justitie EG van 13 december 1995', *SEW* 1997-2, p. 67-69 [AW-N-2.c.b.]
- Ooik, R.H. van, 'Vrije vestiging van Oost-Europese prostituees in Nederland', annotatie bij A.M.J. t. Staatssecretaris van Justitie, reg.nr. AWB 97/1311 VRWET, arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage, uitspraak van 1 juli 1997' (annotatie), *NTER* 1997-11, p. 245-248 [AW-N-2.c.a.]
- Staples, H., 'Sociale-zekerheidsaanspraken van Turkse werknemers. Noot bij: Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, 10 september 1996, Zaak C-277/94, Z. Taflan-Met, S. Altun-Baser, E. Andal-Bugdayci tegen Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank en O.Akol tegen Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging', *NJCM-Bulletin* (22) 1997-1, p. 35-42 [AW-2-c.b.]
- Staples, H., 'Noot bij Hof van Justitie EG, 23 januari 1997, Zaak C-171/95', *Katern Migrantenrecht* (12) 1997-3, p. 43-48 [AW-2-c.b.]
- Staples, H., 'Noot bij Hof van Justitie EG, 3 maart 1997, Zaak C-344/95', *Katern Migrantenrecht* (12) 1997-6, p. 93-97 [AW-2-c.b.]
- Temmink, H.A.G., 'Zaak C-2/94, Denkavit International BV e.a. t. Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Midden-Nederland, arrest 11 juni 1996 (bewerking en annotatie)', *SEW* 1997, p.116-118 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G., 'Zaak C-368/95, Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und vertriebs GmbH t. Heinrich Bauer Verlag, arrest 26 juni 1997' (bewerking en annotatie), *SEW* 1997, p. 415-417 [AW.N-2.c.d.]
- Temmink, H.A.G. & R.H. van Ooik, 'Jurisprudentie EG', *SEW* katern januari-december 1997, 40 p. (samen met S.P. Cras en I. Maselis) [AW.N-2.c.d.]

Populariserende publicaties

- Mortelmans, K.J.M., '(Economisch) publiekrecht, Europees recht en Utrecht', 't *Staatsblad* juli 1997, p. 2-6 [AW-N-2.c.c.]

Deelproject D. Economische en sociale samenhang binnen Europa

Wetenschappelijke publicaties

- Hessel, B., S. Klosse (red.), *Sociaal en economisch recht. Grensvlak van markt en overheid*, Groningen: Wolters Noordhoff 1997, 388 p. [AW-N-1.b.c.1]

10.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoeksc-hoel	oz-tijd
ISEP/EPR	M.Drahos	drs.	AIO	0,75 vanaf 01.03.96	AWSB	0,75
ISEP/EPR	P.B. Gaasbeek	mr.	TD	0,1 tot 01.08		0,1
ISEP/EPR	J.W. v. d. Gron-den	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
ISEP/EPR	K. Hellingman	mr.	UD	0,3		0,3
ISEP/EPR	R.H.G. Hesper	mr.	TO	1,0	AWSB	1,0
ISEP/EPR	B. Hessel	dr.	UHD	0,3 + 0,1	AWSB	0,4
ISEP/EPR	K.J.M. Mortelm-ans	prof.dr.	HGL	0,4	AWSB	0,4
ISEP/EPR	S.S.M. Schouten	mr.	AIO	0,75 tot 01.07	AWSB	0,75
ISEP/EPR	F.P. Sprik	mr.	TD	0,1		0,1
ISEP/EPR	H.A.G. Temmink	mr.	TO	0,3		0,3
ISEP/EPR	S. de Vries	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
ISEP/EPR	M.G. Wezenbeek-Geuke	mr.	UHD	0,1 vanaf 01.09		0,1
ISEP/RIO	D.M. Curtin	prof.dr.	HGL	0,4	AWSB	0,25**
ISEP/RIO	S.C. van Eyk	mr.	TD	0,1		0,1
ISEP/RIO	E.P.J. Myjer	dr.	UHD	0,2	AWSB	0,1
ISEP/RIO	D. Obradovic	dr.	TO	0,8 tot 01.07	AWSB	0,5
ISEP/RIO	R.H. van Ooik	mr.	UD	0,3		0,3
ISEP/RIO	B. Tegzess	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
ISEP/RIO	R.A. Wessel	drs.	TO	1,0	AWSB	1,0
NISER	H. Staples	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
Economie/EEI	G. Faber	dr.	UHD	0,4	AWSB	0,4
Economie/EEI	H.J. Roelfsema	drs.	TD	0,1		0,1

* Mr. Schouten is als AIO door de faculteit Sociale Wetenschappen ingebracht; haar onderzoek past inhoudelijk geheel in het onderhavige programma

** De participatie van prof. Curtin in de onderzoekschool Rechten van de Mens bedraagt 0,15. De 0,4 omvang van de deelname in het programma *Europese uitdaging* wordt gerechtvaardigd door het Europeesrechtelijk karakter van haar mensenrechtenonderzoek. Vgl. ook Bijlage II, onder (6.).

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Hesper	1,0	
Wessel	1,0	

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 7,95
tweede geldstroom	: 2,0
derde geldstroom	: ---
totaal	: 9,95

Opmerking: Betlem, Hondius, Vervaele en Widdershoven participeren in Europese uitdaging, maar staan voor hun onderzoekstijd bij andere programma's vermeld.

11. Programma: Orde in de internationale samenleving

11.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

De primaire doelstelling van dit onderzoeksprogramma is het internationale gebeuren in al zijn complexiteit en in al zijn vreedzame zowel als gewelddadige vormen te doorgronden. Voorop staat de ontwikkeling van de conceptuele, theoretische, en methodologische instrumenten om de internationale politiek beter toegankelijk te maken voor betrouwbaar wetenschappelijk onderzoek. Het centrale probleem van orde wordt vanuit theoretisch en empirisch oogpunt tegemoet getreden. Vanuit theoretisch perspectief wordt de problematiek van orde bestudeerd aan de hand van de centrale vraag welke krachten en mechanismen ten grondslag liggen aan het vermogen van systemen orde te produceren. Over orde wordt hier gesproken in termen van de coherentie, produktiviteit en vreedzaamheid van de relaties tussen de systeemleden. Vanuit empirisch perspectief wordt het vraagstuk van orde bekeken middels na te gaan welke (praktische) consequenties de ontwikkeling van orde heeft voor (inter)-nationale systemen.

Beschrijving

De nadruk die in dit programma ligt op het begrip *orde* is een resultaat van voorafgaand onderzoek waaruit is gebleken dat onder het ordebegrip centrale problemen van het internationale politieke en sociale leven kunnen worden gesubsumeerd: die van oorlog en vrede, van integratie en desintegratie, zowel als die van regulering, institutionalisering, en rechtsvorming. Orde is daarmee een begrip waaraan grote verklarende kracht wordt toegeschreven - hetgeen volledig in overeenstemming is met de (belang)stelling van ander modern-wetenschappelijk onderzoek. Orde, beschouwd als het produkt van het politieke of sociale proces, ofwel, de ontwikkeling van het betreffende systeem zèlf, zou dan verantwoordelijk zijn voor bij voorbeeld een functionerend rechtstelsel, de vestiging van een regering, de vorming en evolutie van internationale organisaties, en de ontwikkeling van een politieke cultuur.

Naast het theoretisch karakter van dit onderzoeksprogramma mag met nadruk worden gesteld dat het tevens een belangrijke plaats biedt aan empirisch georiënteerd onderzoek. In het bijzonder mag er in dit verband op worden gewezen dat zowel de feitelijke ontwikkeling en werking van rechtsregels of -stelsels, als de historische ontwikkeling van het Europese systeem in de moderne tijd, belangrijke onderdelen zijn van het programma als geheel, zoals ook moge blijken uit de opbouw ervan:

1 Theoretisch-methodologisch onderzoek

Een eerste object van onderzoek bestaat uit de ontwikkeling van de instrumenten die ons in staat moeten stellen tot het doen van strenger, verfijnder, informatiever, en betrouwbaarder onderzoek naar het ontstaan (en vergaan) van orde in de internationale samenleving. Het gaat hierbij dus in de eerste plaats om de (verdere) ontwikkeling van het theoretisch apparaat nodig om de betreffende verschijnselen (beter) *onderzoekbaar* te maken. (Agelink; Dagevos; De Vree; Van der Heijden)

2 De evolutie van de staat en de internationale samenleving

Onderzoek naar de wijze waarop de (nationale) staat en de internationale samenleving elkaar wederzijds beïnvloeden vormt een tweede onderdeel van het onderzoek naar de ontwikkeling van orde in de internationale samenleving. Dit onderzoek wordt, in nauwe samenhang met het Utrechts-Amsterdams onderzoek, vooral verricht aan de TU Twente en de KU Nijmegen. (Dagevos; De Vree; Falger; Hout; Lieshout; Werner; Weenink)

3 Vorming en ontwikkeling van het recht in de internationale samenleving

Bij de vraag naar de algemene mechanismen die aan de vorming en ontwikkeling van (rechts)regels ten grondslag, gaat het om empirisch onderzoek naar de ontwikkeling van concrete vormen van recht in de internationale samenleving. Het is vooral bedoeld om een verband te leggen met allerlei juridisch onderzoek waarin de vraag naar de *feitelijke* ontwikkeling en werking van het recht een rol speelt. De potentiële relevantie voor iedere vorm van juridisch onderzoek waarin het mede gaat om de vraag naar de feitelijke werking, vorming en handhaving van rechtsvormen, zoals in het geval van de Europese integratie, de sociaal-economische rechtsorde, en de mensenrechten, is groot te noemen. In dit kader moet ook het verband gezien worden met het onderzoeksprogramma van

de sectie Volkenrecht van de vakgroep ISEP, in het bijzonder met het onderdeel *territorium* daarvan. (De Vree; Van der Heijden)

4 De ontwikkeling van het moderne Europa

De studie van de geschiedenis, in het bijzonder die van Europa, heeft steeds een belangrijke inspiratiebron en toetsingsinstantie gevormd voor het meer theoretisch georiënteerde deel van het onderzoeksprogramma. In het bijzonder heeft de studie van het Westeuropese integratieproces van na de Tweede Wereldoorlog daarin een belangrijke rol gespeeld. Er is dan ook alle reden om in het onderhavige programma onderzoek op te nemen dat zich richt op de empirisch-historische studie van de ontwikkeling van het moderne Europese systeem. (De Vree; Falger; Jansen)

11.2 Publicatielijst

Deelproject 1. Theoretische/methodologisch onderzoek

Wetenschappelijke publicaties

- Vree, J.K. de - Self-organization in social systems: the process of integration, in Frank Schweitzer (ed.), Self-organization of complex structures: from individual to collective dynamics, Gordon & Breach, 1997, p. 343-353.
- Vree, J.K. de, en Dagevos, J.C. - Reason rules.....: the utility of rationality and the rationality of utility. Quality and Quantity, vol. 31, 1997, p. 233-267.
- Falger, V.S.E. - Human nature in modern international relations. Part I: theoretical backgrounds, in A. Somit en S.A. Peterson (eds.), Research in biopolitics: recent explorations in biology and politics, vol. 5, Greenwich, CT/London: JAI Press, 1997, p. 155-175.

Deelproject 2. De evolutie van de staat en de internationale samenleving

Wetenschappelijke publicaties

- Falger, V.S.E. - Proximate solutions and ultimate analysis: ethnic conflicts do not fit the scheme, Politics and the Life Sciences, vol. 16, 1997, p. 254-256.

Vakpublicaties

- Falger, V.S.E. - Collectief geweld, politiek en evolutionaire geschiedenis, Bull. Onderw. Biol., vol. 28 (169), 1997, p. 161-165.

Deelproject 3. Vorming en ontwikkeling van het recht in de internationale samenleving

Deelproject 4. De ontwikkeling van het moderne Europa

11.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school *)	oz-tijd
ISEP/LIB	J.K. de Vree	prof.dr.	HGL	0,4	Polybios	0,3
ISEP/LIB	V.S.E. Falger	dr.	UD	0,3	Polybios	0,3

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 0,7
tweede geldstroom	: ---
derde geldstroom	: ---
totaal	: 0,7

12. Programma: Sociaal recht in revisie

12.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Doelstelling van het programma is het in kaart brengen, analyseren en doorgronden van de snelle en ingrijpende ontwikkelingen in de arbeids- en sociale verhoudingen in hun relatie tot de juridische vormgeving van die verhoudingen. In het dynamisch ontwikkelingsproces waarin niet alleen de arrangementen maar ook de beleidsopties en de instrumenten ter uitvoering daarvan ter discussie staan, dringt zich een heroriëntatie op van de regelingsbehoefte en het regelingspotentieel op sociaalrechtelijk terrein. Economische, sociale en beleidsontwikkelingen op nationaal en Europees vlak stellen het sociaal recht in zijn huidige vormgeving in vraag: is het sociaal recht naar inhoud, vorm en functie aan een grondige herziening toe? En zo ja, in welke richting zullen de veranderingen gaan? Het onderzoek probeert op deze vragen een antwoord te geven.

Beschrijving

Het onderzoeksprogramma maakt deel uit van het programma van AWSB. Het bestrijkt met name het veld van de AWSB/NISER-programma's: 'Recht als instrument en als waarborg' en 'Samenhang tussen de sociale en economische dimensie' en in mindere mate 'De Europese Dimensie' en 'Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht'. Daarnaast maken onderdelen van het programma deel uit van twee 'gemeenschappelijk kernen': "De toekomst van de sociale zekerheid" en "Overheid en markt". De discussie over de toekomst van de verzorgingsstaat die in samenleving en wetenschap volop woedt, vindt in het onderzoekprogramma haar weerslag in het onderzoek naar de structuren en de inhoud van sociale zekerheidsregelingen en -arrangementen die bestand zijn tegen de -soms- stormachtige ontwikkelingen op zowel nationaal als Europees terrein. De grondslagen van het sociale zekerheidsstelsel verliezen aan vastheid en een overdenking van een aanpassing of vervanging ervan is noodzakelijk. Onderdelen van het programma vinden aansluiting bij het jaarthema dat in AWSB-verband voor 1995 is gekozen ("Het sociaal minimum in Europees perspectief") en bij het jaarthema voor 1996 ("Arbeid en maatschappelijke participatie").

Binnen het thema van de *Samenhang tussen de sociale en economische dimensie* wordt het onderzoek gericht naar de factoren die (mede) bepalend en verantwoordelijk (kunnen) zijn voor het optreden van mogelijke onevenwichtigheden tussen de sociale en economische dimensie. Vanuit het oogpunt van sociaal beleid en recht wordt onderzocht waar sociale rechtvaardigheid kan stuiten op economische grenzen en mogelijkheden dan wel daarmee interfereert. Dat wordt op theoretisch en conceptueel niveau onderzocht en op concrete deelterreinen. Speciale aandacht wordt gegeven aan de spanningsrelatie tussen enerzijds activering en vergroting van de marktwerking en anderzijds (sociale) bescherming. Flexibilisering, introductie van technologie en de gewijzigde rol en betekenis van arbeid worden onderzocht in hun relatie met de functie van sociale bescherming. De Europese dimensie wordt waar nodig en dienstig meegenomen. (Van Dijk, Van Herk, Jaspers, Klosse, Konijn, Lousberg)

In het deelprogramma *Het recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat* sluit het sociaalrechtelijk onderzoek aan bij de centrale thematiek van sturing en ordening van sociale processen en de waarborgkant van het sociaal recht. Het gaat daarbij met name om de 'vertaling' van beleidsopties die ontwikkeld worden zowel op overheids- als op bedrijfs(tak)niveau, in recht en de wisselwerking tussen het juridische instrumentarium en de sociaal-economische beleidswensen. De kwaliteit van het bestuur (dus zowel in de publieke als in de private sector) vormt een belangrijk terrein van onderzoek als kristallisatiepunt van de wisselwerking tussen de instrumenten van beleid en de juridische (rand)voorwaarden waaronder dat bestuur kan worden gerealiseerd. De rol en het sturingspotentieel van de overheid vragen om nader onderzoek, alsmede de rol van rechtsbeginselen in de vormgeving van beleid. Het onderzoek wil bijdragen aan de theoretische en conceptuele ontwikkeling van het sociaal-economisch recht en beleid en de relatie ertussen. Concrete onderwerpen worden bestudeerd naast meer algemene theoretische. (Burger, Van Dijk, Jaspers, Klosse, Konijn, Koning, Siegers, Westerveld)

Bij de beide andere AWSB-programma's, te weten *De Europese dimensie* en *Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht* wordt vanuit het sociaal recht-programma aangesloten met kleinere deelprojecten toegespitst op specifieke (sub)thema's van die programma's.

In het eerst genoemde programma wordt aandacht geschonken aan het Europese sociaal beleid en de doorwerking daarvan op het nationale vlak. (Betten, Jaspers)

Handhavings- en effectueringvragen die zich binnen (de praktijk van) het sociaal recht aandienen worden in het kader van het vierde AWSB-programma gedaan. (Jaspers, Konijn)

12.2 Publicatielijst

Dissertatie

- E.J.H.M. Lousberg, Bescherming van de arbeid in het licht van de nieuwe technologieën, Vermande 1997, 480 pp. Promotiedatum 22 januari 1997 aan de UU. Promotor: A.Ph.C.M. Jaspers.

Wetenschappelijke publicaties

- Klosse, S., Werken met laaggeschoolden: de Nederlandse aanpak, in de congresbundel n.a.v. het Vlaams Sociaal Economisch Forum: Werken met laaggeschoolden werkt, red. (H. Cossey), Brussel 1997, p. 68-88. [AW-1.a.b]

- Klosse, S., Aspecten van sociaal recht in: Sociaal en Economisch Recht; grensvlak van markt en overheid, (red. B. Hessel en S. Klosse), 2e druk. Groningen 1997, p. 126-178 [AW-1.b.c]

- Klosse, S., Flexibilisering en sociale zekerheid, in: Flexibilisering van de arbeid, (red. G. Faber en J.J. Schippers), Bussum 1997, p. 114-137 [AW-1.a.b]

- Jaspers, prof. mr A.Ph.C.M., Naar een nieuwe balans tussen werkgeversgezag en werknemersrecht, in: L. Betten e.a., Ongelijkheidscompensatie als rode draad in het recht, Deventer 1997, pp.81-93 [AW-4.b.c.]

- Jaspers prof. mr A.Ph.C.M., Het wetsontwerp Flexibiliteit en Zekerheid. een 'Hollandse' revolutie in het arbeidsrecht?, in: SR 1997, p.99/100. [AW-4.b.c.]

- Jaspers prof. mr A.Ph. C.M., Grondrechten in Europa, Inleiding conferentie 'De betekenis van economische, sociale en culturele rechten in de Nederlandse rechtsorde: vrijblijvend of verplichtend?' [AW-4.c.b]

- Jaspers prof. mr A.Ph. C.M., Sociale zekerheid balancerend tussen publiek en privaat, in S. S. Klosse en J.J. Schippers, Met zekerheid naar de toekomst, Antwerpen/Apeldoorn, 1997, pp.75-98 [AW-4.b.a]

- Konijn, Y. en Susanne Burri, Kroniek van het arbeidsrecht, Nemesis 1997, p. 135 t/m 145, [AW-1.b.c.b]

- Westerveld, M., 'Zorg' in het sociaal-recht, een poging tot juridiseren van een weerbarstig begrip, Nemesis 1997,2 (met L. Lousberg) pp. 63-71 [AW-4.c.a]

- Westerveld, M., De wet Finlo: een Zwaluw... een zomer...? SMA 1997, 11/12 pp. 592-606 [AW-4.b.a]

- Westerveld, M., De casus zorg en arbeid, een veelkoppige draak? (met T. Knijn) in: Hessel e.a., Het recht over de schutting, de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek Ars Aequi Libri, 1997, pp. 221-235 [AW-1.b.c]

Vakpublicaties

- Westerveld, M., Flexibel, op maat, individueel: het ideale pensioen? Waarom artikel 2b PSW overwegend vrouwvriendelijk is. Nemesis redactioneel, 1997,5, pp. 155/156 [AW-4.b.d]

Populariserende publicaties

- Westerveld, M., Nieuwe sociale wet is wangedrocht. NRC-Handelsblad 11 november 1997 [AW-4.a.c]

12.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
ISEP/SOR	A.Ph.C.M. Jaspers	prof- .mr.	HGL	0,4	AWSB	0,2
ISEP/SOR/AWSB	P. Burger	mr.	judooz	0,36	AWSB	0,36
ISEP/SOR	S. Klosse	dr.	UHD	0,4	AWSB	0,4
ISEP/SOR	Y. Konijn	mr.	UD	0,3	AWSB	0,3
ISEP/SOR	M. Westerveld	mr.	UD	0,27	AWSB	0,27
ISEP/SOR/AWSB	D. Siegers	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
ISEP/SOR/AWSB	M. Liedorp	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Jaspers		pm
Konijn		0,05
Siegers		0,35
Allertz (GITP)		0,4

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 3,03
tweede geldstroom	:
derde geldstroom	: 0,8
totaal	: 3,83

13. Programma: Territoir in het internationaal publiekrecht

13.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Het begrip "territoir" speelt een belangrijke rol in het internationaal publiekrecht. Veel vraagstukken met betrekking tot rechtsvorming en rechtshandhaving (zoals aangeduid in de beschrijving van het programma) zijn nauw verbonden met dit begrip. Het onderzoeksprogramma beoogt een thematisch verband te vormen voor onderzoek betreffende de algemene leerstukken van het internationaal publiekrecht en enkele deelterreinen binnen de kern van het vakgebied. Onderdelen van het programma maken deel uit van de onderzoekscholen AWSB en Rechten van de Mens.

Beschrijving

Het begrip 'territoir' wordt in het kader van dit onderzoeksprogramma in tweeërlei zin gebruikt. Enerzijds in de meer strikte betekenis als generieke term voor de fysieke componenten van de ordening van de internationale samenleving: land, zee, lucht en ruimte; anderzijds als ordenend beginsel binnen het internationaal publiekrecht. In deze laatste betekenis vormt territoir een aanknopingspunt om algemene beginselen van internationaal publiekrecht te toetsen en verder te ontwikkelen.

Ten eerste vormt territoir een der vereisten voor het bestaan van een staat. Staten, de primaire subjecten van het internationaal publiekrecht, zijn territoriaal georganiseerde gezagseenheden. Ook bij de uitoefening van het recht van zelfbeschikking van volkeren speelt territoir een belangrijke rol, omdat een geografische afbakening van de entiteit die een beroep kan doen op dat recht is vereist. Voorts is er een tendens om territoriale onderdelen van staten (deelstaten van een federale staat of autonome gebiedsdelen) bevoegdheden te verlenen op het terrein van de internationale betrekkingen. Dit laatste is het gevolg van enerzijds de behoefte tot behartiging van eigen belangen, anderzijds de noodzaak van grensoverschrijdende samenwerking.

Ten tweede vormt territoir het aangrijpingspunt bij de uitoefening van jurisdictie in het internationaal publiekrecht. De bevoegdheden van staten om rechtsregels voor te schrijven en de naleving van die regels af te dwingen zijn afhankelijk van de plaats waar een bepaalde handeling geschiedt. Terwijl een staat in beginsel volledig bevoegd is binnen zijn eigen grondgebied (omvattende land, territoriale wateren en de luchtruimte daarboven), zijn die bevoegdheden daarbuiten (overige zeegebieden en de luchtruimte daarboven; Antarctica, de ruimte) beperkt en door het internationaal publiekrecht nauwkeurig omschreven. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van omvangrijke deelterreinen van het internationaal publiekrecht, zoals het recht van de zee, het luchtrecht en het ruimterecht. Bovendien zijn de verdragsverplichtingen van staten vaak territoriaal bepaald.

Ten derde spelen de verschillende componenten van territoir een rol in de internationale aanpak van de problematiek van de instandhouding van de fysieke leefomgeving van de mens. In korte tijd heeft dit geleid tot een nieuw, in omvang nog steeds toenemend deelterrein van het internationaal publiekrecht, het internationaal milieurecht.

Ten vierde vormen geschillen over territoir (land en zee) een belangrijke categorie van geschillen die door staten ter beslechting worden voorgelegd aan derden, en tevens een belangrijke bron van internationale conflicten. Naast historische, culturele, religieuze, emotionele etc. gebondenheid van een volksgemeenschap betekent bezit van territoir veelal toegang tot natuurlijke hulpbronnen. Territoriale geschillen zijn dan ook nog steeds een belangrijke oorzaak van geweldsgebruik in de internationale samenleving. Vooral sinds het einde van de Koude Oorlog zijn de rechtsregels met betrekking tot geweldsgebruik, collectieve veiligheid en wapenbeheersing aan belangrijke veranderingen onderhevig.

Ten vijfde zijn het vooral de problemen veroorzaakt door de territoriale verdeling (tussen Staten) van de uitoefening van overheidsgezag die hebben geleid tot geïnstitutionaliseerde samenwerking tussen staten door de oprichting van internationale organisaties op vrijwel elk terrein van overheidsbemoeienis.

Tenslotte speelt territoir ook een rol bij de uitoefening van bevoegdheden door internationale organisaties. Zoals in het geval van de Europese Gemeenschap/Unie, is de territoriale reikwijdte van een internationale organisatie vaak nauwkeurig bepaald omdat immers slechts tot daar de

bevoegdheden reiken (bijv. ten aanzien van overzeese gebieden, zeezones of schepen onder de vlag van een Staat).

Het programma omvat drie hoofdonderdelen, waarbij de eerste twee (rechtsvorming en rechtshandhaving) de projecten vanuit de invalshoek algemene leerstukken omvatten, en het andere die vanuit de invalshoek van (vooralsnog) één deelterrein (het recht van de zee). In bepaalde onderzoeksprojecten zullen beide benaderingen worden gecombineerd.

Het onderzoek op het terrein van het recht van de zee is sterk op de economische gebruikswijzen van de zee georiënteerd, en tevens op de handhaving van het recht. Dit onderzoek vormt daarvan daarom een onderdeel van het Onderzoekschool AWSB-programma "Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht". De onderzoeksprojecten op de terreinen van het humanitair oorlogsrecht en het zelfbeschikkingsrecht maken deel uit van het Onderzoekschool Rechten van de Mens-programma.

Schematisch kan het programma als volgt worden weergegeven (met de namen van de onderzoekers):

1. Rechtsvorming met betrekking tot territorium
 - 1.1 Betekenis en legitimiteit van de territoriale ordening van de internationale samenleving (evt. AIO, Gill)
 - 1.2 Ontwikkeling van beginselen en regels m.b.t. gebiedsverkrijging en gebiedsverlies (Post, Roelofsen)
 - 1.3 Statenopvolging (evt. AIO)
 - 1.4 Gewoonterechtsvorming (Post, Soons)
 - 1.5 Rechtsvorming door internationale organisaties
 - 1.6 Territoriale onderdelen van staten (evt. AIO)
 - 1.7 Zelfbeschikkingsrecht en minderhedenbescherming (Roelofsen, Soons)
 - 1.8 Algemeen rechtsvorming
2. Rechtshandhaving met betrekking tot territorium
 - 2.1 Handhavende jurisdictie van Staten (Gill, Post, Soons)
 - 2.2 Toezichtmechanismen (Myjer, De Vree)
 - 2.3 Vreedzame beslechting van geschillen (Gill, Post, Soons)
 - 2.4 Geweldsgebruik, collectieve veiligheid en wapenbeheersing (Gill, Myjer, De Vree)
 - 2.5 Algemeen rechtshandhaving
3. Recht van de zee
 - 3.1 Maritieme zones en afbakening van zeegrenzen (Kwiatkowska, Soons)
 - 3.2 Economische gebruiksvormen: scheepvaart, winning natuurlijke rijkdommen (Kwiatkowska, Soons)
 - 3.3 Bescherming zeemilieu (Kwiatkowska, Soons, Molenaar)
 - 3.4 Rol van internationale organisaties/Europese Unie (Kwiatkowska, Soons)
 - 3.5 Recht van de zee tijdens gewapend conflict (Gill, Post, Roelofsen)
 - 3.6 Algemeen recht van de zee
4. Internationaal milieurecht
5. Lucht- en ruimterecht

13.2 Publicatielijst

Dissertatie

- M. Noortmann, The relationship between the Right to take Countermeasures and the Obligation to Settle Disputes by Peaceful Means, Promotiedatum 18 juni 1997, UU; promotor prof.mr A.H.A. Soons, co-promotor dr H.G.G. Post.

Deelproject 1. Rechtsvorming met betrekking tot territorium

Wetenschappelijke publicaties

- A.J.J. de Hoogh, *Frontiers of International Law, Part One: The Chechen People, Continued*, in 10 *Leiden Journal International Law* 1997, pp. 9-16 [1.7]
- C.G. Roelofsen, *Grotius and the Development of International Relations Theory; the 'long seventeenth century' and the elaboration of a European States System*, in 17-1 *Quinnipiac Law Review* (1997), 35-60 [1.2]

Vakpublicaties

- Ige F. Dekker & Ramses A. Wessel, "Besluiten van internationale veiligheidsorganisaties - 1 september 1996 - 31 januari 1997", 26 *Transaktie* 1997, pp. 108-122 [1.5]
- Ige F. Dekker & Ramses A. Wessel, "Besluiten van internationale veiligheidsorganisaties - 1 februari 1997 - 31 mei 1997", 26 *Transaktie* 1997, pp. 282-293 [1.5]
- Ige F. Dekker & Ramses A. Wessel, "Besluiten van internationale veiligheidsorganisaties - 1 juni 1997 - 15 augustus 1997", 26 *Transaktie* 1997, pp. 429-439 [1.5]
- Ige F. Dekker & Ramses A. Wessel, "Besluiten van internationale veiligheidsorganisaties - 16 augustus 1997 - 20 november 1997", 26 *Transaktie* 1997, pp. 586-598 [1.5]
- Ige F. Dekker & Nico J. Schrijver, "Volkenrecht", *Ars Aequi Katern* 63, bijlage bij *Ars Aequi* 1997, pp. 3006-3007 [1.8]
- Ige F. Dekker & Nico J. Schrijver, "Volkenrecht", *Ars Aequi Katern* 64, bijlage bij *Ars Aequi* 1997, pp. 3072-3073 [1.8]
- Ige F. Dekker & Nico J. Schrijver, "Volkenrecht", *Ars Aequi Katern* 65, bijlage bij *Ars Aequi* 1997, pp. 3129-3132 [1.8]
- A. Oude Elferink, Bookreview of 'The Svalbard Treaty', G. Ulfstein (in: *Netherlands International Law Review* volume XLIV (1997), pp. 115-122) [1.7, 3.1, 3.2]

Deelproject 2. Rechtshandhaving met betrekking tot territorioir

Subproject 2.1 t/m 2.5

Wetenschappelijke publicaties

- B. Kwiatkowska, *New Zealand v. France Nuclear Tests Case: The Dismissed Case of Lasting Significance*, 37, *Virginia Journal of International Law* 1996, at 107-190 (1997) [2.3]
- B. Kwiatkowska, *Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v United States of America)*, 9 *Hague Yearbook of International Law* 1996, at 55-75 (1997) [2.3]
- E.P.J. Myjer, *Militaire Veiligheid en het spook van Struycken*, *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, 1997, jrg. XC, afl. 6, blz. 161-170; [2.4]
- H.H.G. Post, "The fur ban and the principle of non-intervention"; chapter 7 of Andre Nollkaemper (ed.), *Trapped by Furs? The Legality of the European Community's Fur Import Ban in EC and International Law*, Rotterdam 1997, pp. 47-56 [2.1]
- C.G. Roelofsen, Editor, tezamen met prof. dr. E.C. Coppens van L'Eau et le Droit; *Wateringues, la construction des digues et des polders: éléments de juridiction (16e-20e siècles)*; *Actes des Journées Internationales d'Histoire du Droit des pays flamands, picards et wallons* Dordrecht, 16-19 mai 1996. *Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut nr. 27*, Nijmegen, 1997. [2.1]
- Ramses A. Wessel, *Veiligheid en volkenrecht: toenemende aandacht voor internationale regelgeving?*, in: B. Bomert en H. de Lange (red.), *Jaarboek Vrede en Veiligheid 1997*, Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, 1997, pp. 1-20 [2.4]

Deelproject 3. Recht van de zee

Subproject 3.1 t/m 3.6

Wetenschappelijke publicaties

- B. Kwiatkowska, *Development of International Fisheries Legislation: A General Vision*, in *Seminario Sobre Legislación Pesquera Internacional*, 2-4 Diciembre 1996, Lima, Perú, *Pacífico Sur*, *Revista de la Comisión Permanente del Pacífico Sur*, at 84-112 (1997 No.23) [3.2]
- B. Kwiatkowska, *Institutional Cooperation in the Indian Ocean Region: Resource Development and Environmental Protection*, in *The UN new horizons: Perspectives on restructuring the*

- United Nations, S. Busuttil, D. Attard and A. Vassallo eds., Malta 1997, at 163-191 [3.4]
- E.J. Molenaar, "Residual Jurisdiction under IMO Regulatory Conventions", in: H. Ringbom (ed.), "Competing Norms in the Law of Marine Environmental Protection", London/The Hague/Boston, Kluwer Law International, 1997, pp. 201-216; [3.3]
- A. Oude Elferink, The Law and Politics of the Maritime Boundary Delimitations of the Russian Federation: Part 2 (in: International Journal of Marine and Coastal Law, volume 12 (1997) No. 1, pp. 5-35) [3.1]
- A. Oude Elferink, The Sea of Okhotsk Peanut Hole: *De Facto* Extension of Coastal State Control (Polar Oceans Report, Lysaker, The Fridtjof Nansen Institute, 1997) 25 pp. [3.2]

Vakpublicaties

- B. Kwiatkowska, International Organizations and the law of the sea - Nilos Documentary Yearbook, Dordrecht/Boston/London: Graham & Trotman/Martinus Nijhoff, co-editor with A.H.A. Soons et al., Vol. 11-1995, 1033 pp. (1997) [3.4]
- B. Kwiatkowska, Equitable Maritime Boundary Delimitation, as Exemplified in the Work of the World Court During the Presidency of Sir Robert Yewdall Jennings and Beyond, 28 Ocean Development and International Law 1997, at 91-145 [3.2]
- E.J. Molenaar, reporter of "Afgifteplicht Afvalstoffen van de Scheepvaart", Report of the Marine Forum Meeting, Stichting Werkgroep Noordzee, February 1997; [3.2]
- E.J. Molenaar, "London Convention. The 1996 Protocol to the 1972 London Convention", 12 International Journal of Marine and Coastal Law, pp. 396-403 (1997); [3.3]
- E.J. Molenaar, co-author, "International Law Association. Verslag van de 67e Conferentie", 72 Nederlands Juristen Blad, No. 4, pp. 164-168 (1997); [3.6]
- A. Oude Elferink, Belgium/The Netherlands; Delimitation of Maritime Zones, in International Journal of Marine and Coastal Law, Vol. 12 (1997) no.4, pp. 548-551 (Appendices pp. 552-553) [3.1]
- A. Oude Elferink, Book review of 'The Svalbard Treaty', G. Ulfstein (in: Netherlands International Law Review volume XLIV (1997), pp. 115-122) [1.7, 3.1, 3.2]

13.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd*
ISEP/VKR	A.H.A. Soons	prof. .mr.	HGL	0.4	AWSB	0.2
ISEP/VKR	A.H.A. Soons	prof. .mr.	HGL		RvdM	
ISEP/VKR	B. Kwiatkowska	prof.dr.	SO/HGL	0.8	AWSB	0.8
ISEP/VKR	H.H.G. Post	dr.	SDO	0.4	AWSB	0.4
ISEP/VKR	H.H.G. Post	dr.	SDO		RvdM	
ISEP/VKR	C.G. Roelofsen	dr.	DO	0.3	RvdM	0.3
ISEP/VKR	T.D. Gill	dr.	DO	0.3	RvdM	0.3
ISEP/VKR	A.J.J. de Hoogh	mr.	DO	0.3	-	0.3
ISEP/VKR	A.G. Oude Elferink	dr.	OZ	0.8	-	0.8
ISEP/LIB	J.K. de Vree	prof.dr.	HGL	0.3	Polybios	ziek
ISEP/RIO	E.P.J. Myjer	dr.	SDO	0.3		0.3
ISEP/RIO	I.F. Dekker	mr.	DOC	0.3	-	0.3

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
E.J. Molenaar	1.0	
R. Wessel	1.0	

Totale inzet:

eerste geldstroom	:	3.7
tweede geldstroom	:	2.0
derde geldstroom	:	
totaal	:	5.7

14. Programma: Erfdeel van de klassieke romeinse juristen

14.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Het programma beoogt een instandhouding en (mogelijke) verdieping van de studie van het Romeinse recht. Meer dan gebruikelijk bij de studie van het Romeinse recht ligt het accent van dit project op het Nederlands taalgebied. De romeinsrechtelijke teksten, waarop de continentaal Europese rechtswetenschap is gebouwd, dienen ook voor toekomstige generaties Nederlandse juristen toegankelijk te blijven. Daartoe is het, bij de teruglopende kennis van het Latijn, een eerste vereiste dat de bronnen ook voor die juristen, die het Latijn niet meer (voldoende) beheersen, in het Nederlands worden ontsloten.

Derhalve wordt in het kader van het programma gewerkt aan een vertaling van de praejustiniaanse en justiniaanse bronnen in het Nederlands. Nu de praejustiniaanse geschriften integraal gepubliceerd zijn in vier delen, wordt gewerkt aan de publicatie van de justiniaanse bronnen in vertaling met toelichting. Daarnaast is het van grote betekenis dat ook aan de exegese van de bronnen blijvend voldoende aandacht wordt besteed. Medewerking aan het 'vertaalproject' betekent dan ook aandacht voor de 'tekstkritiek en interpretatie van teksten' in ruime zin. Dit uit zich in het - naast de vertaling - tot stand komen van interpretatieve artikelen, bundels en monografieën.

Beschrijving

Het doel van het onderzoek is tweeledig. Ten eerste - en op dit aspect wordt de grootste nadruk gelegd - wordt beoogd het vervaardigen van een vertaling uit het Latijn in het Nederlands van de Romeinse juridische wetenschapstraditie, voorzover deze nog kenbaar is uit bewaard gebleven fragmenten van werken van klassieke Romeinse juristen, alsmede van het Corpus iuris civilis. Om tot een wetenschappelijk verantwoorde vertaling te komen wordt samengewerkt in een gestructureerd verband van rechtshistorici en klassiek filologen.

Ten tweede wordt onderzoek verricht naar problemen, die op basis van het gestelde in het te vertalen tekstmateriaal rijzen.

De onderzoeksleider van het programma is prof. mr. J.E. Spruit. Het onderzoek wordt verricht vanuit de rechtstheoretische optiek. Het onderzoek ligt op het terrein van het facultaire concentratiepunt rechtsvergelijking. Het onderzoek is gestart in 1989. De geplande einddatum van het programma is 2002 met automatische voortzetting.

Deelprojecten

Het programma bestaat uit de volgende deelprojecten:

- a. Institutiones (afgerond) (onderzoeker: Spruit)
- b. Digesta (onderzoekers: De Ligt, Slob, Spruit, Tevel, Van de Vrugt)
- c. Codex (onderzoekers: De Ligt, Slob, Spruit, Tevel)
- d. Novellae (onderzoekers: Van Bochove, De Ligt, Spruit, Tevel)
Het deelproject c wordt pas in uitvoering genomen na afronding van deelproject b. Het deelproject d is in verband met de extra financiële toewijzing vervroegd in uitvoering genomen.
- e. Grafrecht; een onderzoek naar de juridische en sociaal-economische betekenis van het graf in Rome (27 v. Chr. - 250 na Chr.) (onderzoeker: Schoen)
- f. Juridische aspecten van de Romeinse stedelijke infrastructuur. Romeinse wegen en pleinen, Late Republiek - Principaat. (onderzoeker: Van Binnebeke). Dit project is afgerond met een promotie op 12 maart 1997.
- g. Tekstexegese en interpretatie (onderzoekers: De Ligt, Slob, Spruit en Van de Vrugt)

14.2 Publicatielijst

Dissertatie

- Van Binnebeke, M.C.A.E. Juridische aspecten van de Romeinse stedelijke infrastructuur.

Romeinse wegen en pleinen, Late Republiek - Principaat. Maastricht 1997.

Deelproject a. Institutiones

Dit deelproject is afgerond in 1993.

Deelproject b. Digesta

Wetenschappelijke publicaties

- Corpus iuris civilis. Tekst en vertaling IV. Digesten, boeken XXV-XXXIV, onder redactie van J.E. Spruit, R. Feenstra en K.E.M. Bongenaar, de Walburg Pers-SDU, Zutphen-'s-Gravenhage 1997.
 - Boek XXV J.E. Spruit/J.M. Tevel, p. 2-36
 - Boek XXVI E. Slob/M. van de Vrugt, p. 37-132
 - Boek XXVII L. de Ligt/E. Slob, p. 133-219
 - Boek XXVIII E. Slob/J.E. Spruit, p. 221-353
 - Boek XXIX K.E.M. Bongenaar/J.E. Spruit, p. 355-463
 - Boek XXX K.E.M. Bongenaar/J.E. Spruit, p. 465-542
 - Boek XXXI L. de Ligt/J.E. Spruit, p. 443-610
 - Boek XXXII J.E. Spruit/J.M. Tevel, p. 611-689
 - Boek XXXIII L. de Ligt/J.E. Spruit, p. 691-795
 - Boek XXXIV W.A. Sinnighe Damsté/J.E. Spruit, p. 792-902

Deelproject c. Codex.

Met dit project is inmiddels per 1-12-97 een begin gemaakt.

Deelproject d. Novellae.

Met dit deelproject is per 1 mei 1997 begonnen.

Deelproject e. Grafrecht; een onderzoek naar de juridische en sociaal-economische betekenis van het graf in Rome (27 v. Chr. - 250 na Chr.). Dit deelproject betreft een proefschriftonderzoek dat in 1998 zal worden afgerond.

Deelproject f. Juridische aspecten van de Romeinse stedelijke infrastructuur. Romeinse wegen en pleinen, Late Republiek - Principaat. Dit deelproject is afgerond met een promotie.

Deelproject g. Tekstexegese en interpretatie.

Wetenschappelijke publicaties

- Ligt, L. de, *Further progress on I. Manisa 523*, *Ancient Society* 27 (1996) [1997], 163-169

Vakpublicaties

- Ligt, L. de, recensie over *Économie Antique. Les Échanges dans l'Antiquité: le rôle de l'Etat*, Saint-Bertrand-de-Comminges 1994, in *Klio* 79 (1997), 515-518.
- Spruit, J.E. recensie over: C. de Koninck, *600 Latijnse rechtsspreuken*, uitgekozen, vertaald en geannoteerd door C. de Koninck, [Mys en Breesch, Gent], 1992, 168 p. in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* LXV (1997), p. 213-215.
- Vrugt, M. v.d., *De bevoorrading van de Romeinse grensforten*, in *Tijdschrift Oud-Utrecht* 1997 (p.18-22)

Overig onderzoek

- Vrugt, M. v.d., *Bestuurlijke herindeling, waarom en hoe*, in: *De Bataafse Omwenteling en het recht*, O. Moorman van Kappen, E.C. Coppens ed., Nijmegen 1997 (p.97-115)
- Vrugt, M. v.d., *Hendrik Moreelse*, in: *Utrechtse biografieën IV, levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Utrechtse*, J. Aalbers, e.a., ed. Amsterdam/Utrecht 1997 (p.137-142)
- Vrugt, M. v.d., *F.D. graaf Schimmelpenninck*, in: *Veel tact en de noodige geschiktheid, Gouverneurs & Commissarissen in de Provincie Utrecht 1814-1997*, P.A. Blok, e.a.ed., Utrecht 1997

(p.121-131)

- Vrugt, M. v.d., *Nederlands recht, Hoofdpijnen en begrippen*, met J. Schouwenaar en C.H.M. Clercx, Deventer 1997, vierde druk (p. 1-60)

14.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
Rth/gesch	J.E. Spruit	prof.mr.	HGL		--	0,5
Rth/gesch	M. van de Vrugt	dr.	UHD		--	0,2
Rth/gesch	E. Slob	dr.	UD		--	0,3
Rth/gesch	L. de Ligt	dr.	UD		--	0,4
Rth/gesch	J.M. Tevel	dr.	TO		--	0,5
Rth/gesch	M.C.A.E. van Binnebeke*	drs.mr.			--	--
Rth/gesch	R.P. Schoen*	drs.			--	--

* Beide aanstellingen zijn beëindigd.

Totale inzet:

eerste geldstroom : 1,9
tweede geldstroom :
derde geldstroom :
totaal : 1,9

15. Programma: Bereik van recht en rechtspraak. Rechtstheoretische grondslagen van de sociale rechtsstaat in verandering

15.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

In het onderzoek worden rechtstheoretische analyses ontwikkeld omtrent mogelijkheden en beperkingen van het recht om het maatschappelijk leven te reguleren. Hierbij komen zowel normatieve als empirische kwesties aan de orde. Centraal staan vragen rondom juridisering en de rol van de rechtspraak in de hedendaagse sociale rechtsstaat.

Beschrijving

In het programma wordt vanuit rechtstheoretisch perspectief (in de brede zin) gereflecteerd op de dilemma's van de rechtsonwikkeling in de moderne verzorgingsstaat. Daarbij komen een aantal vragen aan de orde. In de eerste plaats worden dilemma's van juridisering bestudeerd die inherent zijn aan de uitbreiding van zorgtaken van de overheid. Juridisering heeft positieve kanten, zoals versterking van de rechtsbescherming, maar ook negatieve kanten. Te denken valt aan individualisering en verzakelijking van maatschappelijke verhoudingen. Een en ander kan afbreuk doen aan de voor de samenleving noodzakelijke vormen van solidariteit.

Een belangrijk vraagstuk betreft tevens de grensbepaling van de zorg van de overheid. Hierbij komen in de eerste plaats vragen aan de orde van morele aard: fundamentele rechten kunnen zich verzetten tegen een intervenërende, paternalistische overheid.

Grenzen van zorg zijn ook aan de orde waar de legitimiteit van het overheidsoptreden aan de orde is. Bij de uitvoering van de zorgtaken wordt het recht als instrument ingezet. De vraag is of de juridische rationaliteit die in dit sturende, instrumentele recht tot uitdrukking komt, voldoende aansluit bij de maatschappelijke rationaliteit, opdat een draagvlak voor dit recht bestaat. Hier is het probleem van de verhouding tussen strategische en communicatief handelen van de overheid aan de orde.

Verdere grenzen zijn eerder feitelijk van aard en worden wellicht opgedrongen door doelmatigheids- en efficiëntieoverwegingen. Niettemin hebben ook deze kwesties normatieve implicaties. De vraag is of bepaalde zorgtaken niet beter via de markt kunnen worden gereguleerd. Privatisering van de zorg heeft echter belangrijke distributieve consequenties, zodat hier een probleem van de verhouding tussen doelmatigheid en rechtvaardigheid zich opdringt.

Het onderzoek richt zich in eerste instantie op de zorgtaken van de overheid. Wanneer echter een deel van de zorgtaken wordt gelegd bij de burgers zelf rijst de vraag waar juridisch de grenzen moeten worden getrokken van deze taken. Zo is met name de vraag aan de orde in welke mate morele opvattingen over zorgplichten binnen het recht kunnen worden gesanctioneerd. Deze vraag speelt met name op het gebied van de privaatrechtelijke en strafrechtelijke aansprakelijkheid.

De veranderingen in de sociale rechtsstaat brengen niet alleen veranderingen met zich mee in het objectieve recht en zijn functie, maar heeft eveneens invloed op de functie en inrichting van rechtspraak. Daar is in de eerste plaats de vraag naar de organisatorische aanpassingen die noodzakelijk zijn om te voldoen aan de behoefte van rechterlijke tussenkomst. Daar is ook de vraag hoe de rechter zich ten aanzien van de tweespalt tussen recht als waarborg en recht als instrument dient op te stellen. Is zijn perspectief dat van rechtsbescherming, of kunnen ook beleidsoverwegingen een rol spelen? En hoe verhouden de verschillende typen overwegingen zich tot elkaar?

Onderzoekers: Prof. mr A.M. Hol; prof. dr J.F. Bruinsma.

Deelprojecten:

- I Juridisering van de maatschappij en de vermaatschappelijking van het recht (Hol, Bruinsma, Cozijnsen, Van der Velden, Henket, De Groot, Tigchelaar, De Blois, Klanderman)
- I.1 Juridisering en verzakelijking van maatschappelijke verhoudingen
- I.2 Rechten en autonomie
- I.3 Maatschappelijke en juridische rationaliteit
- I.4 Verantwoordelijkheid en recht

II Rechtspraak in verandering (Hol, Bruinsma, V/d Vrugt, De Blois, Henket, V/d Velden, Kladderman)

II.1 Rechterlijke organisatie

II.2 Beleid en waarden in de rechtspraak

Bijdrage aan facultaire zwaartepunten/onderzoekscholen: De onderwerpen van het programma sluiten aan bij verschillende thema's van het programma van AWSB en het facultaire zwaartepunt c.q. de onderzoekschool RvdM.

15.2 Publicatielijst

Dissertatie

- Groot, A.G.G. de, *Der skandinavische Realismus und seine Bedeutung fuer die rechtliche Grundlagenforschung*. Uitgever: Thesis Publishers Amsterdam. ISBN 90-5170-426-7. xiii + 341 bladzijden.

Thema I Juridisering van de maatschappij en de vermaatschappelijking van het recht

Deelproject I.1 Juridisering en verzakelijking van maatschappelijke verhoudingen

Wetenschappelijke publicaties

- Bovens, M.A.P., De organisatie van behoorlijk bestuur, *Beleid & Maatschappij*, XVII, 5 (december 1997): 270-274 (samen met M.L.M. Hertogh). [AW-N-4.c.a./I.1]
- Bovens, M.A.P., De toekomst van behoorlijk bestuur, *Beleid & Maatschappij*, XVII, 5 (december 1997): 270-274 (samen met M.L.M. Hertogh). [AW-N-4.c.a./I.1]
- Bruinsma, J.F., Domeinmonopolies in het recht: over advocaten, notarissen en deurwaarders, in *Advocatenblad* 1997/23 (jrg 77), pp. 1264-1268 [AW-N-3.a./I.1]
- Bruinsma, J.F., Marktwerking en deregulering in en rondom de advocatuur, in *Sociale Wetenschappen*, 1997/4 (40e jrg.), pp. 60-71 [AW-N-3.a./I.1]
- Bruinsma, J.F., Nederland in Europa: rechtsculturen als bron van (de)juridisering, in *NJB* 1997, pp. 1121-1123 [AW-N-3-f/I.1]
- Cozijnsen, D.E., Sturingsperikelen in de kunstwereld, *Openbaar bestuur* 1997, nr. 10, pp. 3-8. [AW-N-4.c.a./I.1]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'De feminisering van de juridische beroepen; een overzicht van onderzoeksresultaten', in: *Justitiële Verkenningen*, 1997, pp. 103-117 [AW-N-3.h./I.1]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'Polishing the Bar, the Legal Ethics Code and Disciplinary system of the Netherlands, and a comparison with the United States', in: *International Journal of the Legal Profession*, vol. 4 nr.1/2, March/July 1997, pp. 5-23 [AW-N-3.d./I.1]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'The Lawyer Poised between Client and Society', in: Trubek and Cooper (eds.), *Educating for Justice: Social Values and Legal Education*, Dartmouth, Ashgate, 1997, pp. 39-56 [AW-N-3.d./I.1]
- Ippel, P.C., Recensie van A.R. Bloembergen, *Ubi iudicia deficiunt incipit bellum*. Het beroep op de rechter in onze volgroeide rechtsstaat, *Rechtstheorie en rechtsfilosofie* 1997 nr. 1 [AW-N-4.c.a./I.1]
- Ippel, P.C., Nieuw hoofdstuk 3: 'Recht in verzorgings en interventiestaat', in: *Profiel van het recht*, Deventer 1997, p. 107-130 [AW-N-4.c.b./I.1]
- Ippel, P.C., Recensie van: F. Koenraadt, *Ouderdoding als ultiem delict*, *Tijdschrift voor Criminologie* 1997 nr. 3, p. 268-272 [AW-N-4.c.b./I.1]
- Ippel, P.C., *Ontketend strafrecht, Karakters*. Tijdschrift over Literatuur en recht, december 1997, p. 7-10 [AW-N-4.c.b./I.1]

Vakpublicaties

- Blois, M. de, *Profiel van het recht* (samen met N.E. Algra, A.M. Hol, M. Henket, P.C. Ippel en W.G. van der Velden), Derde druk, Deventer, 1997, 362 pp. (pp. 67-106 'Fundamentele rechten') [I.1]
- Blois, M. de, J.W.Sap, *Protestantisme en democratie in Massachusetts, 1630-1780*, Preadvies voor de vergadering van de Calvinistische Juristen Vereniging op 15 mei 1996, in: *Rechtsfilosofie en*

- rechtstheorie, 1997/2, pp.167-168 (boekaankondiging)[RM-A.2/I.1])
- Blois, M. de, Contouren van het recht, (samen met M.M. Henket, A.M. Hol, P.C. Ippel, J.H.M. Klanderman, H. Tigchelaar en W.G. van der Velden) Tweede druk, Deventer 1997 XII+346 pp. (*onderwijspublicatie*) [I.1]
 - Groot-v.Leeuwen, L.E. de, *Klachten op Orde*, samen met N. Doornbos, Kluwer, Deventer, 1997 (143 pagina's) [AW-N-3.d./I.1]
 - Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'De cliënt-klager als koning? Over cliënten, codes en klachten bij de advocatuur', in: Ippel, Widdershoven c.s. (red.), *Recht over de schutting interdisciplinair*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1997, pp. 73-83 [AW-N-3.d./I.1]

Deelproject I.2 Rechten en autonomie

Wetenschappelijke publicaties

- Blois, M. de, Ambtenaren, werknemers en de vrijheid van meningsuiting, bespreking van Evert Verhulp, *Vrijheid van meningsuiting van werknemers en ambtenaren*, Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Sinzheimer Sociale Monografieën, NV Sdu 1996, in: *Amsterdamse Boekengids*, nummer 12, december 1997, pp. 32-34 (boekbespreking) [RM-A.2/I.2]
- Ippel, P.C., Recht op vreemd terrein. Vijftientig jaar rechtsontwikkeling in de Nederlandse geestelijke gezondheidszorg, in: Carl Alexander en Serge Gutwirth (red.), *Te gek voor recht?*, Mys & Breesch, Gent 1997, p. 89-106 [AW-N-4.c.a./I.2]
- Ippel, P.C., Medisch beroepsgeheim: een kwestie van vertrouwen en zorgvuldigheid, in: J.A.J. Spaas e.a. (red.), *Privacy. Een kind van vele ouders. Schetsen over privacy in de moderne gezondheidszorg*, Oss 1997, p. 33-40 [AW-N-4.c.b./I.2]
- Ippel, P.C., Juridisering: 'een lied van schijn en wezen', *Justitiële verkenningen* 1997 nr. 5, p. 28-38 [AW-N-4.c.a./I.2]
- Ippel, P.C., Recensie van: H.J.J. Leenen, *Gezondheidszorg en recht*, *Rechtsfilosofie en Rechtstheorie* 1997 nr. 2 [AW-N-4.c.b./I.2]
- Ippel, P.C., Recht en ethiek: inleiding, in: B. Hessel e.a. a.w., p. 21-25 [AW-N-4.c.b./I.2]
- Ippel, P.C., Recht en ethiek: balans, in: B. Hessel e.a. a.w., p. 83-87 [AW-N-4.c.b./I.2]
- Ippel, P.C., Privacy in publieke ruimtes. Een zorg voor zonderlingen? (met Bernard Hulsman), *NJCM-Bulletin* december 1997, p. 964-978 [AW-N-4.c.b./I.2]

Vakpublicaties

- Blois, M. de, Scheiding van kerk en staat en het huwelijk tussen man en vrouw, in: *NJB* 1997, AFL. 37, P.1721 [RM-A.2/I.2]

(Annotaties)

- Blois, M. de, Geen recht op mishandeling (n.a.v. Laskey-arrest), in: *Pro Vita Humana*, nr. 5 1997, pp.119-122 [annotatie; RM-A.2/I.2]

Deelproject I.3 Maatschappelijke en juridische rationaliteit

Deelproject I.4 Verantwoordelijkheid en recht

Wetenschappelijke publicaties

- Hol, A.M., Grenzenloze verantwoordelijkheid? Recht en Moraal in de risicomaatschappij: verband en verschil, in: B. Hessel e.a. (red.), *Het Recht over de schutting*, Nijmegen 1997, pp. 27-47 [AW-N-4.c.b./I.4]
- Tigchelaar, H., "Oordelen met zorg" beoordeeld, *Beschouwingen over het boek van Selma Sevenhuysen "Oordelen met zorg"*, *Nemesis* 1997 nr. 4, p. 128-135 [AW-N-4.c.a./I.4]
- Ippel, P.C., Grenzenloze verantwoordelijkheid? Recht en moraal in de risicomaatschappij: verband en verschil (met Ton Hol) in: B. Hessel, G. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R. Widdershoven (red.), *Het recht over de schutting*, *Ars Aequi Libri* 1997, p. 27-47 [AW-N-4.c.b./I.4]

Thema II

Rechtspraak in verandering

Deelproject II.1

Rechterlijke organisatie

Wetenschappelijke publicaties

- Blois, M. de, Marcel M.T.A. Brus, Third Party Dispute Settlement in an Interdependent World. Developing a theoretical framework, in: *Rechtsfilosofie en rechtstheorie*, 1997/2, pp.153-155 (*boekbespreking*)[RMA1/II.1]
- Bruinsma, J.F., ADR als praktijk in Nederland en als mode uit Amerika, in *Alternatieve wegen naar het recht?*, M.A. Kleiboer, N.J.H. Huls en H.J. de Kluiver (red.), Nijmegen: Ars Aequi Libri (ISBN 90-6916-271-7), pp. 91-101 [AW-N-3.d/II.1]
- Ippel, P.C., Beroep op de rechter: wat is het probleem?, *Nederlands Juristenblad* 1997 nr. 1, p. 18-19 [AW-N-4.c.a./II.1]

Vakpublicaties

- Bruinsma, J.F., Recensie Dezelay & Garth, Dealing in Virtue, in *NJB* 1997, pp. 1968-1969 [AW-N-3.d/II.1]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'Omgaan met kritiek', in: *Ars Aequi*, pp. 568-571. [AW-3.h./II.1]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, 'Reorganising the Dutch Judiciary', *Amicus Curiae*, November 1997, p. 30 [AW-N-3.h./II.1]

Populariserende publicaties

- Bovens, M.A.P., Ritueel zwemmen, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (februari 1997) 1/2: 9.
- Bovens, M.A.P., Het kleine verschil, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (maart 1997) 3: 9.
- Bovens, M.A.P., De oude vrijgestelden, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (april 1997) 4: 9.
- Bovens, M.A.P., Bemoezorg voor alle gezindten, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (juni 1997) 6: 19.
- Bovens, M.A.P., Burgers aller landen verenigt u, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (juli/augustus 1997) 7/8: 31.
- Bovens, M.A.P., Gedeelde smart, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (september 1997) 9: 17.
- Bovens, M.A.P., Moderne cohesie, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (oktober 1997) 10: 25.
- Bovens, M.A.P., Misdaad als morele thermometer, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (november 1997) 11: 21.
- Bovens, M.A.P., De schaduw van Janmaat, *Tijdschrift voor de sociale sector*, 51 (december 1997) 12: 19.

Deelproject II.2.

Beleid en waarden in de rechtspraak

Wetenschappelijke publicaties

- Blois, M. de, Rules of Law from Westport to Wladiwostok (samen met F. Bruinsma). Separate Opinions in the European Court of Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 15/2, 175-186, 1997 [RM-A.1/II.2]
- Bruinsma, J.F., Rules of Law from Westport to Wladiwostok. Separate opinions in the European Court of Human Rights' (samen met M. de Blois), in *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 15/no. 2 (June 1997) pp. 175-186 [AW-N-3.h/II.2]
- Groot-v.Leeuwen, L.E. de, *Teaching Judicial Ethics through Sociological Theory, An example from the Czech Republic*, samen met W.T. de Groot, Paper voor het jaarlijks congres van de Research Committee on the Sociology of Law te Antwerpen, 10 juli, 1997 [AW-N-3.h./II.2]
- Henket, M.M., "Sancties", in *Ars Aequi*, januari 1997, pp. 6-15 [AW-N-4.c.a./II.2]
- Henket, M.M., "Omgaan met de feiten. Opmerkingen naar aanleiding van de Leidse Balpenzaak", in E.T. Feteris e.a. (red.) *Op goede gronden*, Ars Aequi Libri, Nijmegen 1997, pp. 50-56 [AW-N-4.a.a./II.2]
- Hol, A.M., Praktische wijsheid en het rechterlijk oordeel, in: *TREMA*, 1997, pp. 97-101 [AW-N-4.c.a/II.2]
- Hol, A.M., Principe of Pragmatisme, Over de veranderende argumentatiestructuur in de moderne rechtspraak, in: E.T. Feteris e.a. (red.), *Op goede gronden*, Nijmegen 1997, pp. 9-19 [AW-N-4c.b/II.2]
- Hol, A.M., Praktische vrijheid en het rechterlijk oordeel, in: *Bulletin* 1997, pp. 7-11 [AW-N-

- 4c.a./II.2]
- Ippel, P.C., Ontevreden rokers als onruststokers, Nederlands Juristenblad 1997 nr. 39, p. 1805-1806 [AW-N-4.c.a./II.2]
 - Ippel, P.C., De waarde van het legaliteitsbeginsel, Bestuurswetenschappen 1997 nr. 6, p. 392-395 AW-N-4.c.b./II.2]

Vakpublicaties

- Bruinsma, J.F., De kaasschaaf van de Commissie Gelijke Behandeling, in NJB 1997, p. 854 (opinie), met naschrift (p. 1083) [AW-N-4.c.c./II.2]
- Ippel, P.C., Grensoverschrijdende ontucht, Crimineel Jaarboek 1997, Ars Aequi Libri 1997, p. 218-219. [II.2]
- Ippel, P.C., De politie als informant, Crimineel Jaarboek 1997, p. 237-241. [II.2]

Populariserende publicaties

- Ippel, P.C., Annie M.G. Schmidt als rechtssocioloog, Juncto najaar 1997, p. 10 - 12.

15.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aa-nst.	onderzoek-school	oz-tijd
Rth/enc	A.M. Hol	prof. mr.	HGL	0,2	AWSB	0,2
Rth/soc	J.F. Bruinsma	prof. dr.	HGL	0,2	AWSB	0,2
Rth/enc	J.H.M. Klanderma	dr.	UD	0,2	AWSB	0,2
Rth/enc	M. de Blois	dr.	UD	0,3	RvdM	0,2
Rth/enc	M.A.P. Bovens	prof. mr.	HGL	0,3	AWSB	0,3
Rth/enc	A.G.G. de Groot	mr.	UD	0,3	AWSB	0,3
Rth/enc	M.M. Henket	mr.	UD	0,3	AWSB	0,3
Rth/enc	H. Tigchelaar	mr.	UD	0,3		
Rth/enc	P.C. Ippel	dr.	UHD	0,3	AWSB	0,3
Rth/enc	A.R.J. Groot	mr.	UD	0,3	AWSB	0,3
Rth/soc	L. De Groot van Leeuwen	dr.	UD	0,18	AWSB	0,18
Rth/enc	W.G. van der Velden	dr.	UHD	0,4	AWSB	0,4
Rth/enc	D.C. Cozijnsen	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
Rth/enc	C.B.E. van Bladel	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,75
Rth/enc	J.P. Gunst	drs.	AIO	0,75	AWSB	0,75

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 5,53
tweede geldstroom	:
derde geldstroom	:
totaal	: 5,53

16. Programma: **Strafrechtspleging en rechtsburgerschap in een veranderende samenleving**

16.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

In onze dagen zijn het strafrecht en het strafprocesrecht onderworpen aan een reeks van ingrijpende veranderingen. Veranderingen die zich op vele terreinen manifesteren. Wat het materiële strafrecht betreft, valt in de eerste plaats te denken aan de gestage uitbreiding van het aantal strafbaarstellingen evenals aan een vergroting van het bereik van strafbaarstellingen langs andere wegen (o.a. strafbaarheid van voorbereidingshandelingen). Het strafrecht wordt daarnaast gericht op nieuwe maatschappelijke groeperingen (van banken tot spijbelende kinderen). Een derde aspect van de ontwikkelingen op het terrein van het materiële strafrecht is de toenemende variatie in het sanctiepakket: bestaande sancties worden uitgebreid, nieuwe sancties gecreëerd (ontneming wederrechtelijk voordeel, werkstraffen). In het strafprocesrecht zijn parallelle ontwikkelingen gaande. Bevoegdheden van opsporende en vervolgende instanties worden gestaag uitgebreid, in het bijzonder ook in de zogeheten pro-actieve sfeer. Deze uitbreiding is zo ver gegaan dat zij als ontsporing is gevoeld. De Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden heeft zeer onlangs een rapport opgeleverd met normeringsvoorstellen die in verschillende opzichten meer restrictief uitpakken dan de thans vigerende praktijk. Er is een uitgesproken streven naar het vereenvoudigen van procedures en het scheppen van nieuwe afdoeningsmodaliteiten. Bij de handhaving van strafrechtelijke regels worden in toenemende mate bestuursrechtelijke constructies gebruikt. Eveneens ziet men een steeds sterkere tendens tot samenwerking met beroeps- en bedrijfsleven bij de opsporing van criminaliteit (banken, brancheorganisaties, vliegtuigmaatschappijen). Gaat het hier om vormen van privatisering van de (straf-)rechtshandhaving, de traditionele overheidsinstanties belast met deze handhaving zijn onderworpen aan een proces van verzelfstandiging. Samengevat: het strafrecht poogt zijn greep op de samenleving op de meest uiteenlopende wijzen te versterken en te verdiepen. Uiteraard heeft dit alles te maken met maatschappelijke verandingsprocessen. Soortgelijke ontwikkelingen voltrekken zich overigens ook in de meeste andere Westerse landen. De ontwikkelingen in Nederland staan ook niet in die zin op zichzelf dat zij voor een deel voortvloeien uit ontwikkelingen op het internationale vlak. De nieuwe wetgeving op het gebied van het ontnemen van criminele vermogens is daarvan slechts één voorbeeld. In toenemende mate is in de Nederlandse strafrechtspleging sprake van een sturing van buitenaf en van een ontlening van handhavingstechnieken en handhavingfilosofieën aan het buitenland. Het onderzoeksprogramma heeft tot doel de hier kort aangeduide ontwikkelingen kritisch te analyseren en te evalueren. Dit gebeurt vanuit twee aan elkaar gerelateerde gezichtspunten, een empirisch -feitelijke en een juridisch - normatieve. Het empirische gezichtspunt impliceert onder meer aandacht voor de feitelijke vooronderstellingen waarmede wetgevende en beleidsmaatregelen worden beargumenteerd, voor de beeldvorming van criminaliteit als maatschappelijk probleem en voor de diverse, beoogde of niet beoogde, effecten van deze maatregelen, hun nut en hun sociale kosten. Vanuit een juridisch-normatief gezichtspunt gaat het er om, te analyseren op welke wijze en in welke opzichten een verschuiving in de machtsbalans tussen overheid en burgers plaatsvindt. Hier staat de problematiek van de verhouding tussen de maatschappelijke ordeningsfunctie van het strafrecht en zijn functie van bescherming van individuele vrijheid en autonomie centraal. Deze in dubbel opzicht kritische invalshoek, die een voortzetting vormt van een lange onderzoekstraditie binnen de vakgroep, kan kort worden samengevat in de naam van het programma: **Strafrechtspleging en rechtsburgerschap in een veranderende samenleving**.

Het programma bestaat uit drie deelprojecten:

- 1. Strafrechtspleging, rechtsburgerschap en de toepassing van sancties.

Dit deelproject wordt geleid door **Kelk**. De overige participanten zijn Berkhout, Boek, Boone, Bruins, Koenraadt, Liauw, Moerings, Mooij, Swier en Van Vliet;

- 2. Strafrechtspleging, criminaliteit en sociaal-economische verhoudingen.

De leiding heeft **Bovenkerk**. Overige onderzoekers: Berg, Brants, Buiting (tot 1.9.97), Faber, De Haan, Lempens (3e geldstroom), Van de Poel, Schoppen (tot 1.2.97, 3e geldstroom), Vervaele en

Yesilgöz (3e geldstroom);

- 3. Internationale invloeden op de strafrechtspleging. Leiding: **Brants** (v.a. 1.4.97). Overige onderzoekers: Baauw, Beijer, Dane (v.a. 1.9.97), Hartmann, Klip, Lamp, Pelser, Sluiter en v.d. Zwaag.

Het eerste deelproject is in de kern een voortzetting van het programma Strafrecht, rechtsbescherming en totale instituties. Ten opzichte van dit programma is echter sprake van een uitbreiding van het onderzoeksveld tot andere dan vrijheidsbenemende sancties. Deelproject 2 en 3 zijn deels een voortzetting van het oude programma Internationaal en economisch strafrecht. Alle deelprojecten kenmerken zich door een grote inbreng van de criminologie en de empirische studie van zowel relevante aspecten van de samenleving als van de toepassing van regels uit het strafrecht en het strafprocesrecht, ook wordt er steeds naar gestreefd internationaal "rechts"vergelijkende aspecten in het onderzoek te betrekken.

Het ligt niet in de bedoeling dat de drie deelprojecten gescheiden van elkaar opmarcheren. Integendeel, er is de vakgroep veel aan gelegen onderlinge verbindingen aan te brengen op de basis van de gemeenschappelijke vraagstelling die aan het programma als geheel ten grondslag ligt. Een van de wijzen waarop dit wordt beoogd is het vervaardigen van gemeenschappelijke bundels. Zo verschenen reeds: 'Criminal Justice in Europe, A comparative Study' Oxford 1995, in samenwerking met the University of Wales en de bundel 'Enforcing European Community Rules', Alderslot 1996 (Swart/Harding eds.); in voorbereiding is de bundel 'Invading the Private' (Swart/Field eds), verwachte verschijningsdatum 1998. In 1997 is de bundel International Criminal Law in the Netherlands (Swart/Klip) in samenwerking met de UvA verschenen. Eveneens in voorbereiding: The limits of criminal law and morality, internationaal project (eds. C. Brants en P. Alldridge) in samenwerking met o.a. University of Wales, verwachte verschijningsdatum 1999.

Relatie met onderzoekscholen

- AWSB: De vakgroep heeft een deel van zijn onderzoek ingebracht in de AWSB. Het betreft hier een deel van het onderzoek van het tweede en derde deelproject.

- Rechten van de mens: De deelprojecten 1, 2 en 3 kunnen worden ingebracht in deze onderzoekschool, momenteel is ingebracht een deel van deelproject 1 en 2.

16.2 Publicatielijst

Dissertaties

- Beijer, A., Bedreigde getuigen in het strafproces, Utrecht, 29 januari 1997; promotor prof.mr A.H.J. Swart, co-promotor dr P.J. Baauw, Pompe reeks, deel 22 (1997), Deventer, Gouda Quint, 396 p. [14.SR]

Deelproject 1. Strafrechtspleging, rechtsburgerschap en de toepassing van sancties

Wetenschappelijke publicaties

- Boek, J.L.M., Secret Police in the Netherlands, in: J.F. Nijboer en J.M. Reijntjes, Proceedings of the First World Conference on New Trends in Criminal Investigation and Evidence, Lelystad 1997, p. 509-514 [14.SR]
- Mooij, A.W.M., Schuld in strafrecht en psychiatrie, oratie 19 maart 1997, Gouda Quint, Deventer (1997), 44 p. [14.SR]
- Mooij, A.W.M., Macht, recht, onmacht, Levinas en de rechtstaat, in: G.A.M. Widdershoven en A.S.M. Mooij (red.), Hermeneutiek en politiek, Delft (1997) p. 97-109 [14.SR]
- Kelk, C. -Studieboek materieel strafrecht, Willem Pompe Instituut Utrecht (1997), 349 p. [14.SR]
- Kelk, C., Ontwikkelingen rondom het beklagrecht van gedetineerden in Nederland, in de bundel: Rechtspositie en beklagrecht van gedetineerden (H. Tubex en J. Vanacker red.), Die Keure Brugge (1997), p. 55-70. [14.SR] (RM.A.4)
- Kelk, C., Développements concernant le droit de plainte des détenus aux Pays-Bas, Position en Droit et Droit de Plainte du Detenu, (S. Durviaux et Th. Warrant red.), La Charte Bruxelles (1997), p. 53-68. [14.SR] (RM.A.4)
- Kelk, C., Ontwikkelingen in de sanctietoepassing, in de bundel: Ontwikkelingen in sanctietoepassing

- passing (M.G.F. Bosch e.a. red.), SDU Den Haag (1997), p. 13-29. [14.SR]
- Kelk, C., De TBS, een veld van gedeelde verantwoordelijkheden, in de bundel: Symposium 'Psychiatrie en recht, terechtheid of onrecht?', RUL faculteit Rechtsgeleerdheid 19 september 1997, p. 9-30. [14.SR] (RM.A.4)
- Kelk, C., De praktijk van de euthanasie: het einde van een rijpingsproces?, NJB 1997, p. 101-107. [14.SR] (RM.A.4)
- Moerings, L.M., Homosexuality and the law in the Netherlands, in: Sociolegal control of homosexuality: a multination comparison. D. West en R. Green (eds), Plenum, New York (1997) p. 299-312 [14.SR] (RM.A.4)

Vakpublicaties

- Berkhout, A.M., Vademecum strafzaken supplement 91 (augustus 1997). Hoofdstuk 11, 51.1 en 51.7, totaal 61 pagina's. [14.SR]
- Berkhout, A.M., samen met A. den Hartog, RU Groningen, Rubriek rechtspraak EVRM in Delikt en Delinkwent: DD 27, april 1997, p. 395-402, DD 27, september 1997, p. 711-719; DD 27, december 1997, p. 1069-1076. [14.SR]
- Boek, J.L.M., Bewerking van het oorspronkelijke commentaar op de artikelen 157-206; 424-429; 443-447d en 458-463, in: C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer, Tekst en Commentaar Strafrecht, Deventer 1997, 2e druk [14.SR]
- Boek, J.L.M., Bewerking van het oorspronkelijke commentaar op de Politiewet 1993 en de Gemeentewet, in: C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer, Tekst en Commentaar Strafvordering, Deventer 1997, 2e druk [14.SR]
- Boek, J.L.M., Na-Van Traa; politie en justitie in 1996, in: A.E. van Almelo e.a. (red.), Crimineel Jaarboek 1997, Nijmegen 1997, p. 35-67 [14.SR]
- Boek, J.L.M., tezamen met Anne Marie van Hoorn, De Hakkelaar, in: A.E. van Almelo e.a. (red.), Crimineel Jaarboek 1997, Nijmegen 1997, p. 204-212 [14.SR]
- Boek, J.L.M., tezamen met F.C.M.A. Michiels, J.Naeyé en A.B. Blomberg, Artikelsgewijs commentaar Politiewet 1993, Den Haag 1997, p. 421 [14.SR]
- Boek, J.L.M., Bijzondere onderzoeksmethoden na Van Traa, Delikt en Delinkwent 1997, p. 522-544 [14.SR]
- Boek, J.L.M., De bevoegdheidsverhouding tussen minister en openbaar ministerie, een commentaar, in *Beleid en Maatschappij* 1997, nr. 3, p. 134-141 [14.SR]
- Boek, J.L.M., Lokale politie in de Politiewet 1993, in: *Tijdschrift voor de Politie* 1997, nr. 6, p. 21-23 [14.SR]
- Boek, J.L.M., Boekbespreking van L.A. van Splunder, Politie in de staat, in: *Delikt en Delinkwent* 1997, p. 1043-1047 [14.SR]
- Boone, M. en S.M. Wurzer-Leenhouts, Het voorontwerp tot invoering van de strafrechtelijke opvang verslaafden, in: *Sancties*, (1997), p. 167-174 [14.SR] (AW.N.3.c)
- Boone, Miranda, Justitie wil een onberispelijk 1997, in: *Bonjo-Bulletin*, november (1997), jrg. 11, nr. 3, p. 3/4 [14.SR] (AW.N.3.c)
- Boone, Miranda, Penitentiair recht, *Katern* 62, Bijlage bij *Ars Aequi* 46 (1997) 3, p. 2969-2970 [14.SR] (AW.N.3.c)
- Boone, Miranda, Penitentiair recht, *Katern* 63, Bijlage bij *Ars Aequi* 46 (1997) 6, p. 3021-3022 [14.SR] (AW.N.3.c)
- Boone, Miranda, Penitentiair recht, *Katern* 64, Bijlage bij *Ars Aequi* 46 (1997) 9, p. 3081-3082 [14.SR] (AW.N.3.c)
- Boone, Miranda, Penitentiair recht, *Katern* 65, Bijlage bij *Ars Aequi* 46 (1997) 12, p. 3139-3140; [14.SR] (AW.N.3.c)
- Kelk, C., Naschrift bij reactie op 'De praktijk van de euthanasie, het einde van een rijpingsproces?', NJB 1997, p. 587-588. [14.SR] (RM.A.4)
- Kelk, C., De historie van het Willem Pompe Instituut, in: *Het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen als leerschool*, Utrecht (1997), p. 7-27. [14.SR]
- Kelk, C., Ten afscheid van Cyrille Fijnaut, DD 1997, p. 1-9. [14.SR]
- Kelk, C., Naar een onberispelijke justitie?, DD 1997, p. 737-743. [14.SR]
- Kelk, C., Enige aandacht voor het penitentiaire systeem, in: *De plaatsvervanger*, Prinsengracht Reeks (1997), nr. 2, p. 48-53. [14.SR] (RM.A.4)

- Kelk, C., De resocialisatie van de samenleving, *Proces* (1997), p. 127-128. [14.SR] (RM.A.4)
- Kelk, C., Boekbespreking van R. Wolleswinkel, *Gevangen in moederschap*, diss. Maastricht, Gouda Quint 1997, in: *NJB* (1997), p. 1990-1992. [14.SR]
- Koenraadt, F., B. Liauw en F.H.L. Beyaert, Rubriek Forensische psychiatrie en psychologie, in: *Delikt en Delinkwent*, 27 (1997) nr. 2, p. 1709-185; nr. 6. p. 594-604; nr. 9 p. 960-966 [14.SR]
- Koenraadt, F., *Dwang en behandeling in detentie*, in: *Sancties* (1997) nr. 3, p. 146-153 [14.SR]
- Koenraadt, F., *Het (eigen)aardige van de forensische psychiatrie en psychologie*, in: *Gids voor de rechtenstudie en juridische beroepen*, 1998, Amsterdam, Stichting Dux in Iura (1997) p. 193-195 [14.SR]
- Koenraadt, F., *Ouderdoding als centraal en ultiem delict*, in: *Ars Aequi*, 46 (1997) 9, p. 651-653 [14.SR]
- Moerings, L.M. *Dwangmedicatie in de penitentiaire inrichting*, Tezamen met J. Heuvelhorst, in: *PROCES*, oktober, nr. 10 (1997) p. 171-175 [14.SR] (RM.A.4)
- Moerings, L.M. en B. Swier, *Recht rond zedendelicten*, Handboek voor (juridische) hulpverlening, Samsom, Alphen a'/d Rijn (1997) 212 p. [14.SR] (RM.A.4)
- Mooij, A.W.M., *Forensische psychiatrie*, in: W. Vandereyken, C.A.L. Hoogduin, P.M.G. Emmelkamp (red.), *Handboek Psychopathologie*, deel 2, Houten/Diegem (1997) tweede druk, p. 229-242, [14.SR]
- Mooij, A.W.M., *Psychoanalyse, forensische psychiatrie en recht*, in: A. Stufkens (red.), *Andere kamers in het huis van Freud*, Amsterdam (1997), p. 147-157.
- Pelsers, C.M., artt. 55-63a, in: *Tekst & Commentaar Strafrecht* (red. C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer), tweede druk, Deventer (1997), p. 301-325 [14.SR]
- Pelsers, C.M., artt. 579-593, in: *Tekst & Commentaar Strafvordering* (red. C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer), tweede druk, Deventer (1997) p. 1293-1368 [14.SR]
- Pelsers, C.M., m.m.v. G.J.M. Veerman, *NJCM-commentaar op het rapport van de Commissie Onderzoek aan het lichaam*, 20 oktober (1997), 20 p. [14.SR]
- Pelsers, C.M., 'Strafrecht', *Ars Aequi* katern 64 in: *Ars Aequi* 46 (1997) 9, p. 3075-3079 [14.SR]
- Vliet, Annelies van, *De commissie van toezicht bij de jeugdinrichtingen, nu en straks*, in: *Proces*, 1997, nr 4, p. 73-76. [14.SR]
- Vliet, Annelies van, *De positie van de commissie van toezicht bij de jeugdinrichtingen, nu en straks*, in: Han Bonarius en Annelies van Vliet (red.), *Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen*, *Voordrachten Symposium Overberg*, 13 maart 1997, t.g.v. het 50-jarige bestaan van de RIJ Overberg, p. 55-76. [14.SR]

(Annotaties)

- Kelk, C., Noot bij BC 17 september 1996, A 96/74, *Sancties* (1997), p. 51-53. [14.SR]
- Kelk, C., Noot bij Hof Amsterdam 11 september 1997 en Rb Den Haag 14 augustus 1997, *Sancties* (1997), p. 364-366. [14.SR]
- Swier, B., *Arrest Hof 's Gravenhage*, 16 februari 1997, in: *Nemesis, Rechtspraak*, nr. 6, (1997), p. 17-22 [14.SR]
- Vliet, Annelies van, Noot, *Sancties*, Rubriek Penitentiaire Informatie (1997), afl. 3, *Rechtspraak* nr. 34, p. 191-192. [14.SR]
- Vliet, Annelies van, Noot, *Sancties*, Rubriek Penitentiaire Informatie (1997), afl. 3, *Rechtspraak* nr. 35, p. 195-196. [14.SR]

Populariserende publicaties

- Moerings, L.M., *Bezoekrecht voor niet-justitie gebonden organisaties*, *Bonjobulletin*, oktober (1997) [14.SR]
- Mooij, A.W.M., *Literature as form of fraud*, voordracht XXIIe Int. Congress of Law and Mental Health, Montreal, 18-21 juni 1997, 8pp.
- Mooij, A.W.M., *De geesteswetenschappelijke richting binnen de psychiatrie*, voordracht Symposium Hoofdinspectie Gezondheidszorg t.g.v. de 200ste geboortedag van Schroeder van der Kolk, Amsterdam 27 november 1997, 10 pp.

Deelproject 2. Strafrechtspleging, criminaliteit en sociaal-economische verhoudingen

Wetenschappelijke publicaties

- Bovenkerk, F., G.J.N. Bruinsma, H.G. van de Bunt en C.J.C.F. Fijnaut, Georganiseerde misdaad in Nederland; reactie op commentaren, in: Tijdschrift voor Criminologie 39 nr. 1, (1997), p. 56-66. [14.SR]
- Bottenberg, F., F. Bovenkerk, A. Hartmann, E.W.A.A. Slooff, Criminaliteit in de branche van de amusementscenter?, Rapport voor opdrachtgever: Ministerie van Justitie (1997), 71 p. [14.SR] (AWSB).
- Coppes, R., F. de Groot en A. Skeerazi, Politie en criminaliteit van Marokkaanse jongens, (met een voorwoord van F. Bovenkerk en G. Horstmann, Gouda Quint, Willem Pompe Reeks, deel 23, Deventer (1997), 235 p. [14.SR] (RM.A.4)
- Faber, Eeuwke, Shipping and Scuttling, criminogenesis in Dutch marine insurance, in: Crime, Law and Social Change, (1997) (in press), 25 p. [14.SR]
- Haan, W.J.M. de, Minorities and Crime in The Netherlands, in: I. Haen-Marshall (ed.) Minorities and Crime: Diversity and Similarity Across Europe and the United States Sage (1997), p. 198-223, [14.SR]
- Haan, W.J.M. de, Evaluatie Integraal Veiligheidsbeleid, Een verkennende studie in Amsterdam en Rotterdam Rijswijk, in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (1997), 159 p. [14.SR]
- Lempens, A., L. Assa, G.Öntas en F. Bovenkerk, Etnische minderheden en slachtofferhulp, in: Tijdschrift voor Criminologie, 39,nr. 4, (1997) p. 357-371.[14.SR] (RM.A.4)
- Schoppen, H., Het zijn onze feesten; Jeugdculturen en geweld tegen allochtonen in Nederland, Rapport voor opdrachtgever: Ministerie van Binnenlandse Zaken (Binnenlandse Veiligheidsdienst) en het Willem Pompe Instituut, Den Haag en Utrecht (1997), 118 p. [14.SR] (RvdM).
- Yeşilgöz, Y. (samen met: H. Regterschot, M. Maas, B. Lentfert en G. Beernink), Het Arnhemse Spijkerskwartier, een onderzoek naar de Turkse en de Koerdische drugscriminaliteit in het Arnhemse Spijkerskwartier, rapport in opdracht van IRT-Noord Holland, Nijverdal/Utrecht (1997) p. 120 [14.SR]

Vakpublicaties

- Bovenkerk, F., Het WODC grijpt boven zijn macht, in: NJB 76 nr. 24, (1997) p. 1079-1078. [14.SR] (RM.A.2)
- Bovenkerk, F., bespreking van M. 't Hart e.a., "Nieuwe Nederlanders etc.", in: Sociologische Gids, JLIV nr. 2 (1997) p. 137-139. [14.SR] (AWSB)
- Bovenkerk, F. e.a., Nota 'Over het tegengaan van de drugshandel in de kring der etnische minderheden' - t.b.v. CRIEM-project van Ministerie van Binnenlandse Zaken (1997) 42 p. [14.SR] (AWSB).
- Faber, Eeuwke,, Van de redactie, in: Lex van Almelo, John Blad, Jacco Boek, Eeuwke Faber, Pieter Ippel en Pieter Wiewel (red.), Crimineel Jaarboek 1997 Verslag over 1996, Ars Aequi Libri, Nijmegen (1997), p. 5-13 [14.SR]
- Faber, Eeuwke, Visser twintig maanden in voorarrest, in: Lex van Almelo, John Blad, Jacco Boek, Eeuwke Faber, Pieter Ippel en Pieter Wiewel (red.), Crimineel Jaarboek 1997 Verslag over 1996, Ars Aequi Libri, Nijmegen (1997), p. 220-223 [14.SR]
- Faber, Eeuwke, (eindred.), Crimineel Jaarboek 1997 Verslag over 1996, Ars Aequi Libri, Nijmegen (1997) 259 p. [14.SR]
- Faber, Eeuwke, Ever more Europeans, in: Chicago, Crime and Criminology, Nieuws voor Criminologen, jaargang 8, no.2, (1997) p.22-35 [14.SR]
- Haan, W.J.M. de, De rationele keuze van woninginbrekers, in: Tijdschrift voor Criminologie 39, nr. 1, (1997) p.67-72, [14.SR]
- Haan, W.J.M. de, Kamer moet niet afgaan op Hakkelaarproces, in: Nederlands Juristenblad 72, nr. 12 (1997), p. 540-541, [14.SR].
- Haan, W.J.M. de, De traditie van de Chicago-school en de Nederlandse criminografie, in: Nieuws voor Criminologen 9, nr. 2 (1997) p. 5-16, [14.SR]
- Haan, W.J.M. de, Inleiding en redactie van Themanummer 'Oorlogsmisdaden', in: Tijdschrift voor Criminologie, 39, (1997), 2 p. (met H. Franke). [14.SR]
- Vervaele, J.A.E., Inbeslagneming en confiscatie naar aanleiding van strafbare rechtsschendingen. Juridische vormgeving in de VS, in: Delikt en Delinkwent, (1997), p. 356-368, [14.SR][AW-N 3.F]
- Vervaele, J.A.E., Inbeslagneming en confiscatie naar aanleiding van strafbare rechtsschendingen.

Constitutionele toetsing en beginselen van behoorlijk straf(proces)recht in de V.S., in: Delikt en Delinkwent, (1997), p. 423-442,[14.SR][AW-N 3.F]

Populariserende publicaties

- Bovenkerk, F., vijfwekelijkse column in Ng-Magazine, het weekblad voor de Vereniging van Nederlandse gemeenten. (1997) [14.SR] (RM.A.2)
- Bovenkerk, F., Krantenartikelen in: Het Parool, NRC/Handelsblad, Z.O.Pers. [14.SR] (RM.A.4)

Deelproject 3. Internationale invloeden op de strafrechtspleging

Wetenschappelijke publicaties

- Baauw, P.J., in: International criminal law in the Netherlands, Bert Swart and André Klip (Eds.), Max Planck Institut Freiburg, freiburg im Beisgau, Band S66, p.75-84 [14.SR] [RM.A.2]
- Brants, Ch. met S. Field, La recherche proactive et la gestion du risque, in: Deviance et Société, 1997, nr.4 [komt met enige weken vertraging uit, 8500 woorden, p. nog niet bekend] [14.SR]
- Brants, Ch., Uitsluiting, criminalisering en migratie, in:(themanummer), Recht en kritiek 23(1997)4 (redactie met A. Klip) [14.SR]
- Brants, Ch., Inleiding op themanummer 'Uitsluiting, criminalisering en migratie', in: Recht en kritiek 23(1997)4 [14.SR]
- Brants, Ch., Turmoil and Transition: problems of policing and criminal law enforcement in the Netherlands, paper voor onderzoeksgroep GERN, Leuven 15/16 juni 1997 [14.SR]
- Klip, A.H., International Criminal Law in the Netherlands, (eindredactie samen met Prof. mr. A.H.J. Swart) 431 p., alsmede hoofdstuk Extraterritorial Law Enforcement en Appendix II Treaties of the Kingdom of the Netherlands, Beiträge und Materialien aus dem Max-Planck-Institut für internationales und ausländisches Strafrecht, Band S 66, Freiburg im Breisgau 1997, p. 211-229; p. 319-415 [14.SR]
- Klip, A.H. (red.) themanummer Trema, De berechting van oorlogsmisdrijven, alsmede eigen bijdrage over Nederland en de internationale strafrechtshoven voor Rwanda en het voormalige Joegoslavië -: Trema 6A, augustus (1997), 44 p. [14.SR]
- Klip, A.H., Enforcement of Sanctions Imposed by the International Criminal Tribunal for Rwanda and the former Yugoslavia, European Journal of Crime, in: Criminal Law and Criminal Justice (1997), p.144-164 [14.SR]
- Klip, A.H., The Decrease of Protection under Human Rights Treaties in International Criminal Law, in: Revue Internationale de Droit Pénal, Vol. 68 (1997), p.291-310 [14.SR]
- Klip, A.H. en Brants, C.H. (red.), inleiding themanummer Recht en Kritiek, Uitsluiting, criminalisering en migratie, in: Recht en kritiek (1997), p.289-409 [14.SR]
- Klip, A.H., Europol, who is watching you?, in: Democracy, Migrants and Police in the European Union, Chapter 4, H. Meijers et al., Utrecht (1997) p.61-72, [14.SR]
- Klip, A.H., Uniestrafrecht is op hol geslagen, in: Nederlands Juristenblad (1997), p. 663-671 [14.SR]
- Pelsers, C.M., artt. 579-584, in: A.L. Melai, Het Wetboek van Strafvordering, voortgezet onder redactie van M.S. Groenhuijsen, Th.A. de Roos, A.H.J. Swart, Arnhem, suppl. 102, maart (1997), 49 p. [14.SR]
- Pelsers, C.M., Het rechtsgeding tot herkenning van veroordeelden of van andere gevonnenste personen, in: Delikt en Delinkwent 27 (1997), p. 454-469 [14.SR]

Vakpublicaties

- Baauw, P.J., De advocaat/rechter, plaatsvervanger exit?, In: De Plaatsvervanger, Prinsengrachtreeks Gerechtshof Amsterdam (1997), 2, p. 15-20 [14.SR]
- Baauw, P.J., Katern 65, Justitiebegroting 1998, Ars Aequi 9(1997), p. 3134-3137 [14.SR]
- Baauw, P.J., Politiefunctionarissen als anonieme getuigen, NJCM bulletin (1997), p. 1052-1065 [14.SR] [RM.A.2].
- Brants, Ch., Strafrecht, Ars Aequi 46(1997)3, katern 62, p.2962-2967 [14.SR]
- Brants, Ch., Strafrecht, Ars Aequi 46(1997)6, katern 63, p.3014-3019 [14.SR]
- Brants, Ch., Media, criminaliteit en het onbehagen van de criminologie, in: Tijdschrift voor Criminologie 39(1997)3. p.251-260 [14.SR]

- Brants, Ch., Geschiedenis van de prostitutie: tussen gedogen en vervolgen, (boekbespreking L. v.d. Pol), Tijdschrift voor Criminologie 39(1997)2, p.182-189 [14.SR]
- Hartmann, H.R. en M.E. de Meijer, Naschrift naar aanleiding van reactie van R. Verdaas op het artikel over zwijgrecht en cautie bij de verdachte rechtspersoon, in: Nederlands Juristenblad (NJB) (1997), p. 343-344 [14.SR]
- Hartmann, A.R., De contouren van het bestuursstrafrecht, in: 't Staatsblad. Uitgave van Staats- en Bestuursrechtelijk Studiegezelschap Politeia, Utrecht , nr. 1 (1996/1997) p. 7-11 [14.SR]
- Hartmann, A.R. en P.M. van Russen Groen, Bestuursstrafrecht in perspectief, in: Ars Aequi (1997), p. 461-468 [14.SR]
- Klip, A.H., Obtaining Evidence from Witnesses Abroad: Comparative Examples of Attitudes and Responses of States in Mutual Legal Assistance in Criminal Matters, in: Proceedings of the First World Conference on New Trends in Criminal Investigation and Evidence, editors J.F. Nijboer and J.M. Reijntjes, (1997) p.453-457, [14.SR]
- Klip, A.H., Per jury Before the Yugoslav War Crimes Tribunal, in: International Enforcement Law Reporter 13, (1997) p.108-110 [14.SR]
- Klip, A.H., Italy and United Nations Conclude Enforcement Agreement, in: International Enforcement Law Reporter 13, (1997) p.286-289 [14.SR]
- Klip, A.H., Europolovereenkomst doet afbreuk aan rechtsstatelijke beginselen, in: Nederlands Juristenblad (1997), p.1784-1786 [14.SR]
- Klip, A.H., De lange schaduw van het schijnhuwelijk, in: Migrantenrecht (1997), p. 7-12 [14.SR]
- Lamp, R., Commentaar op de artikelen 13 tot en met 13f Wet Overdracht Tenuitvoerlegging Strafvonnissen, in: Het Wetboek van Strafvordering, red. Melai e.a., Bijl. 3, Suppl. 103 (april 1997), p. 48 [14.SR]
- Lamp, R., De internationale voordeelsontneming en het strafrechtelijk financieel onderzoek: onnodige complexiteit?, in: Delikt en Delinkwent, september (1997). p. 631-650 [14.SR]
- Zwaag, T.G. van der, Commentaar op de artikelen 92-130 WvSr, in: C.P.M. Cleiren, J.F. Nijboer (red.), Tekst & Commentaar Strafrecht, 2e druk, Kluwer Deventer (1997), p. 431-493. [14.SR] [RM-A.2]
- Zwaag, T.G. van der, Commentaar op de artikelen 152-156 WvSr, in: C.P.M. Cleiren, J.F. Nijboer (red.), Tekst & Commentaar Strafrecht, 2e druk, Kluwer Deventer (1997), p. 563-570. [14.SR] [RM-A.2]
- Zwaag, T.G. van der, Commentaar op de Invoeringswet Wetboek van Strafvordering, in: C.P.M. Cleiren, J.F. Nijboer (red.), Tekst & Commentaar Strafvordering, tweede druk, Kluwer Deventer (1997), p. 1669-1692. [14.SR] [RM-A.2]
- Zwaag, T.G. van der, samen met: A.M. Kengen & G.P. Hamer, Onderzoek aan het lichaam en maatregelen in het belang van het onderzoek nader bekeken, in: NJB (1997), p. 1588-1592. [14.SR] [RM-A.2]

16.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aa-nst.	onderzoek-school*)	oz-tijd
strafrecht	F. Bovenkerk	prof.dr.	HGL	0.2	AWSB RvdM	0.1 0.1
strafrecht	C. Kelk	prof.mr.	HGL	0.3	RvdM	0.2
strafrecht	Brants v.a. 1/4	prof.mr.	HGL	0.3	AWSB RvdM	0.1 0.2
strafrecht	A.W.M. Mooij	prof.dr.	HGL	0.2		
strafrecht	J.A.E. Vervaele	prof.mr.	HGL	0.1	AWSB	0.1
strafrecht	P.J. Baauw	dr.	UHD/HGL	0.3	RvdM	0.2
strafrecht	L.M. Moerings	dr.mr.	UHD	0.3	RvdM	0.2

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aa-nst.	onderzoek-school*)	oz-tijd
strafrecht	A.H. Klip	dr.	UHD	0.4	AWSB RvdM	0.2 0.2
strafrecht	J. Boek	dr.	UHD	0.3		
strafrecht	A. Beijer	mr.	UD	0.35		
strafrecht	J.M. Bruins	mr.	UD	0.1		
strafrecht	M.Boone tot 1.9 v.a. 1.9	mr.	AIO UD	0.3	AWSB --	
strafrecht	N.M.Dane v.a. 1/9	mr.	UD	0.3		
strafrecht	Th.J.B. Buiting tot 1/9	dr.	UD	pm	AWSB	
strafrecht	W.J.M. de Haan	dr.	UD	0.2	AWSB	
strafrecht	A.M. Berkhout	mr.	UD	0.3		
strafrecht	F.A.M.M. Koenraad	dr.	UD	0.3		
strafrecht	A.R. Hartmann	mr.	UD	0.3		
strafrecht	C.M. Pelser	dr.	UD	0.4		
strafrecht	S. van de Poel	dr.	UD	0.2		
strafrecht	A. van Vliet	mr.drs.	UD	0.4		
strafrecht	R.M.I. Lamp	mr.	AIO	0.75		
strafrecht	B.E. Faber	mr.	AIO	0.75		
strafrecht	B. Liauw *	mr.	AIO	0.5	RvdM	0.5
strafrecht	H.D. Wolswijk	mr.	AIO	pm	AWSB	pm
strafrecht	G. Sluiter	mr.	AIO	0.75	RvdM	0.75 **
strafrecht	T.G. v.d. Zwaag	mr.	AIO	0.75	RvdM	0.75 **

* zwangerschapsverlof

** gefinancierd uit onderzoekschool

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
Bovenkerk (1e gs 0,2)		pm
Yesilgöz		1.0
Schoppen		pm
Lempens		1.0

Totale inzet:

eerste geldstroom	: 9.25
tweede geldstroom	: --
derde geldstroom	: 2.0
totaal	: 11.25

17. Programma: Europees privaatrecht

17.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

In toenemende mate vertoont nationaal privaatrecht de invloed van Europese regelgeving. Enerzijds zijn het begrippenapparaat en de instrumentatie van het nationale privaatrecht hier nog onvoldoende op afgestemd. Anderzijds is de Europese regelgeving van privaatrechtelijke aard tot dusver nog niet stelselmatig voorwerp van studie geweest.

Het programma beoogt enerzijds te onderzoeken welke invloed Europese normen op nationaal privaatrecht hebben. Daarbij gaat het niet enkel om de directe doorwerking in nationale regels, maar ook om de veranderingen in de wijze van rechtsvinding die één en ander meebrengt. Anderzijds wil het programma een bijdrage leveren aan de discussie over de ontwikkeling van een Europees privaatrecht. De afgelopen jaren heeft de Europese Gemeenschap een aantal richtlijnen uitgevaardigd welke het hart van het privaatrecht raken, de richtlijnen produktenaansprakelijkheid en oneerlijke kontraktsbedingen. In het kader van de EG zijn voorts verdragen totstandgebracht op het terrein van het internationaal privaatrecht en het procesrecht. Een en ander heeft de vraag doen rijzen of de EG niet dient te streven naar een harmonisatie van het gehele privaatrecht in het kader van een Europees burgerlijk wetboek. Op enkele deelreinen, zoals die van de aanvraagprocedure in het octrooirecht lijkt dit reeds bewerkstelligd. Daar doet zich evenwel de vraag voor hoe uniforme regels op uniforme wijze kunnen worden geïnterpreteerd.

Op andere deelreinen, zoals die met betrekking tot de rechtspositie van de patiënt en de ziektekostenverzekeringen ligt er de vraag of en in welke mate door de Europese eenwording de rol van het privaatrecht niet juist zal worden teruggedrongen. Daarbij is ook van belang het werk van de Raad van Europa, met name op het gebied van het personen- en familierecht, het patiëntenrecht en het procesrecht.

Het programma beoogt de doorwerking van communautair recht op nationaal, in het bijzonder op Nederlands privaatrecht te onderzoeken alsmede de mogelijkheden en onmogelijkheden van de totstandbrenging van een Europees privaatrecht.

De twee facetten van de probleemstelling kunnen als volgt nader worden geconcretiseerd.

Met betrekking tot het eerste aspect kan worden opgemerkt dat de doorwerking van communautair recht in het nationale privaatrecht, in het bijzonder dat van Nederland, in de komende periode aan een systematisch onderzoek zal worden onderworpen. Deze doorwerking uit zich niet alleen in 'black letter law', maar ook in de noodzaak zich te verdiepen in kwesties als rechtsbronnen, uitleg en methodologie.

Met betrekking tot het tweede aspect: een Europees Burgerlijk Wetboek is momenteel (nog) een utopie c.q. schrikbeeld. Omdat op communautair vlak steeds meer burgerlijk recht wordt vastgesteld, is het niettemin dienstig thans na te gaan of hieraan niet een werkplan ten grondslag moet liggen. De al te fragmentarische benadering van thans bemoeilijkt de eventuele harmonisatie van algemene leerstukken straks. Voor het definitief vaststellen van een kader lijkt de tijd echter nog niet aangebroken. Daarvoor is er te veel verscheidenheid zowel in materieel recht als in terminologie, met name tussen de common law en het recht van het vasteland. In een voordracht voor de disciplinegroep heeft Zimmermann weliswaar gesteld dat dit onderscheid niet zo groot is (Reinhard Zimmermann, *Der europäische Charakter des englischen Rechts*, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 1993, blz. 4, 51).

Tegen deze gedachte kan echter stelling worden genomen. Wie zoals veel docenten van de disciplinegroep regelmatig aan Engelse studenten onderwijs geeft, merkt hoezeer de grondhouding afwijkt van die van hun continentale collega's. Niettemin is er veel voor te zeggen als er op termijn van een dergelijke toenadering sprake zou zijn. Een methode die daarbij naar Amerikaans en Frans voorbeeld kan worden gevolgd is die van de consoliderende codificatie. Eerst dient er evenwel uniformiteit in de begripsvorming te komen. Het komt er, in de woorden van Sauveplanne, op aan:

'algemene grondslagen vast te leggen die deze verschillende regelingen kunnen onderbouwen, en op basis waarvan zij tot onderdeel van een Europees, ja zelfs mondiaal stelsel zouden kunnen

uitgroeien' (J.G. Sauveplanne, Van verscheidenheid naar eenheid van privaatrecht, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Mededeling van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, 55 no 9, Amsterdam 1992, blz. 20).

Teneinde voor opnemings in het programma Europees privaatrecht in aanmerking komen, dient een onderzoeker in het onderzoek aandacht te besteden aan communautair recht of, zo dat (nog) ontbreekt, aan het recht van twee of meer EG-lidstaten, EVA-lidstaten of toekomstige lidstaten. Het is niet noodzakelijk dat alle onderzoek betrekking heeft op harmonisatie van het recht. Ook vergelijking van het recht van twee of meer van de bovenbedoelde landen kan eronder vallen. Bij onderzoek naar de mogelijkheden van harmonisatie staat het de onderzoeker voorts uiteraard geheel vrij om zich voor of tegen harmonisatie op Europees vlak uit te spreken.

Europeesrechtelijk onderzoek laat zich niet geheel denken zonder nationaalrechtelijk onderzoek. Vanuit deze overweging kan ca 10-15% van het onderzoek betrekking hebben op Nederlands recht. Onder Europa wordt in dit programma verstaan de Europese Unie in Brussel. Indien een enkele keer de Raad van Europa te Straatsburg of een andere organisatie wordt bedoeld, wordt dat steeds vermeld.

Het Verdrag inzake de Europese Economische Ruimte brengt mee dat ook de lidstaten van de Europese Vrijhandels Associatie, inclusief Zwitserland dat het verdrag bij referendum heeft verworpen, de aandacht behoeven. Dat geldt ook voor de landen van Centraal en Oost-Europa, die momenteel vrijwel alle bezig zijn met codificatie-arbeid op het gebied van het burgerlijk recht en voorts grote belangstelling hebben voor het lidmaatschap van de EU.

Sinds 1996 werkt de Universiteit Utrecht voor wat betreft het onderzoek in het Europees privaatrecht samen met de Katholieke Universiteit Leuven en de Universiteit Maastricht. De samenwerking vindt plaats in het kader van de Onderzoekschool Ius Commune. In november 1996 vond te Corsendonk (België) het oprichtingscongres plaats; zo'n 120 onderzoekers van de drie instellingen namen hieraan deel. Een jaar later vond te Leuven een vervolgcongres plaats en in 1998 hoopt Utrecht als gastheer op te treden. Eind 1997 is bij de KNAW een aanvraag tot erkenning van de onderzoekschool ingediend.

Omschrijving van de onderdelen

Het programma bestaat uit acht deelprojecten:

a. Algemeen/grondslagen

Onderzoekersleiders: F.W. Grosheide, E.H. Hondius

Onderzoekers: Boele-Woelki, Grosheide, Hartkamp, Hesselink, Hondius, Klomp, Van Kooten, Milo, Steenhoff

De Universiteit Utrecht heeft een traditie van onderzoek naar (de methoden van) privaatrechtelijke rechtsvergelijking (Molengraaff, Sauveplanne, Kokkini). Meer in het bijzonder is ook de ontwikkeling van een Europees privaatrecht in Utrecht bestudeerd door onderzoekers van de discipline-groep (Steenhoff, Van der Velden - thans verbonden aan het Ministerie van Justitie -, De Ly - thans verbonden aan de Erasmus Universiteit -, Hartkamp, Hondius).

Onder het grondslagenonderzoek vallen algemene vragen als: Is het wenselijk om te komen tot een Europees Burgerlijk Wetboek? Welke methodologie moet hierbij worden gevolgd? Hoe dient uniform recht te worden uitgelegd? De resultaten van het onderzoek worden neergelegd in diverse publicaties, onder andere in de bundel 'Towards a European Civil Code' (eerste druk 1994) waarvan momenteel een tweede editie in voorbereiding is, en in het tijdschrift *European Review of Private Law*, dat vanuit de disciplinegroep wordt uitgegeven.

b. Aansprakelijkheid

Onderzoekersleider: P.A. Kottenhagen-Edzes

Onderzoekers: Dupont, Hondius, Kottenhagen-Edzes, Nijssen (onderwijs gebonden onderzoek)

Het onderzoek is gegroepeerd rond een tweetal thema's. Het eerste thema betreft de algemene leerstukken op het gebied van de buiten-contractuele aansprakelijkheid in brede zin. Aandacht wordt besteed aan vragen op het gebied van causaal verband, onrechtmatigheid, toerekening, etc. Ook onderwerpen als de bevrijdende verjaring, alsmede het schadevergoedingsrecht, vormen binnen dit kader voorwerp van onderzoek. Tweede onderzoeksthema vormen de bijzondere

aansprakelijkheden, zoals de milieu-, de produkt-, en de verkeersaansprakelijkheid. Met betrekking tot de genoemde thema's wordt enerzijds het recht van de verschillende Europese landen onderling vergeleken. Daarnaast wordt aandacht besteed aan (voorstellen voor) Europese regelingen. Zowel de Europese regelgeving en de toepasselijke jurisprudentie, als de invloed hiervan op nationale rechtsstelsels worden in dit verband bestudeerd. Een en ander mede met het oog op uniformering in Europees verband. De onderzoeksgroep werkt samen met medewerkers van het NISER en van de disciplinegroep staats- en bestuursrecht.

c. Consumenten- en patiëntenrecht

Onderzoekersleiders: E.H. Hondius, H.D.C. Roscam Abbing

c.1 Consumentenrecht

Onderzoekers: Geurts, Hondius, Joustra, Loos, Rodrigues, Sander

In deze onderzoeksgroep komen vragen aan de orde als:

- Is er na de verdragen van Maastricht en Amsterdam nog toekomst voor het consumentenrecht in Europa (subsidiariteit)? Hoe staat het met (initiatieven voor) richtlijnen op het gebied van produktaansprakelijkheid, reclame, algemene voorwaarden en consumentenkoop?
- Hoe dienen grensoverschrijdende consumentengeschillen te worden afgewikkeld?
- Hoe kan een rechtsgang voor alle consumenten worden gewaarborgd?
- Welke methoden zijn er om rassendiscriminatie tegen consumenten tegen te gaan?
- Hoe moet de verhouding tussen consument en openbare nutsbedrijven worden gekwalificeerd?

c.2 Patiëntenrecht

Onderzoekers: Markenstein, Hondius, Nadorp-van der Borg, Roscam Abbing

Binnen dit thema komen thans met name de navolgende zaken aan de orde:

- Wat is de betekenis van de Europese eenwording voor de rechtspositie van de patiënt?
- In hoeverre speelt Europees recht een rol bij nationale ziektekostenverzekeringen, met betrekking tot privaatrechtelijke afspraken over grensoverschrijdende verdeling van schaarse middelen/menskracht in de gezondheidszorg en over beperking van het vraag- en onderzoeksrecht (medische keuring) bij de toegang tot verzekeringen die een essentiële maatschappelijke voorziening vormen?
- In hoeverre voldoet Europese regelgeving aan kwaliteits- en veiligheidseisen met betrekking tot producten gemaakt van menselijke organen, weefsels en bloed; is sprake van een rechtvaardige verdeling op Europees niveau?
- Kan de Nederlandse Wet geneeskundige behandelingsovereenkomst op Europees vlak een voorbeeldfunctie vervullen?
- Wat is de betekenis van de EU voor beroepsbeoefenaren in de gezondheidszorg; is er plaats voor zelfregulering? Is de kwaliteit van zorg voldoende gewaarborgd?

d. Goederenrecht

Onderzoekersleider: J.E. Fesevur

Onderzoekers: Bartels, Beukers, Dalhuisen, Fesevur, Heyman, Milo

Op het gebied van het goederenrecht vertonen de nationale rechtsstelsels van de Europese landen een grote verscheidenheid.

Dit brengt mee dat het onderzoek zich enerzijds moet richten op rechtsvergelijking. Daarbij wordt tevens Anglo-Amerikaans recht betrokken. Bovendien maakt de verscheidenheid in stelsels dat aandacht voor het Nederlandse goederenrecht als referentiekader noodzakelijk is.

Anderzijds zijn er onderdelen van het goederenrecht waar een begin van internationale privaatrechtelijke regelgeving in voorbereiding is, of reeds in werking is getreden. Dit zijn onderdelen die voor de internationale praktijk van direct belang zijn, zoals zekerheidsrechten (eurohypotheek; model law on secured transactions) en de trust.

Het onderzoeksprogramma Europees Goederenrecht richt zich op de volgende themata:

- harmonisatie van goederenrechtelijke zekerheidsrechten
- gronden van bevoorrechtiging van vorderingen
- eigendomsvoorbehoud
- implementatie van de trust binnen continentaal-Europese stelsels

- dogmatische verscheidenheid aangaande andere goederenrechtelijke aspecten, uitgaande van het nationale recht.

e. *Intellectuele eigendom*

Onderzoeksleider: F.W. Grosheide

Onderzoekers: Van Berkel, Brinkhof, Dupont, Van Duijvenvoorde, Van Esch, Grosheide, Huydecoper, Jeunink, Kabel, Klomp, Lenselink, Mochel, Dos Santos Gil

Het onderzoek is verdeeld over verschillende themata waaronder het thema Intellectuele Eigendom waarvan de volgende kernonderwerpen worden bestudeerd die tot een reeks van publicaties hebben geleid (proefschriften, monografieën, artikelen, congresbijdragen):

- Eenvormigheid en internationale aspecten van auteursrecht en naburige rechten (grondslagen, exploitatie);
- Eenvormigheid en internationale aspecten van octrooiecht (verlening, handhaving, geneesmiddelen octrooiering);
- Eenvormigheid en internationale aspecten van de exploitatie van de media (commerciële omroep, persconcentratie).

Nieuwe deelonderwerpen van onderzoek sinds 1995 zijn:

- De consequenties van invoering van het NBW voor de intellectuele eigendom, in het bijzonder het auteursrecht, in Europees verband;
- Kwalitatieve standaards voor de bescherming van auteursrechtelijk beschermbaar materiaal;
- Collectief beheer van auteursrechten;
- Bestudering van harmonisatie en unificatie van de verschillende onderdelen van het recht van de industriële eigendom;
- De toepassing van geharmoniseerd en geünificeerd recht door nationale rechters;
- De beslechting van geschillen betreffende Europese en Gemeenschapsoctrooien;
- Exploitatie (licentiëring) van multi-mediaproducten;
- Mogelijke invoering van een *droit de réponse* in het Europese en/of Nederlandse recht;
- Doorwerking van het EVRM in het recht terzake van onrechtmatige uitlatingen in de media.

De beoefening van het vakgebied van de intellectuele eigendom wordt gebundeld door de instelling van het Centrum voor Intellectueel Eigendomsrecht. De primaire doelstelling van het CIER betreft kennisverbreding en verdieping op het terrein van het intellectuele eigendomsgebied. Activiteiten van het CIER behelzen bovendien het verstrekken van adviezen, het verzorgen van lezingen en seminars, het geven van (post-academisch) onderwijs.

f. *Internationale transacties*

Onderzoeksleider: K.R.S.D. Boele-Woelki, F.W. Grosheide

Onderzoekers: Boon, Dalhuisen, Grosheide, Hartkamp, Hesselink, Hondius, Van Kooten, Mahé
Het onderzoek is verdeeld over verschillende themata waaronder het thema Internationale Commerciële Contracten waarvan de volgende kernonderwerpen worden bestudeerd die tot een reeks van publicaties hebben geleid (monografieën, artikelen, congresbijdragen):

- Eenvormigheid inzake redactie en uitwerking van centrale bedingen in internationale commerciële contracten;
- Eenvormigheid inzake redactie en functie van preambules in internationale commerciële contracten;
- Eenvormigheid en eenmakingstechnieken inzake internationale handelsarbitrage.

f.1 Materiële aspecten

Het aangegeven thema is met het aflopen van de huidige tranche van het VF-onderzoek niet uitgeput. Dat geldt wel voor verschillende kernonderwerpen. Als nieuw te bewerken kernonderwerpen worden voorgesteld:

- Eenvormigheid bij internationale regelgeving afkomstig van verschillende instellingen (Unidroit, Commissie Lando, Internationale Kamer van Koophandel);
- Eenvormigheid inzake redactie en functie van garanties in internationale commerciële contracten. Er is alle aanleiding onder vigeur van het nieuwe onderzoekprogramma met de uitdieping van het aangegeven thema voort te gaan. Alles met dien verstande dat de bestudering thans nadrukkelijker

dan voorheen zal staan in de sleutel van Europese integratie.

f.2 Internationaalprivaatrechtelijke aspecten

Onderzoekers: Boele-Woelki, Van Huizen, Joustra, Steenhoff

Het rechtsvergelijkende onderzoek van Europese rechtsstelsels is gericht op de rechtsunificerende werking van internationaal privaatrechtelijke regelgevingen en de toepassing daarvan door de nationale gerechten. De rechtsstelsels van Europa omvatten naast de rechtsstelsels van de (nieuwe) EG-lidstaten tevens de rechtsorden van staten aangesloten bij de Europese Vrijhandelsassociatie of de Raad van Europa. Inventarisatie van het regelgevingsbestand beperkt het onderzoeksveld tot het internationale vermogens- en procesrecht. (Personen- en familierechtelijke vraagstukken met conflictenrechtelijke probleemstelling vallen buiten het onderzoek.) Het onderzoek besteed aandacht aan de verschillende methoden en technieken van eenmaking van het recht binnen de Europese rechtsstelsels. Zowel eenmaking die door verdragen, richtlijnen eenvormige wetten of modelwetten tot stand wordt gebracht als ook eenmaking bewerkstelligt door rechtspraak, doctrine en rechtspraktijk zijn daarbij betrokken.

Onderwerpen van het onderzoek zijn:

- a. De omzetting van internationaal privaatrechtelijke regelgeving in nationale rechtsstelsels.
- b. De problematiek van samenloop van het EEG-Overeenkomstenverdrag (EVO) met bijzondere eenmakingsinstrumenten met conflictenrechtelijke dan wel materieelrechtelijke aspecten (in het bijzonder met Haags Koopverdrag van 1955, Haags Vertegenwoordigingsverdrag van 1978, Weens Koopverdrag van 1980, Richtlijn van 18 december 1986 inzake de coördinatie van de wetgevingen van de Lidstaten inzake de zelfstandige handelsagenten, Richtlijn van 18 juni 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende het directe verzekeringsbedrijf, met uitzondering van de levensverzekeringsbranche, Richtlijn van 10 november 1992 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende het directe levensverzekeringsbedrijf).
- c. De kwalificatie van dwingend recht als voorrangregels door de nationale wetgever en/of gerechten in het kader van het EVO (artikel 7) en het Haagse Vertegenwoordigingsverdrag (artikel 16) en de problemen van samenloop van voorrangregels.
- d. De toepassing van de verdragsregels van het EVO door de nationale gerechten aangezien de uniforme interpretatie door het Hof van Justitie van de EG nog niet is gerealiseerd. Bijzondere aandacht wordt gevestigd op de conflictenrechtelijke en/of materieelrechtelijke benadering van de open exceptieclausules van artikel 4 lid 5 en artikel 6 lid 2 onder b van het verdrag.
- e. Follow-up van de dissertatie van G.J.W. Steenhoff (tot 1995) betreffende het onderzoek naar de geschiedenis van het internationaal privaatrecht inzake rechtsunificatie .

g. Ondernemingsrecht

Onderzoekers: P. van Schilfgaarde, P.H.J.G. van Huizen

Onderzoekers: Van Beek, Boon, Van den Braak, Van Eijk-Graveland, Honnebie, Van Huizen, Kroeze, Van der Niet, Van Schilfgaarde, Sevenheck, Vletter, Wezeman, Zevenbergen

I Inleiding

Het onderzoek van de disciplinegroep op het gebied van het ondernemingsrecht werd tot dusver verricht binnen het vf-programma Bedrijfsfinancieel recht. Het onderzoek was vooral geconcentreerd op het nationale recht. De steeds verdergaande internationalisering van het economisch leven en, binnen de Europese Unie, het streven naar een interne markt, leiden er echter toe dat het vennootschaps- of ondernemingsrecht in Nederland en in de andere landen van de Europese Unie in toenemende mate beïnvloed wordt door Europese regelgeving. Door richtlijnen op basis van art. 54 EEG-Verdrag vindt sinds 1970 harmonisatie plaats. Voor een aantal kernonderdelen (bijv. de rechtsgeldigheid van verbintenissen, vermogensvorming en -bescherming) is het nationale recht al aangepast. Betrekkelijk nieuw is verder de ontwikkeling van Europese rechts- en samenwerkingsvormen, zoals de Europese vennootschap, de Europese coöperatieve vennootschap, de Europese vereniging en het Europees Economisch Samenwerkingsverband, met deels eigen rechtsregels. Daarnaast wordt de Europese dimensie van het vennootschapsrecht versterkt door richtlijnen ontwikkeld op het gebied van het financiële en beurzenrecht.

Onder de noemer ondernemingsrecht zijn tevens onderwerpen van bedrijfsfinanciële aard te

rangschikken. Bedoeld zijn die onderwerpen die gemeen hebben dat ze betrekking hebben op de financiering van bedrijfsactiviteiten zoals onder meer het kapitaalbeschermings- en jaarrekeningenrecht, het concernrecht, effectenreguleringsrecht, verzekeringsaspecten van bedrijfsfinanciële risico's, het functionele aansprakelijkheid- en insolventierecht.

II Onderzoeksthema's

Uit de verschillende thema's die onder het ondernemingsrecht vallen kunnen er enige voor het onderzoek worden geselecteerd, die in de komende jaren zullen worden bewerkt. Als nieuwe deelonderwerpen van onderzoek worden voorgesteld:

- Harmonisatie van ondernemingsvormen (Europese vennootschap, Europese coöperatieve vennootschap, Europese vereniging, Europees Economisch Samenwerkingsverband)
- Vorming en bescherming van het ondernemingsvermogen (relatie kapitaalverschaffer-onderneming; beschermingsinstrumenten voor crediteuren, derivative suits, aansprakelijkheid functionarissen)
- Financiering en risico-beheersing (positie verschaffers van vreemd vermogen; regelgeving op het gebied van steunverlening en participatie; verzekering als vorm van ondernemingsfinanciering)
- Contractuele rechtsverhoudingen in de vennootschap (rechtspositie organen en functionarissen; fiduciaire rechtsverhoudingen (kapitaalverschaffers); stemovereenkomsten, geschillenbeslechting etc.)
- Onderneming en insolventie (insolventie, faillissement en liquidatie; positie werknemers bij overgang onderneming; verhaalsrechten geprivilegieerde schuldeisers).
- Communautair fusie, vestigings- en financieel beleid (fusie-regels, erkenningsregel, voor-rangsregels, registratieregels, beurzenrecht)

III Onderwijs

In aansluiting op de genoemde thema's verzorgt de disciplinegroep de vakken Ondernemingsrecht, Handelsrecht, Concernverhoudingen, Faillissementsrecht en Verzekeringsrecht.

h. Personen-, familie- en erfrecht

Onderzoeksleider: Boele-Woelki

Onderzoekers: Boele-Woelki, De Hondt, Van der Linden, Loeb, Steenhoff, Stille

Binnen de EU is er tot op heden geen sprake geweest van institutionele of internationaal gecoördineerde onderlinge afstemming van het familierecht van de lidstaten. De vaak grote onderlinge verschillen tussen de nationale wetgevingen vormen binnen een Europa zonder grenzen een ernstige belemmering om tot een daadwerkelijke Europese identiteit te geraken. De economische en politieke integratie zal uiteindelijk een integratie of althans een behoorlijke mate van onderlinge afstemming van het familierecht noodzakelijk maken. Bij het vooralsnog ontbreken van een institutioneel kader binnen de EU om de convergentie van het familierecht te initiëren, laat staan af te dwingen, is het aan de wetenschap om een fundament te leggen door aan de hand van structureel en fundamenteel rechtsvergelijkend onderzoek de verschillen en overeenkomsten bloot te leggen en aldus inzichtelijk te maken, en om vervolgens voorstellen uit te werken voor normen of beginselen van Europees familierecht.

De bevordering van convergentie van het familierecht binnen de EU-lidstaten door het ontwikkelen en formuleren van Europese normen aan de hand van rechtsvergelijking en van verdragsnormen kan op de volgende gebieden worden onderzocht:

1. Vermogensrechtelijke aspecten samenlevingsvormen
2. Rechten en bescherming van minderjarigen
3. Personeel statuut
4. Positie van erfgenamen
5. Invloed van Europese normen op het familierecht

i. Procesrecht

Onderzoeksleider: P.A.M. Meijknecht

Onderzoekers: Freudenthal, Hondius, Jongbloed, Meijknecht, Van Rhee, Steenhoff, De Tombe-Grotenhuis, Verhagen-Maat

Het 'Europa van de 15' streeft niet alleen naar een vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal (vgl. art. 7A EG), maar ook naar een 'vrij verkeer' van processuele middelen. Voor wat

betreft de erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke uitspraken heeft een en ander al uitwerking gevonden in het Verdrag van Brussel van 1968 (inmiddels in herziene vorm het Verdrag van San Sebastian) - het EG Executie- en jurisdictieverdrag - alsook het Verdrag van Lugano uit 1988 ter zake van uitspraken uit EG-lidstaten en landen uit - kort gezegd - Midden-Europa. Daarmee is slechts een eerste stap gezet. Een Europa zonder processuele grenzen kan slechts worden bereikt als de nationale procesrechten meer op elkaar worden afgestemd. Gedacht kan worden aan uniforme termijnen voor het aanwenden van rechtsmiddelen, een eenvormige regeling van dwangmiddelen als de dwangsom en harmoniserende regels betreffende het bewijsrecht. Ook is het bijvoorbeeld gewenst tot een algemene(re) regeling te komen van nietigheden en kosten van de procedure. Een eerste aanzet is gegeven door een werkgroep onder leiding van de belgische hoogleraar M.L.L.V. Storme, waarvan onder meer deel uitmaakte de onderzoeksleider. Een vervolg is echter gewenst om de weg naar een Europa zonder processuele grenzen nog slechts kort geleden is betreden en nog vele obstakels opdoemen welke opgeruimd moeten worden. Het initiatief is genomen tot de publikatie van een reeks rechtsvergelijkende boeken op het gebied van het procesrecht. Daartoe is een conferentie belegd met diverse vooraanstaande processualisten uit Europa, die hun medewerking hebben toegezegd.

17.2 Publicatielijst Europees Privaatrecht (* = rechtsvergelijkend cq. Europees-privaatrechtelijk)

Dissertaties

- * Joustra, C.A., De internationale consumentenovereenkomst, Kluwer, Deventer 1997, 501 pp.
- * Milo, J.M., Het rechtsvergelijkende argument in de ontwikkeling van het Nederlandse vermogensrecht (1838-1940): aansprakelijkheid voor zaken, publiek domein, artikel 2014 en de relativiteit van de onrechtmatige daad, Intersentia, Antwerpen/Groningen 1997, 267 pp.
- Rhee, C.H. van, Litigation and Legislation; Civil Procedure at First Instance in the Great Council for the Netherlands in Malines, Brussel 1997, 515 pp.
- * Rodrigues, P.R., Anders niets? Discriminatie naar ras en nationaliteit bij consumententransacties, Vermande, Lelystad 1997, 317 pp.

a. Algemeen

Wetenschappelijke publicaties

- Grosheide, F.W., Riskante rechtsvinding in retrospectief, in: J. ten Kate, R.J.P. Kottenhagen, A.I.M. van Mierlo en J.H. Wansink (red.) *Miscellanea Jurisconsulto vero Dedicata* (Van Dunné-bundel), Deventer 1997, p. 65-89.
- * Hartkamp, A.S., Interplay Between Judges, Legislators and Academics. The case of the New Civil Code of The Netherlands, in Basil S. Markesinis (ed.), *Law Making, Law Finding, and Law Shaping. The Diverse Influences*, Oxford University Press 1997, p. 91-112.
- Hartkamp, A.S., Asser-Hartkamp 4-II, de algemene leer der overeenkomsten, 10e druk 1997, 568 p.
- * Hondius, E.H., Vijf jaar nieuw vermogensrecht, NTBR 1997, p. 1-15.
- * Hondius, E.H., Export van Westers recht naar Oost-Europa: het voorbeeld van Litouwen, in: *Import en export van burgerlijk recht/BW-krant jaarboek 13*, Deventer 1997, p. 113-126.
- * Jeunink, E.J.M.C. en J.M. van Berkel, Privacy and Publicity, In: *International Media Liability, civil liability in the information age (1997)*, p. 257-268.
- * Rodrigues, P.R., The Dutch experience of enforcement agencies: current issues in Dutch anti-discrimination Law, in: Martin MacEwen (ed.), *Anti-Discrimination Law Enforcement, A comparative Perspective*, Avebury, Aldershot, 1997, p. 50-64.
- Schilfgaarde, P., Uitleg van rechtshandelingen, WPNR 6282 (1997) p. 587-592, p. 611-615 en p. 832.
- * Schilfgaarde, P., System, good faith and equity in the new Dutch Civil Code, *European Review of Private Law (1997)*, nr. 1, p. 1-9.
- Schilfgaarde, P., Toedrachtbepaling en normatieve uitleg, Cahen-bundel (1997), p. 351-357.
- * Steenhoff, G.J.W., T.M.C. Asser, een Amsterdamse cosmopoliet in Den Haag tussen 1893 en 1913, in: H.D. Ploeger en J.M. Smits (Red.), *Den Haag met recht een stad, Elf juridische portretten*, Den Haag 1997, p. 121-132.

- * Steenhoff, G.J.W., Honderd Jaar Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, Ministerie van Justitie (1997), 51 p.

Vakpublicaties

- * Boele-Woelki, K., Internationaal privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, katern 62, p. 2953-2955.
- * Boele-Woelki, K., Internationaal privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, katern 63, p. 2996-2998.
- * Boele-Woelki, K., Internationaal privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, katern 64, p. 3058-3061.
- * Boele-Woelki, K., Internationaal privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, katern 65, p. 3121-3123.
- Grosheide, F.W., Privaatrecht Aktueel; Shrink-wrap license, *WPNR* 6260 (1997), p. 153-154.
- * Hartkamp, A.S., Voorwoord bij Nederlandse vertaling van de *Unidroit Principles*, Koninklijke Vermande, Lelystad (1997).
- Hartkamp, A.S., Juristen in het leven en in het werk van Louis Couperus, in: H.D. Ploeger en J.M. Smits (red.), *Den Haag met recht een stad, Jongbloed*, Den Haag 1997, p. 109-126.
- * Hesselink, M.W., Europees Privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, Katern 62, p. 2951-2952.
- * Hesselink, M.W., Europees Privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, Katern 63, p. 2995-2996.
- * Hesselink, M.W., Europees Privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, Katern 64, p. 3057-3058.
- * Hesselink, M.W., Europees Privaatrecht, *Ars Aequi* 1997, Katern 65, p. 3120-3121.
- * Hondius, E.H., Beeldende rechtstaal, *Tijdschrift voor Privaatrecht '96* (verschenen in 1997) p.1189-1197.
- * Hondius, E.H., *Kroniek Algemeen*, *NTBR* 1997, p. 132-139 en 249-255.
- Klomp, R.J.Q., *Losbl. Verbintenissenrecht*, Supplement nr. 43, *Inl. Afd. 6.1.12* en Art. 127, 13 p.
- Klomp, R.J.Q., *Losbl. Verbintenissenrecht*, Supplement nr. 51, Art. 52-57 en art. 6:261-264, art. 6:52-57, 30 p. en 6:261-264, 13 p.
- Klomp, R.J.Q., *Asser Actueel 4-I, Verbintenissenrecht*, *De Verbintenis in het algemeen*, 10e druk 1996, afl. 1-1997, 2-1997, p. 1-4, 17-20 (met A.C. van Schaick) en 3-1997, p. 33-38.
- Klomp, R.J.Q., *Burgerlijk Wetboek. Boeken 1 t/m 8* (red.), 6e druk, Nijmegen 1997, XVIII + 686 p.
- Klomp, R.J.Q., *Molengraaff in de Hoge Raad? Utrechts jurist bleef liever hoogleraar*, *Juncto*, maart 1997, p. 10-11.
- * Lenselink, B.J., *Is a European Civil Code on the Horizon*, *Notarius International* 1997 Vol.2, p.130-137.
- Milo, J.M., *Asser Actueel 5-III, Overeenkomst van opdracht, arbeidsovereenkomst, aanneming van werk*, 7e druk 1994, afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 13-18, 34-39 en p. 52-57.

b. Aansprakelijkheid

Wetenschappelijke publicaties

- Hondius, E.H., Vijf jaar nieuw vermogensrecht; schadevergoeding: recht in ontwikkeling (afd. 6.1.10 en 11 BW), *NTBR* 1997, p. 69-75.
- * Hondius, E.H., *Product Liability - the First Ten Years*, *Consumer Law Journal* 1997, p. 33-35.
- Hondius, E.H., Een doornroosje onder de vorderingen/van asbest, diaconessen en verjaring, in: J. ten Kate, R.J.P. Kottenhagen, A.I.M. van Mierlo en J.H. Wansink (red.), *Miscellanea Jurisconsulto vero Dedicata (Van Dunné-bundel)*, Deventer 1997, p. 161-167.
- Kottenhagen-Edzes, P., en R.J.P. Kottenhagen, Enkele nieuwe schadesoorten, ontstaan ten gevolge van milieu-aantasting, in: J. ten Kate, R.J.P. Kottenhagen, A.I.M. van Mierlo en J.H. Wansink (red.), *Miscellanea Jurisconsulto vero Dedicata (Van Dunné-bundel)*, Deventer 1997, p. 229-253.
- * Kottenhagen-Edzes, P., *Privaatrechtelijke handhaving door milieu-organisaties van een bepaalde milieukwaliteit, enkele recente ontwikkelingen*, in: M. Faure en K. Deketelaere (red.), *Ius Commune en Milieurecht: Actualia in het Milieurecht in België en Nederland*, Intersentia, Antwerpen 1997 p.383-397.
- * Kottenhagen-Edzes, P. en P.F.A. Bierbooms, *Environmental damage and a public authority's right to sue*, *European Review of Private Law* 1996, 2, p. 145-158.

Vakpublicaties

- Dupont, W.J.H.T., *Kroniek onrechtmatige daad en schadevergoeding*, *NTBR* 1997, p. 139-147.

- Hondius, E.H., Asser Actueel 4-III, De verbintenis uit de wet, 9e druk 1994, afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 9-13, 23-27 en 41-44.
- Kottenhagen-Edzes, P., Hof s'-Gravenhage, 28 maart 1996, Stichting Greenpeace Nederland - De Gemeente Rotterdam. Jurisprudentiekatern Milieu en Recht, 1997, 1, p. 4-6.
- Kottenhagen-Edzes, P., Pres. Rb. Arnhem, 24 mei 1996, Marjoram - Verenigingsgebouw Haaften. Jurisprudentiekatern Milieu en Recht 1997, 3, p. 61-62.

c. Consumenten- en patiëntenrecht

Wetenschappelijke publicaties

- * Hondius, E.H., Europäischer Richtlinienentwurf zum Verbraucherkauf und zur Verbrauchergarantie, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 1997, p. 130-140.
- * Hondius, E.H., Condizioni generali del contratto e clausole vessatorie: Verso un codice civile europeo, Bari 1997.
- Hondius E.H. en G.J. Rijken (red.), Jaarboek consumentenrecht 1997, Deventer 1997, 313 p.
- Hondius, E.H., Bankwerk is mensenwerk/het spel der vergissingen, in: Geldeffecten/Bundel ter gelegenheid van het Jonge Balie Congres 1997, Den Haag 1997, p. 121-127.
- Hondius, E.H., Kroniek van het consumentenrecht, NJB 1997, p. 446-452.
- Hondius, E.H., Contractuele relatie patiënt-hulpverlener/instelling, in: P.G.J.J. Stevens e.a. (red.), Consumentenboek gezondheidszorg, Utrecht, 2e druk, B1, p. 1-47.
- * Joustra, C.A., Internationale consumentenovereenkomsten, wijziging van artikel 5 EVO gewenst!, Ars Aequi 1997, p. 828-832
- Klomp, R.J.Q., Een misser van Molengraaff? Het faillissement van de particulier, Secundum datur! Negen studies en een laudatio aangeboden aan Hans Ankum, Amsterdam 1997, p. 62-76;
- Loos, M.B.M., Partiële nietigheid van onredelijk bezwarende bedingen in algemene voorwaarden, WPNR 6260 (1997), p. 155-159.
- Markenstein, L.F., Juridische aspecten van interne geneeskunde, In: Ethiek en Recht in de Gezondheidszorg (supplement september 1997), Kluwer, 1997, p. 201-215.
- Roscam Abbing, H.D.C., Overheid en recht op gezondheidszorg, Consumentenboek Gezondheidszorg (supplement nr. 11), E 3.1-1, p. 69-85.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Mensenrechten, emancipatie en geneeskunde in internationaal perspectief, in: Liber Amicorum Hansje Kits Nieuwenkamp, 1997 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Rijswijk 1997, p. 138-145.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Medical Practice and Disciplinary Measures in the European Union, in: P. Lens en G. van der Wal (eds.), Problem doctors. A conspiracy of silence, IOS Press, Amsterdam 1997, p. 247-259.
- Roscam Abbing, H.D.C. en R.J.M. Dillmann, Gezondheidsrecht en gezondheidsetiek, een dialoog, Medisch Contact 1997, nrs. 7, 9 en 11, p. 220-224, 287-289 en 351-353.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Europese Unie, wordt de patient er beter van? Medisch Contact 1997/1, p. 25-27.
- * Roscam Abbing, H.D.C., L'Euthanasie et l'assistance au suicide: les développements juridiques et politiques aux Pays Bas, Rev. Med. Liege 1997/6, p. 398-428.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Verdrag van de Raad van Europa inzake rechten van de mens en biogeneeskunde, een reactie, NJCM bulletin 1997/4, p. 511-519.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Quality of medical practice and professional misconduct in the European Union, Molengraaff Instituut voor Privaatrecht, Utrecht 1997.
- Roscam Abbing, H.D.C., Goed Verzekeraarschap en wettelijke ziektekostenverzekeringen, RZA (september 1997), p. 52-61.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Vrij verkeer van artsen binnen de EU en verantwoorde beroepsuitoefening, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997/8, p. 468-476.
- * Roscam Abbing, H.D.C., The right of the patient to quality of medical practice and migrant doctors within the EU, European Journal of Health Law 1997/4, p. 347-360.
- * Roscam Abbing, H.D.C., Artsen in het Europa van de 20e eeuw. In: R. dillmann (red.), Liber Amicorum van Berkenstijn, Drukkerij het centrum Utrecht bv, 1997, p. 97-104.

Vakpublicaties

- * Adinda Hansman-van As, Ewoud Hondius en Esther Peters, Produktaansprakelijkheid en

- produktveiligheid, Molengraaff Instituut, april 1997, 85 p.
- * Hondius, E.H., Kroniek van het consumentenrecht, NJB 1997, p. 446-452.
 - Hondius, E.H., Consument en marktwerking, Tijdschrift Privatisering 1997/2, p. 3.
 - Hondius, E.H., Consument en marktwerking, Tijdschrift Privatisering 1997/3 p. 10-11.
 - Hondius, E.H., Produktaansprakelijkheid, in: E.H. Hondius en G.J. Rijken (red.), Jaarboek konsumentenrecht 1997, Deventer 1997, p. 117-121.
 - Hondius, E.H., De bankovereenkomst, in: E.H. Hondius en G.J. Rijken (red.), Jaarboek konsumentenrecht 1997, Deventer 1997, p. 205-209.
 - * Hondius, E.H., Konsumentenrecht, Ars Aequi 1997, Katern 62, p. 2949-2951.
 - * Hondius, E.H., Konsumentenrecht, Ars Aequi 1997, Katern 63, p. 2993-2995.
 - * Hondius, E.H., Konsumentenrecht, Ars Aequi 1997, Katern 64, p. 3051-3054.
 - * Hondius, E.H., Konsumentenrecht, Ars Aequi 1997, Katern 65, p. 3114-3116.
 - * Joustra, C.A., Interventie bij preadvies van Prof. dr. F. De Ly, Europees Gemeenschapsrecht en Internationaal Privaatrecht, Mededelingen Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht nr. 114 (Kluwer 1996), p. 23-25.
 - Klomp, R.J.Q., Schuldsanering? Niet voor ondernemers, NJB 1997, p. 1881-1882.
 - * Loos, M.B.M. en C.J. Sander, Verslag symposium Consumer and telematics, Utrecht, 27 maart 1997, Tijdschrift voor Consumentenrecht 1997, p. 244-246.
 - Loos, M.B.M., Rubriek Consumentenrecht, Tijdschrift voor Sociaal Recht 1997, p. 61-62, 123-124.
 - Loos, M.B.M., Opdracht, in: E.H. Hondius en G.J. Rijken (red.) Jaarboek Consumentenrecht, Deventer 1997, p. 151-155.
 - Markenstein, L.F., Vademecum Permanente Nascholing huisartsen, nr. 41a, oktober 1997, p. 1-2.
 - Markenstein, L.F., Gebruik van lichaamsmateriaal, in: Privacy in de Gezondheidszorg, Koninklijke Vermande, C.3., p. 1-14.
 - Markenstein, L.F., Verslag Vergadering Vereniging voor Gezondheidsrecht 1997, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, 1997/4, p. 219-222.
 - * Markenstein, L.F., Report on panel discussion, Proceedings Symposium 'Quality of Medical practice and professional misconduct in the European Union, Amsterdam 1997, p. 41-51.
 - Rodrigues, P.R., Rubriek Consumentenrecht, Tijdschrift voor Sociaal Recht 1997 p.22-24,89-90,154-156.
 - Roscam Abbing, H.D.C., Psychiatrische stoornis en somatische aandoening: toepasselijk recht, Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 1997/5, p. 228-229.
 - Roscam Abbing, H.D.C., Gezondheidsrechtelijke aspecten bij uitzendingen, Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift 1997/2, p. 64-68.
 - Roscam Abbing, H.D.C., De betekenis van het gezondheidsrecht voor de patientenzorg, In: Gezondheidsrecht en Gezondheidsethiek, positie en taken ten opzichte van de geneeskunde, KNAW, Amsterdam 1997, p. 78-80.
 - Roscam Abbing, H.D.C., Verantwoord omgaan met medische informatie, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997/4, p. 215-218.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., De Europese Unie, Verenigbaarheid van het economisch en volksgezondheidsbelang?, TSG 1997/4, p. 202-203.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., The Dutch EU Presidency and the health interests of the European citizen, EuroHealth, Spring 1997, Vol. 3, nr. 1, p. 14-15.
 - Roscam Abbing, H.D.C., Ziektekosten, zorg en verantwoordelijkheid van de overheid, Idee, Congresnummer Gezondheidszorg 1997/5, p. 4-8.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., Legal implications of health care under constraints in international perspective, in: A. Eser en H. Just (eds.), Health care under constraints, where, how and by whom to set priorities, Ernst Schering Foundation (1997), p. 29-31.
 - Roscam Abbing, H.D.C., Recht op gezondheidszorg en verzekeringsstelsel: bereidheid tot verandering? Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997/6, p. 317-318.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., Kwaliteit in de gezondheidszorg, een Europees perspectief, Kwaliteit en Zorg, 1997/4, p. 145-147.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., Jurisprudentie-overzicht inzake Europees Verdrag van de Rechten van de mens, EVRM, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997/6, p. 349-352.
 - * Roscam Abbing, H.D.C., Jurisprudentie-overzicht Hof van Justitie Europese Gemeenschappen, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1997/6, p. 353-358.

d. Goederenrecht

Wetenschappelijke publicaties

- Bartels, S.E., ABC-contracten en privaatrecht, *Ars Aequi* 1997/5, p. 287-297.
- * Bartels, S.E., Voorwaardelijke eigendom en relatieve beschikkingsbevoegdheid. 'Zakelijkheid' van eigendomsverwachtingen, mede in het licht van de Duitse begrippen 'Anwartschaftsrecht' en 'Vormerkung', in: B.W.M. Niekens-Isphording e.a. (red.), *Discussies omtrent beslag, verhaal en beschikkingsbevoegdheid*, Tjeenk Willink, Deventer 1997, p. 79-103.
- Fesevur, J.E., *Goederenrechtelijke colleges*, 2e druk, *Ars Aequi libri*, Nijmegen 1997, 234 p.
- Fesevur, J.E., De onbetaalde verkoper, Hoofdstuk 3.6 in: H.P.J. Ophof e.a. (red.), *Sanering en herstructurering van ondernemingen*, Deventer 1997, p. 401-420.
- Fesevur, J.E., Retentierecht en andere opschortingsrechten, Hoofdstuk 3.7 in: H.P.J. Ophof e.a. (red.) *Sanering en herstructurering van ondernemingen*, Deventer 1997, p. 503-515.
- Fesevur, J.E., Vijf jaar nieuw vermogensrecht; het algemene gedeelte van het goederenrecht, een goede zaak?, *NTBR* 1997, p. 95-105.
- Milo, J.M., Publiek domein in privaatrecht en administratiefrecht, in: *Recht ende Justicie*, Brussel 1997, p. 225-256.

Vakpublicaties

- Bartels, S.E., Recensie van 'W.G. Huijgen, Rechtszekerheid of rechtsbescherming? Ofwel: taak en plaats van de notaris in het vermogensrecht', *NTBR* 1997/6, p. 147-150
- Fesevur, J.E., Rangorde tussen tweede hypotheekhouder en huurder, reactie in *WPNR* 6269 (1997), p. 319-320.
- Fesevur, J.E., Verhaalsrecht op goederen, Wetsvoorstel 22942, losbladige *Vermogensrecht*, Kluwer, 10p.
- Fesevur, J.E., *Asser Actueel 3-I*, Algemeen goederenrecht, 13e druk 1992, afl.1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 1-5, 13-17 en 27-30.
- Fesevur, J.E., *Asser Actueel 3-III*, Zekerheidsrechten, 12e druk 1994, afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 8-9, 18-22 en 31-32.
- Heyman, H.W., Huurder of hypotheekhouder? *WPNR* 6255 (1997), p. 86-88.
- Jongbloed, A.W., *Asser Actueel 5-II*, Huur en pacht 7e druk 1990, afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 4-12, 27-34 en 47-52.
- Jongbloed, A.W., Teruggave in oude/oorspronkelijke staat of in goede staat van onderhoud bij einde huur? *De Rechtsstrijd* 1997, p. 29-37.
- Jongbloed, A.W., *Vakantiewoningen Renesse*, *De Rechtsstrijd* 1997, p. 253-259.
- * Milo, J.M., Recensie van B.W.M. Nieskens-Isphording, *Overdracht/Übertragung. Eigendomsverkrijging naar Nederlands en Duits recht. Ars Aequi Cahiers Rechtsvergelijking en Rechtsgeschiedenis* 4, *Ars Aequi*, Nijmegen 1996, *NTBR* 1997/8, p. 256-257.

e. Intellectuele eigendom

Wetenschappelijke publicaties

- * Brinkhof, J.J., The desirability, necessity and feasibility of co-operation between courts in the field of European patent law, *European Intellectual Property Review* 1997, 226-229.
- * Brinkhof, J.J., Geht das grenzüberschreitende Verletzungsverbot im niederländischen einstweiligen Verfügungsverfahren zu weit?, p. 489-497.
- * Brinkhof, J.J., Uitputting in het octrooirecht: nationaal, Europees en internationaal, *Molengrafica* 1997, p. 169-228.
- * Brinkhof, J.J., The Conflict between Art. 123 (2) and (3) EPC, *IIC* 1997, p. 833-842.
- * Dupont, W.J.H.T., Chapter 3, The Netherlands: Protection of name and reputation, in: *International civil media liability*, Center for International Legal Studies, Salzburg 1997, p. 3.1 -3.16.
- Esch, R.E. van, Hoofdstuk *Telematica*, onderdeel B (Zakelijk verkeer EDI) in: H. Franken, H.W.K. Kaspersen en A.H. de Wild (red.), *Recht en Computer*, Kluwer, Deventer 1997, 10 p.
- Esch, R.E. van, en S. Huydecoper, *Geschriften en handtekeningen: een achterhaald concept? ITeR* 7, *Samsom Bedrijfsinformatie* 1997, 94 p.
- Esch, R.E. van, *Regelgeving grensoverschrijdende overmakingen*, in: *Geldefecten*, *Jonge Balie*

- Congres 1997, SDU 1997, 12 p.
- * Grosheide, F.W. en P. Mochel, Quoting van televisieprogramma's in de EU - de zaak Verenigde Staten contra Gemeenschap, Mediaforum 1997/2, p. 18-24.
 - * Grosheide, F.W., The Individual Contracts of Authors and Performers (ALAI Montreal 1997), p. 1-26.
 - Grosheide, F.W., Uitputting van intellectuele eigendomsrechten in het bijzonder van het auteursrecht, in: Molengrafica 1997, Vermande, Lelystad 1997, p. 259-296.
 - * Grosheide, F.W., Different Legal Cultures in Europe (Defamation Law), ERPL Issue 2/1997, p. 14-22.
 - * Grosheide, F.W., Copyright and Technical Protection Devices, Cramwinckel Amsterdam 1997 p.400-412
 - Lenselink, B.J., Brahms en de modernen - het niet voor afstand vatbare recht op een billijke vergoeding, Informatierecht/AMI 1997/7, p. 135-143.
 - Mochel, P., Overdracht en licenties, in: Beeldrechtwijzer onder redactie van de Boekmanstichting (1997).

Vakpublicaties

- Brinkhof, J.J., De voor- en nadelen van een Ferrari, Over het kort geding in zaken betreffende inbreuken op octrooirechten, BIE 1997, p. 14-16.
- Brinkhof, J.J., Recensie van B.C. Wentink, De licentie in het vermogensrecht, Zwolle 1995, WPNR 97/6258, p. 134-135.
- Brinkhof, J.J., De codificatie van de rechten van de intellectuele eigendom in Boek 9 Burgerlijk Wetboek. Een tussenbalans, BIE 1997, p. 279-284.
- Brinkhof, J.J., Noot onder de beslissing van High Court of Justice, Chancery Division, London, 1 augustus 1995, FSRI 713, in Ars Aequi 46 (1997), p. 239-244.
- Dupont, W.J.H.T., Onrechtmatige perspublicatie, toetsing aan art. 10 lid 2 EVRM, annotatie HR 6 januari 1995, NJ 1995, 422 (Het Parool B.V.\Van Gasteren), NTBR 1997, p. 19-23.
- Duijvenvoorde, G., Consultatie gratis voice mail, Computerrecht 1997, p. 130-132.
- Duijvenvoorde, G., Spraaktelefonie via Internet, NTER 1997, p. 124-126.
- Esch, R.E. van, Recensie van W.A.K. Rank, Geld, geldschuld en betaling, NTBR 1997/4, p. 81-84.
- * Grosheide, F.W., Enkele kanttekeningen bij het WIPO Copyright Treaty 1996, Informatierecht/AMI 1997/4, p. 74-78.
- Grosheide, F.W., Van de Brug af Gezien, Kroniek van wetgeving, jurisprudentie en literatuur 1996, IER 1997/2, p. 37 e.v.
- Grosheide, F.W., Annotatie Pres. Rb Breda 10 juli 1996 (Roche/Centrafarm), Informatierecht/AMI 97/2, p. 40-42

f. Internationale transacties

Wetenschappelijke publicaties

- * Boele-Woelki, K., Die Anwendung der Principles auf internationale Handelsverträge, Praxis des internationalen Privat- und Verfahrensrechts 1997 p. 161-171.
- * Boele-Woelki, K., Conflictenrechtelijke aspecten van Internet-koopovereenkomsten, Molengrafica 1997, p. 139-165.
- * Hartkamp, A.S., Formation of Contracts according to the Principles of European Contract Law, in Festschrift tille Ole Lando, Gadjura, Kopenhagen 1997, p. 177-185.
- Hartkamp, A.S., De verplichting van een erfgenaam om wettelijke rente te betalen over een schuld aan de nalatenschap, Bundel Cahen (1997), p. 151-161.
- * Hondius, E.H., European Contract Law: The Contribution of the Dutch, in: Hans-Leo Weyers (red.), Europäisches Vertragsrecht, Baden-Baden 1997, p. 45-79.
- * Mahé, C., Conflit de conditions générales : quelle tactique adopter? in Molengrafica 1997, 85-138, en Electronic Journal of Comparative Law, 1997, aflevering 1, <http://law.kub.nl/ejcl/11art11-2.html>.

Vakpublicaties

- * Grosheide, F.W., Recensie van Kaplan/Wessels/Van Wechem, Internationale commerciële

- contracten, Contracteren in de internationale praktijk I en II, WPNR 6266 (1997), p. 259-262.
- Hondius, E.H., Supplement afd. 6.5.3 in: E.H. Hondius (red.) -NBW Verbintenissenrecht-Kluwer. Deventer 1997, 120 p.
- Hondius, E.H., Supplement art. 6:2, art. 6:214, in: E.H. Hondius (red.) -NBW Verbintenissenrecht-Kluwer. Deventer 1997, 5 p.
- Hondius, E.H., Noot bij Hof 's-Hertogenbosch, NTBR 1997, p. 326.
- Nadorp-van der Borg, C.C.M., Asser Actueel 4-II, Algemene leer der overeenkomsten, 9e druk (1993) afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 4-9, 20-23 en 38-41.
- Steenhoff, G.J.W., Recensie van L. Strikwerda, De overeenkomst in het IPR (Deventer 1995), in : NTBR 1997/7, p. 196-198.
- Steenhoff, G.J.W., Recensie van H.J. Snijders e.a., Toegang tot buitenlands vermogensrecht Deventer 1997, in : RM Themis 1997, p. 297-299.

g. Ondernemingsrecht

Wetenschappelijke publicaties

- * Boon, M.N., De internationale koop en het documentair accreditief ingevolge de UCP 1993, Kluwer, Deventer (1997) 732 p.
- Eijk-Graveland, J.C. van, Eigen schuld van rechtspersonen in het schadeverzekeringsrecht, Aansprakelijkheid & Verzekering, nr. 4, augustus 1997, p. 88 - 93.
- Eijk-Graveland, J.C. van, De zorgplicht van de verzekerde, in: Praktijkboek Verzekeringsrecht, 1997, p. CI-1 t/m CI-54.
- Huizen, Ph.H.J.G. van, De container als onderdeel van het verzekerd voorwerp, Verzekeringsrechtelijke Berichten, 1997, 1, p. 5-8.
- Huizen, Ph.H.J.G. van, Retroactieve dekking, Verzekeringsrechtelijke berichten, 1997, 7, p. 95-101.
- Huizen, Ph.H.J.G. van, Inleiding Handelsrecht, 3e druk, Wolters-Noordhoff, Groningen 1997, 230 p.
- Kroeze, M.J., Schade aan aandelen, WPNR 6288 (1997), p. 720-726.
- Sevenheck, M., Ideeën over een nieuwe Faillissementswet: van een liquidatie- naar een saneringswet, of iets daartussen in? Een voorbeeld van inconsistente wetgeving, WPNR 6284 (1997), p. 636-641.
- Wezeman, J.B., Tien jaar Wet Bestuurdersaansprakelijkheid in geval van faillissement, Tijdschrift voor Insolventie 1997/1, p. 3-10.
- Wezeman, J.B., Aspecten van economisch privaatrecht, in: Sociaal economisch recht, Wolters-Noordhoff, 2e druk Groningen 1997, p. 91-122.
- Wezeman, J.B., Jurisprudentie inzake Wet Bestuurdersaansprakelijkheid in geval van faillissement, De NV 1997/11, p. 317-322.

Vakpublicaties

- Huizen, Ph.H.J.G. van, Recensie van Dorhout-Mees, CAR-verzekering, RM Themis 1997, p. 338-341.
- Wezeman, J.B., Verhaalsrechten, in: Praktijkboek Verzekeringsrecht, onder redactie van Ph.H.J.G. van Huizen en J.B. Wezeman, Den Haag 1997, p. C III-1 t/, C III-33.
- Wezeman, J.B., Rechtbank Utrecht 17 juli 1996, annotatie in JOR 1997, 1, p. 13-15.
- Wezeman, J.B., Rechtbank Maastricht 22 augustus 1996 (Primosa), annotatie in JOR 1997, 2, p. 29-32.
- Wezeman, J.B., Rechtbank Amsterdam 13 november 1996 (Croese geluidstechniek), annotatie in JOR 1997, 3, p. 36-37.
- Wezeman, J.B., WBF. Aansprakelijkheid bestuurders wegens kennelijk onbehoorlijk bestuur (HR 30 mei 1997, RvdW 1997, 132 C (HCT Engineering), annotatie in JutD 1997/11, p. 3-5.
- Wezeman, J.B., J.J. Zevenbergen, Werkboek Verzekeringsrecht, Heerlen 1997.
- Wezeman, J.B., Voldoening van opeisbare schuld kan kennelijk onbehoorlijk bestuur opleveren. TVVS 1997/8, p. 249-250.
- Zevenbergen, J.J., Indemniteitsmaatstaven en het verzekerd belang, in: Praktijkboek Verzekeringsrecht VUGA, 1997, 73 p.

h. Personen-, familie- en erfrecht

Wetenschappelijke publicaties

- * Boele-Woelki, K., De weg naar een Europees familierecht, Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht 1997, p. 2-9.
- * Boele-Woelki, K., The Road Towards a European Family Law, Electronic Journal of Comparative Law 1997, aflevering 1, <http://law.kub.nl/ejcl/11art11-1.html>.
- * Hondt, W.A., N. Holtrust, Ontwikkelingen in het familierecht, in: M. Niphuis Nell (red.), Sociale Atlas van de vrouw, Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk, september 1997, p. 247-285.
- Linden, A.P. van der, Jeugdpsychiatrie en patiëntenrecht, J.A.C. Bartels, N. Duits, W.B. Gunning (red.) Civiel recht en patiëntenrecht, hoofdstuk 3 gezondheidsrecht, Van Gorcum, Assen 1997, p. 75-94.
- * Stille, A.L.G.A., De "Haagse" Trust in het familie-, huwelijksvermogens- en erfrecht (family estate planning), WPNR 6281 (1997), p. 561-567.
- * Stille, A.L.G.A., In der minne gescheiden, Oratie Utrecht, Deventer 1997, 29 p.

Vakpublicaties

- * Boele-Woelki, K., Artikel 8 Haags Alimentatieverdrag staat op de tocht, Tijdschrift voor Familie-recht 1997 p. 133.
- Hondt, I. de, N. Holtrust, Annotatie bij uitspraken inzake naamswijziging, Rechtshulp 1997, p. 44-49.
- Linden, A.P. van der, Asser Actueel I, Personen- en familierecht, 14e druk (1992), afl. 1-1997, 2-1997 en 3-1997, p. 1-3, 15-20 en 31-36.
- Loeb, E., "Anders scheiden": een nieuwe macht voor het notariaat?, De Notarisklerk 1997, nr. 1351, p. 83-86, en in De Rechtsstrijd 1997 nr. 7/8 en nr. 9
- * Steenhoff, G.J.W., Consulaire huwelijksluiting in Nederland tussen partijen, waarvan een mede de Nederlandse nationaliteit bezit, Juridisch up to Date 1997, nr. 3, p. 8-12
- * Steenhoff, G.J.W., Een blik over de grens: Nieuw familierecht-*ipr* in Rusland, Tijdschrift voor familie- en jeugdrecht 1997, p. 152-154

i. Procesrecht

Wetenschappelijke publicaties

- * Freudenthal, M., Money Debt Collection: A Comparison, In Search of the Basic Elements for a Netherlands Debt Collection Procedure, Maastricht Journal of European and Comparative Law 1997, Volume 4, Number 1, p. 59-83.
- * Jongbloed, A.W., Dutch Cross-border Injunctions In Patent-Cases, Michigan International Lawyer, Volume IX, No. 1, Spring 1997, p. 13-16
- * Jongbloed, A.W., De 'Gerechtsdeurwaarder' in de Verenigde Staten van Amerika, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. 15-20 en 21-26
- * Jongbloed, A.W., L'Huissier de justice aux Etats-Unis d'Amérique, L'Huissier de Justice 1997, p. 53-65.
- * Meijknecht, P.A.M., Droit de l'execution: Pays-Bas, in: Seizure and Overindebtedness in the European Union, The Hague, 1997, p. 477-489.
- * Rhee, C.H. van, Grand Conseil de Malines: L'affaire Jacques Le Sauvage contre la ville de Malines, in Case Law in the Making II, Berlijn 1997, p. 389-438.
- Rhee, C.H. van, De traagheid van de civiele procedure: een eeuwenoud fenomeen, in: B.C.M. Jacobs, De rechtspraktijk in beeld, Tilburg, University press 1997, p. 57-67.

Vakpublicaties

- Hondius, E.H., suppl. Vademecum Arbitrage en Bindend Advies, Gouda Quint, Deventer 1997, 60 p.
- * Jongbloed, A.W., A. Legel en A. van Twuijver, Un droit, un métier, un espace, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. 149-154.
- * Jongbloed, A.W., De Franse opleiding tot gerechtsdeurwaarder, De Gerechtsdeurwaarder '97 p.241-245.

- Jongbloed, A.W., Kosten bijstand door een niet-procureur aan een verweerder in kort geding, aantekeningen bij HR 28 april 1995, NJ 1995, 729, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. p. 113-121.
- Jongbloed, A.W., Binnentredende gerechtsdeurwaarders, het machtigingsvereiste van de Awb in de praktijk, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. 121-126.
- * Jongbloed, A.W., Amerikaanse impressies (3), De Rechtstrijd 1997, p. 16-22
- Jongbloed, A.W., Marketing voor de gerechtsdeurwaarder, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. 136-138.
- Jongbloed, A.W., Stagiaires en hun patroons, De Gerechtsdeurwaarder 1997, p. 194-200.
- Jongbloed, A.W., Losbladige Vermogensrecht, art. 3:296-305b en 326 (90 p.).
- Jongbloed, A.W., Kroniek civiele procedure, in: Jaarboek Konsumentenrecht 1997; onder redactie van E.H. Hondius en G.J. Rijken, Kluwer Deventer 1997, p. 279-288.
- Jongbloed, A.W., R.J.Q. Klomp en C.H. van Rhee, Ars Aequi Wettenbundel Burgerlijk Procesrecht 97/98, 2 druk, Nijmegen 1997, XXIII + 485 p.
- Jongbloed, A.W., Discriminatie?! NJB 1997, p. 1335.
- Jongbloed, A.W. en C.H. van Rhee, Kroniek van het burgerlijk procesrecht, NTBR 1997, p. 283-291.
- Jongbloed, A.W., Noot bij HR 20 september 1996, RvdW 1996, 175C (Verhees/Octroobureau Zuid) Tijdschrift voor Insolventierecht 1997, p. 99.
- Rhee, C.H. van, Recensie van G.E. van Maanen, De wonderbaarlijke geschiedenis van de onrechtmatige overheidsdaad in de 19e en 20e eeuw, Nijmegen 1996, in NTBR 1997, p. 150-152.
- * Rhee, C.H. van, Voorwoord bij Les saisies et le surendettement dans l'Union Européenne (Kluwer Law International-Deventer 1997), G. de leval, p.
- * Steenhoff, G.J.W., Vaststelling van "de plaats waar de werknemer zijn arbeid gewoonlijk verricht" in de zin van artikel 5 sub 1 EEX in het geval van werkzaamheden in meerdere landen, Juridisch Up To Date 1997/9, p. 8-10.
- * Steenhoff, G.J.W., "Lump sum" in verband met "clean break" na echtscheiding in Engeland. Kwalificatie onder EEX als alimentatie of als huwelijksvermogensrecht?, Juridisch Up To Date, 1997/11, p. 7-10.
- Steenhoff, G.J.W., Recensie van: H.J. Snijders e.a., Toegang tot buitenlands procesrecht (Arnhem 1996), RM Themis 1997/7, p. 296-297.

17.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997

vakgroep	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst. vak-groep	onderzoek-school	oz-tijd
priv.r.	Y.E.M. Beukers	mr.	UD	0,4		
priv.r.	K.R.S.D. Boele-Woelki	mr.	HGL	0,3		
priv.r.	S.M. van den Braak	mr.	UD		AWSB	0,3
priv.r.	J.J. Brinkhof	prof-.mr.	HGL	0,06	--	
priv.r.	W.J.H.T. Dupont	mr.	UD	0,4	--	
priv.r.	J.E. Fesevur	mr.	UHD	0,3		
priv.r.	Freudenthal	mr.	UD	0,4		
priv.r.	M.N. Boon	mr.	UD		AWSB	0,4
priv.r.	F.W. Grosheide	prof-.mr.	HGL		NETHUR	0,27
priv.r.	A.S. Hartkamp	prof-.mr.	HGL	0,06		
priv.r.	H.W. Heyman	prof-.mr.	HGL		NETHUR	0,06

vakgroep	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst. vak-groep	onderzoek-school	oz-tijd
priv.r.	W.A. de Hondt	mr.	UD	0,4	--	
priv.r.	M.W. Hesselink AIO tot 01/01/97 02 0,07 UD 01 02/31297 02 0,55	mr.	AIO UD		--	
priv.r.	E.H. Hondius	prof- .mr.	HGL		AWSB	0,30
priv.r.	B.P. Honnebier	mr.	UD		AWSB	0,40
priv.r.	Ph.H.J.G. van Huizen	prof- .mr.	HGL		AWSB	0,30
priv.r.	A.W. Jongbloed	mr.	UHD	0,30	--	
priv.r.	C.A. Joustra	mr.	UD		AWSB	0,40
priv.r.	R.J.Q. Klomp	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	M. Kroeze	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	H. van Kooten	mr.	AIO	0,80	--	
priv.r.	P.A. Kottenhagen-Edzes	mr.	UD		NETHUR	0,30
priv.r.	L.F. Markenstein	mr.	UD	0,20	--	
priv.r.	M.G.M. Loos tot 01 08	mr.	AIO		AWSB	0,47
priv.r.	A. van der Linden	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	E. Loeb	mr.	UD	0,20	--	
priv.r.	P.A.M. Meijknecht	prof- .mr.	HGL	0,09	--	
priv.r.	G. Megchelsen	mr.	UD	--		--
priv.r.	P. Mochel	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	C.C.M. Nadorp-van der Borg	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	J.M. Milo	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	C.H. van Rhee	mr.	UD	0,40	--	
priv.r.	P.R. Rodrigues	mr.	TO	0,20	--	
priv.r.	H.D.C. Roscam Abbing	prof- .mr.	HGL	--	AWSB	--
priv.r.	M.A.A. Sevenheck	mr.	AIO		AWSB	0,80
priv.r.	A.B.E. dos Santos Gil	mr.	AIO	0,80	--	
priv.r.	P. van Schilfgaarde	prof- .mr.	HGL	0,12	--	
priv.r.	G.J.W. Steenhoff	mr.	UHD	0,30	--	
priv.r.	M. de Tombe-Grootenhuis	mr.	UD	0,20	--	
priv.r.	H. Vletter-van Dort	mr.	UD	0,40	AWSB	0,40
priv.r.	J.B. Wezeman	mr.	UD	0,30	AWSB	0,30
* priv.r.	J.J. Zevenbergen	mr.	UD	0,25	--	--

vakgroep	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst. vakgroep	onderzoek-school	oz-tijd
* priv.r.	A.J.M. Klein Wassink	mr.	UD	0,30	--	--
* priv.r.	A.L.G.A. Stille	mr.	HGL	0,20	--	--
* priv.r.	C.B.P. Mahé	mr.	AIO	0,80	--	--
* priv.r.	S.M. Van Beek	mr.	AIO	0,80	--	--
* priv.r.	E.J.M. Jeunink	mr.	AIO	0,80	--	--
* priv.r.	G.P. Duyvenvoorde	mr.	UD	0,08	--	--

* Vanaf 01/08/97

Boven de sterkte opgevoerde onderzoekers:

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
priv.r.	M.C. van Gestel	mr.	toedo	0,20	--	
priv.r.	J.M. van Buren-Dee	mr.	toedo	--	--	--
priv.r.	M.H.J.G. Nijssen	mr.	toedo	0,20	--	
priv.r.	C.J.M. Van Berkel	mr.	toedo	0,10	--	--
priv.r.	R. van der Niet	mr.	toedo		AWSB	0,20

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
C.J. Sander		0,5
De Scheper vanaf 01/05		0,56
B.J. Lenselink vanaf 01/11		0,16
Huydecoper tot 01 03		0,14

Totale inzet:

eerste geldstroom onderzoek vakgroep: 12,26	
eerste geldstroom onderzoek NETHUR: 0,70	
eerste geldstroom onderzoek AWSB: 4,13	
tweede geldstroom onderzoek: -	
derde geldstroom onderzoek: 1,36	
boven de sterkte: 0,70	
totaal	:19,15

18. Programma: Management of Meaning

18.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

Het doel van dit onderzoeksprogramma is het verwerven van inzicht in aard van en wisselwerking tussen cultureel-communicatieve en institutioneel-juridische dimensies van het handelen, alsmede de wijzen waarop die inzichten kunnen worden benut en toegepast bij het verbeteren van organisaties, c.q. het organiseren. Het kan hierbij met andere woorden gaan om beschrijvend, diagnostiserend, evaluatief of adviserend onderzoek. De centrale onderzoeksvraagstellingen die hierbij behoren zijn

1. Op welke wijzen, onder welke condities en via welke mechanismen worden in gestructureerde interacties betekenissen door welke (typen) actores aan hun situatie toegekend?
2. Hoe worden deze betekenissen door welke actores onder welke condities gemanipuleerd?

Korte beschrijving

Het onderzoeksprogramma richt zich op het in kaart brengen, analyseren en interpreteren van de wijzen waarop actoren in verschillende (organisationele) contexten handelen en betekenis tot stand brengen in hun interacties. Een belangrijke rol wordt in dit betekenistoekeningsproces toegekend aan de 'modellen van en voor de werkelijkheid', c.q. mechanismen en criteria die bij het definiëren van de situatie een rol spelen. Speciale aandacht gaat hierbij uit multi- en interculturele communicatie, onderhandeling en management in het kader van met name 'human service organizations' vanuit een 'structuratie' en sociolinguïstisch perspectief.

Het programma Management of Meaning is verdeeld in een tweetal hoofdclusters.

Het hoofdcluster Management of diversity onderzoekt vraagstukken betreffende (on-)geplande, onverwachte en onbedoelde dynamiek, alsmede (inter-, c.q. multiculturele) communicatie-processen in organisaties en de uitkomsten van de interacties tussen de verschillende partijen in organisaties van verschillende schaal en aard.

Het hoofdcluster management of Innovation richt zich voornamelijk op gestuurde en geplande interacties, dat wil zeggen de beleidsmatige- en management-aspecten en hun gevolgen voor de organisatie. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is het ontwikkelen van 'expert' of 'decision-support' systemen.

18.2 Publicatielijst

Dissertaties

- Lam, H., Helpen bij sterven. Levensbeëindiging op verzoek in verschillende samenlevingen, 279 pp. Utrecht, 11-12-1997. Promotores: Prof.dr. A. de Ruijter (UU), Prof.dr. C. Spreeuwenberg (UM) (sub 2)
- Loos, E. Internationale bedrijfscommunicatie. Reconstructief onderzoek naar het interview netwerk van Nederlandse en Duitse actoren in een bungalowpark. Utrecht, 19-12-97. Promotores: Prof.dr. A. de Ruijter en Prof.dr. W. Herrlitz (UU) (sub 1).

Deelproject 1. Management of diversity

Wetenschappelijke publicaties

- Anthonissen, A. en Boessenkool, J., Knutselaars en ingenieurs, in: Verweel, P. en Dijk, A. van, De ladder op omlaag, Assen: Van Gorcum, 1997, p. 82-100.
- Gastelaars, M., Human Service in veelvoud. Een typologie van dienstverlenende organisaties, Utrecht, SWP 1997, 175 pp.
- Pansters, W., Citizens of the Pyramid. Essays on Mexican political and politics (editor), Amsterdam: Thela Publishers (editor), 1997, 325 pp.
- Pansters, W., Política y poder en Puebla. Formación y ocaso del cacicazgo avilacamachista en

- Puebla, 1937-1987, México: Fondo de Cultura Económica (renewed and enlarged edition), 1997, 349 pp.
- Pansters, W., 'Ciudadanos con dignidad. Oposición y gobierno en San Luis Potosí, 1938-1993', in : Sergio ermeño (ed.), Movimientos sociales e identidades colectivas. México en la década de los noventa, México, La Jornada Ediciones/CIICH, p. 15-53.
 - Pansters, W., 'Theorizing political culture in modern Mexico', in: Wil G. Pansters (ed.), Citizens of the pyramid. Essays on Mexican political culture, Amsterdam, Thela Publishers, p. 1-37.
 - Ruijter, A. de, The era of glocalisation, in: T. van Naerssen, M. Rutten and A. Zoomers (red), The diversity of development, Assen: Van Gorcum, p. 381-389
 - Ruijter, A. de, Multiculturalism: still muddling through ? Southern African Perspectives, no.67, Cape Town: University of Western Cape, 1997, 1-14
 - Vermeulen, J., Professioneel handelen als taalpraktijk. In: A. van Dijk en P. Verweel (red.) De ladder op omlaag. Assen: Van Gorcum, p. 14-37.
 - Verweel, P. en van Dijk, A. (red.), De ladder op omlaag, een psychologie van besturen, Assen: Van Gorcum, 142 blz.
 - Verweel, P., For whose bed does the administrator long: Circe' s or Penelope. In: The anthropology of difference, Utrecht: ISOR, E. van Dongen and S. van Londen (eds), p.
 - Verweel, P. en Dijk, A. van, Major Tom to ground control: de psychologie van besturen, in: A. van Dijk en P. Verweel (red.), De ladder op omlaag, Assen: Van Gorcum, p. 127-142.
 - Verweel, P., Kan de bestuurder volwassen worden ? in: A. van Dijk en P. Verweel (red.), De ladder op omlaag, Assen: Van Gorcum, p. 101-117.
 - Verweel, P. en Dijk, A. van, Mensen, contexten en betekenissen, in: A. van Dijk en P. Verweel (red.), De ladder op omlaag, Assen: Van Gorcum, p. 1-6.

Vakpublicaties

- Anthonissen, A. Tussen bierviltje en floppy, Arnhem: NOC*NSF, 1997, 164 pp.
- Anthonissen, A., Vitaliseringsprocessen binnen sportverenigingen (eindbundel WNS), Arnhem: NOC*NSF, 1997, 15 pp.
- Boessenkool, J., Van der Spek, M. en Anthonissen, A., Voetbalverenigingen en fusie: een handleiding, Zeist/Utrecht: KNVB/CBM, 1997, p. 1-41
- Boessenkool, J. en Anthonissen, A., DSO en Ultrajectum: Door samenwerking overleven, Utrecht: CBM, 1997, 45 pp.
- Boessenkool, J., Van der Spek, M. en Anthonissen, A., Gemeentelijk sportgedoogbeleid: lastig en duur, Landelijk Contact, Dordrecht, Stichting Landelijk Contact, 1997, p. 7-9
- Boessenkool, J. en Van der Spek, M., Van Baarn en Limvio tot Greenstars: over zaken en emoties, Utrecht: CBM, 1997, 62 pp.
- Gastelaars, M., De maat van klantgerichtheid. De zoektocht van nieuwe managers. In: Klant in zicht, p. 19-30. PON Jaarboek 1997, Tilburg, PON 1997
- Pansters, W., 'Gesignaleerd. Boekenrubriek', in: Facta. Sociaal-wetenschappelijk magazine (3 maal). 1997, nr 8 p. 13, nr 3 p. 22, nr 5 p. 18

Overige onderzoek-output

- Anthonissen, A., Boessenkool, J., Ruijter, A. de en Verweel, P., Sport als karikatuur van de samenleving, Utrecht: NA CBM, april 1997, p. 14-19
- Gastelaars, M., The cigarette and the garbage can. The negotiation of Public Health issues in public debate, through localized interventions and in everyday life. Paper presented at the Conference The Construction of Medical expertise, Risk and Public and Private Welfare Arrangements. University Maastricht, March 3-4 1997, aangeboden aan Science and Culture, 1997, 12pp.
- Verweel, P., Riders on a storm, MUB-rapport, Utrecht
- Verweel, P., Building bridges: the Antillean case. Invited paper Congress SITAR. Curaçao.

Deelproject 2. Management of innovation

Wetenschappelijke publicaties

- Hagelestein, G.H. en Veenbergen, A., Rotterdam: de constitutionele geest uit de fles ?, Betekenis

- van de staatsrechtelijke discipline in een bestuurlijke discussie, in: Bestuurskunde, 1997, nr. 5, p. 231-239.
- Hagelstein, G.H. en Ruijter, A. de, Recht en samenleving, een liaison dangereuse tussen daadkracht en draagvlak, in: Het recht over de schutting, de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R.J.G.M. Widdershoven (red.), Nijmegen, 1997, p. 159-174.
 - Hagelstein, G.H. en Widdershoven, R.J.G.M., Recht en sociale wetenschappen, "Inleiding" en "balans", in: Het recht over de schutting, de rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek, B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel en R.J.G.M. Widdershoven (red.), Nijmegen, 1997, p. 157-158 en p. 249-259.
 - Hagelstein, G.H., Besturen met recht, in: De algemene wet bestuursrecht, vloek of zegen ?, 1997, nr. 7, p. 327-330.
 - Faber, J. en Scheper, W.J., Interdisciplinary social science: a methodological analysis, in: Quality and Quantity, nr. 31, p. 37-56.
 - Hans van der Loo en Enid Mante-Meijer: 'When ICT is coming home'; paper ten behoeve van de COST248 workshop in Madrid, 18-20 juni 1997
 - Enid Mante-Meijer en Hans van der Loo: 'blurring of life spheres, a trend in modern society'; Paper ten behoeve van COST248 workshop in Madrid, 18- 20 juni 1997
 - Hans van der Loo en Enid Mante-Meijer: 'Rethinking Daily Consumption of ICT: A survey of the integration of ICT's in the homes of Cost248 members'; Paper ten behoeve van COST 248 workshop in Madrid, 18-20 juni 1997
 - Hans van der Loo, Enid Mante-Meijer, Muriel Abeln: 'The worlds of the future telecom user' in: Report from the COST Action 248, presented at the Joint Eurescom / COST 248 workshop in Heidelberg, 9-10 October 1997
 - Enid A. Mante-Meijer, Management bij vervagende grenzen, Inaugurele rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar bij de universiteit van Utrecht, 4 september 1997, KPN Research/Centrum voor Beleid en Management 1997, ISBN 90-271256006

Vakpublicaties

- Hagelstein, G.H., Waterschappen: in de ban van de burger ?, in: Het Waterschap, 1997, p. 240-246
- Hagelstein, G.H., Openbaar bestuur en wetgeving, bijdrage in reader Algemene Rechtsleer 1997-1998, Juridische Faculteit Utrecht, 43 p.
- Hagelstein, G.H., De politie moet het nu zelf waarmaken, interview met oud-korpschef Brand, in CD- Actueel, 27-09-1997, p. 28-29.
- Hagelstein, G.H., Voorrang voor veiligheid: concrete maatregelen en veiligheidsontwikkeling, in: CD- Aktueel, 22-11-1997, p. 21-22
- Idenburg, Ph.A., Boekbespreking E. de Haan: King Lear voor adviseurs en managers: het adviesproject als drama, in: Beleidswetenschap, nr. 4, p. 394.
- Smith, T., Computergebruik voor juristen, in: Recht en Elektronische Media, 1997, nr. 2, p. 18-19.

Populariserende publicaties

- Hagelstein, G.H., Stadsprovincie Rotterdam, Verklaringen voor het mislukken van bestuurlijke vergadering, in: Bestuurskunde, jg. 6, nr. 5, 1997 (met A.H. Flierman, I.M.A.M. Pröpper en J.F. Zaaier)
- Hagelstein, G.H., Algemene wet bestuursrecht: vloek of zegen ?, in: Bestuurskunde, jg. 6, nr. 7, 1997 (met G.S.A. Dijkstra en A.J.G.M. van Montfort).
- Idenburg, Ph.A., De kamer als politieke doofpot, in: Idee, nr. 6, p. 27
- Idenburg, Ph.A., Succes en falen, in: Idee, nr. 6, p. 27

18.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	Onderzoek-school	oz-tijd
CBM	M. Gastelaars	dr.	ud	0,2		0,2
CBM	J. Boessenkool	drs	to	0,4		0,4
CBM	G.H. Hagelstein	dr.	uhd	0,3		0,3
CBM	Ph. Idenburg	prof.dr.	hgl	0,2		0,2
CBM	J. Vermeulen	drs.	to	0,4		0,4
CBM	A. de Ruijter	prof.dr.	hgl	0,2		0,2
CBM	W. Scheper	dr.	ud	0,2		0,2
CBM	A. Anthonissen	drs.	to	0,4		0,4
CBM	P. Verweel	dr.	uhd	0,2		0,2
CBM	E. Loos	dr.	ud	0,2		0,2
CBM	E. Mante	prof.dr	hgl	0,2		0,2
CBM	W. Pansters	dr.	ud	0,4		0,4

Totale inzet

eerste geldstroom	: 2,5
tweede geldstroom	:
derde geldstroom	: 0,8
totaal	: 3,3

19. Programma: Regulering van sociaal-economische verhoudingen

19.1 Beschrijving van het programma

Probleem- en doelstelling

De centrale probleemstelling betreft de vraag in welke mate en op welke wijze sociaal-economische verhoudingen worden gereguleerd, respectievelijk gehandhaafd op nationaal en internationaal, met name Europees niveau. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar

a. de juridische interdisciplinariteit: regulering, inclusief handhavingsregulering, gebeurt niet uitsluitend via het privaatrecht, bestuursrecht, strafrecht of internationaal recht, maar vertoont vaak een samenspel van reguleringsmechanismen uit diverse juridische disciplines. Dit vereist een juridische interdisciplinaire onderzoeks aanpak, met bijzondere belangstelling voor de afstemming tussen de juridische disciplines en voor het weghalen van de schutten tussen de juridische disciplines (verhouding privaatrecht-publiekrecht).

b. de interdependentie tussen gemeenschapsrecht en nationaal recht: door de toenemende invloed van het gemeenschapsrecht op het nationaal recht is er sprake én van communautarisering van het nationaal recht én van transfer van aspecten van nationaal recht naar het EG- of Unie-niveau. Op deze wijze ontstaan de contouren van wat ooit Europees privaatrecht/Europees bestuursrecht/Europees strafrecht/Europees sociaal recht zou kunnen worden. De groeiende communautaire interferentie in het nationale recht, met name op het terrein van rechtshandhaving en rechtsbescherming, roept tal van vragen op op het terrein van de leerstukken. Om die reden staat bij het onderzoek naar de interdependentie tussen gemeenschapsrecht en nationaal recht de geïntegreerde juridische aanpak op basis van interdisciplinariteit centraal. Het onderzoek is dus in hoofdzaak gericht op ontwikkelingen die gemeenschappelijk zijn voor de betrokken kern disciplines van het recht. Daarbij wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de rechtsvormende werking van de rechtsbeginselen.

Inbreng in onderzoekschool AWSB

Gezien het feit dat het AWSB-onderzoeksprogramma, alhoewel breder van opzet, in het verlengde ligt van het NISER-onderzoeksprogramma, is 80% van het NISER-onderzoek in de onderzoeksschool ingebracht. De Pionier-onderdelen zijn voornamelijk bij 'Effectuering en handhaving' ondergebracht en voor een klein deel ook bij 'Europese dimensie'. De SERB-onderdelen zijn vooral ondergebracht bij de onderzoeksgroep 'Recht als instrument en als waarborg in de verzorgingsstaat', en voor een klein deel in 'Europese dimensie' en 'Samenhang tussen de sociale en de economische dimensie'.

Er is dus uitdrukkelijk voor geopteerd om 20% eigen onderzoeksruimte aan te houden voor grondslagenonderzoek, toegepast op de algemene leerstukken in Europees perspectief (zie supra).

Beschrijving (waaronder deelprojecten, met tussen haakjes betrokken onderzoekers)

- Pionier-onderzoek

Dit door NWO gefinancierde onderzoek is volledig gewijd aan de handhaving van het communautaire recht in de nationale rechtsorde. Er wordt zowel onderzoek verricht naar de communautarisering van de klassieke juridische disciplines, en met name op de betekenis daarvan voor de algemene leerstukken, en de integratie van de juridische actoren in de communautaire rechtsorde als naar concrete functionele toepassingsgebieden.

-Europees-economische dimensie: handhaving van visserijregelgeving (Berg), levensmiddelenrecht (Lugt), grensoverschrijdend verkeer van gevaarlijke afvalstoffen (Veldkamp), EG-subsidieregelingen/structuurfondsen (Comijs), en handhaving door publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (van Steijn).

-Europees-sociale dimensie: effectuering en handhaving van het gelijkheidsbeginsel (loongelijkheid, seksegelijkheid, pensioenregelingen; uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid (Veldman).

-Publieke rechtshandhaving/Europees strafrecht: EG-fraude; coördinatie en harmonisatie van publiekrechtelijk sanctierecht in communautair verband; justitiële samenwerking in Unie-verband en rechtsbescherming en rechtshandhaving in Europees perspectief (Vervaele); confiscatie-sancties (Gilsing).

- Publieke rechtshandhaving/Europees bestuursrecht: bestuurlijke handhaving van het gemeenschapsrecht en rechtsstatelijkheid in Europa en sociaal en economisch recht (De Lange); bevoegdheden van Euro-controleurs en de rechtsgevolgen in de nationale rechtsorde (Kraai).
- Private rechtshandhaving/Europees privaatrecht: privaatrechtelijke handhaving van gemeenschapsrecht; Europees onrechtmatige daadsrecht; indirecte werking van het gemeenschapsrecht (Betlem); privaatrechtelijke handhaving door bestuursorganen (Van der Zijde).

- SERB/AWSB

Het SERB/AWSB-onderzoek levert een bijdrage vanuit de thematiek van de regulering van sociaal-economische verhoudingen aan de centrale vraagstelling van de onderzoeksschool AWSB, met name de studie van de acuele transformaties en transitie van de samenleving als sociaal-economische, juridische, bestuurlijke en sociaal-culturele orde: zo wordt nieuwe wetenschappelijke kennis over de veranderingen in de verzorgingsstaat en de sociale rechtsstaat gegenereerd, die moet bijdragen aan de herinrichting, de bestuurbaarheid en de consolidering van het rechtskarakter van de verzorgingsstaat en zijn centrale domeinen. Dit gebeurt in het bijzonder via de volgende vraag: hoe kan/moet het recht aan de ene kant bijdragen aan de realisatie van bepaalde doelstellingen, maar tegelijkertijd bovendien aan de waarborgfunctie vorm geven in de ontwikkeling van de verzorgingsstaat aan de andere kant?

Dit betekent naar concrete invulling van projecten dat aandacht wordt besteed aan:

1. Verzorgingsstaat en sociale rechtsstaat: capita selecta in verband met de juridische aspecten van stedelijke en sociaal-economische herstructurering (onder meer huisvesting, stedelijke ontwikkeling).
2. Europees Unieburgerschap en Europees migranten- en migratiebeleid: de rechtspositie van derdelanders, Europees migratierecht na Maastricht (derde pijler), ontwikkelingen inzake het Europees burgerschap en rechtsstatelijkheid in het algemeen (De Lange, Staples).
3. Sociaal-economische grondrechten en de sociale dimensie in internationaal, Europees- en nationaalrechtelijk perspectief: internationale regelingen inzake arbeidsduur, sociale grondrechten (waaronder recht op huisvesting en grondwettelijke erkenning ervan).
4. Rechtsstatelijkheid in Europa en het sociaal en economisch recht: (Beenen, De Lange).
5. Verzorgingsstaat/sociale rechtsstaat en het gelijkheidsbeginsel: verschillende thema's, waaronder inburgering als nieuw integratieconcept en/versus gelijkheidsbeginsel (Staples, Veldman).

19.2 Publicatielijst

Pionier

Deelproject 1. Europees Economische Dimensie

Wetenschappelijke publicaties

- Comijs, D.E., Handhaving van de Europese structuurfondsen in Nederland en de financiële aansprakelijkheid van de lidstaat, SEW 7/8, juli/augustus 1997, pag. 281-288.[14.NI][AW-N-3.c.]

Vakpublicaties

- Lugt, M., Special Correspondent for EU FOOD LAW Monthly; elke maand een artikel over Nederland dat 'The Netherlands' heet: January 1997, pp. 23-24, February 1997, pp. 26-27, March 1997, p. 21, April 1997, pp. 24-26, May 1997, p. 27.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M., Simplification of Community Veterinary Legislation, EFLR (European Food Law Review), 4/96, pp. 487-488.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., HACCP wordt onderdeel nieuwe wetgeving voor producten van dierlijke oorsprong, VMT 24 april 1997, nr. 9, pp. 19-20.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., Aanzienlijke veranderingen Europees levensmiddelenbeleid op komst, VMT 19 juni 1997, pp. 17-18.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., Groenboek verwelkomt, verwarring over novel foods, duidelijkheid over doorstraling, VMT 14 augustus 1997, pp. 26-27.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., HACCP in Europees Perspectief, in Kwaliteitszorg in de voedingsmiddelensector, 'De stand van zaken', Keesing Noordervliet B.V., Houten, 1997, pp. 26-28.[14.NI][AW-N-3.i.]

- Lugt, M.J., Codificatie Europese Hygiëneregelgeving, De Keurmeester, 1997 nummer 4, pp. 27-28.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., Novelty on Novel Foods, European Food Law Review 3/97, p. 359-365.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Lugt, M.J., Actualiteiten Europees en Nederlands Levensmiddelenrecht, Congressbundel Vermande Bijblijfcollege Actualiteiten Warenwet levensmiddelenbranche, 27 november 1997.[14.NI][AW-N-3.i.]

Deelproject 2. Europese Sociale Dimensie

Wetenschappelijke publicaties

- Veldman, A.G., Het 'effet utile' van rechterlijk activisme in het Europees recht. De implicaties van de autopoietische theorie voor de rechtsvorming door het EG-Hof getoetst aan de Europese handhavingsnormen voor gelijke beloning. Recht en Kritiek 23 (1997), 1, pp. 71-92.[14.NI][AW-N-3.h.]
- Veldman, A.G., Een 'Marschall-plan' voor artikel 119 EG-Verdrag, opinie, Nederlands Juristenblad jrg 76 (1997), nr. 25, pp. 1124-1125.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Het Nederlandse voorkeursbeleid. Beleidsontwikkeling en rechtshandhaving in Europeesrechtelijk perspectief, Justitiële Verkenningen, jg. 23, nr. 9, 1997, pp 35-49 [14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Inkomenszekerheid: pensioenregelingen, in: R. Holtmaat en T. Loenen (red.), Vrouw en Recht, Ars Aequi Libri 1997, pp 214-220. [14.NI][AW-N-3.i.]

Vakpublicaties

- Veldman, A.G., De werking van gemeentelijk voorkeursbeleid voor vrouwen, aantekeningen bij P.A.T. Oden, Voorkeursbeleid op lokaal niveau, Groningen: 1993, Recht der Werkelijkheid 1997 (1), pp. 78-84.[14.NI][AW-N-4.c.c.]
- Veldman, A.G., Marschall brengt geen hulp. De Europese ontmanteling van voorkeursbeleid?, Nemesis 1997 (4), pp 125-127.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Heeft een nicht geen verwanten? Het juridisch verwantschapssysteem en homo-seksueel ouderschap, Nemesis 1997, nr 1, pp 1-3. [14.NI][AW-N-4.c.c.]
- Veldman, A.G., Rechtshandhaving en pluriformiteit van normen en waarden, NWO-Workshop Rechtshandhaving en normontwikkeling in het kader van het NWO-programma 'De Multiculturele en Pluriforme Samenleving', april 1997 (5 pp).[14.NI][AW-N-3.h.]
- Veldman, A.G., De toelating tot bovenwettelijk pensioenregelingen met terugwerkende kracht op grond van het Europees recht, advies in opdracht van en uitgebracht aan De Ruijter De Wildt & De Vroom, Advocaten, 1997 (8 pp).[14.NI][AW-N-3.i.]

(Annotaties)

- Veldman, A.G., Commissie gelijke behandeling 20/6/96, oordeel 96-51 (Art. 119 EG-Verdrag, toelating tot pensioenregeling) Rechtspraak Nemesis 1997/713, Nemesis 1997(3), pp. 10-11.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Rechtbank Middelburg 4 december 1996, Fermont Assurantiën BV tegen R. Fermont (Art. 119 EG-Verdrag; Barber Protocol; weduwnaarspensioen), Rechtspraak Nemesis 1997/715, Nemesis 1997 (3), pp. 16-19.[14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Rechtbank Alkmaar 26 september 1996, SHM tegen de Stichting Provinciale Bibliotheek Centrale Noord-Holland (Art. 119 EG-Verdrag; pensioen; verjaring) Rechtspraak Nemesis 1997/714, Nemesis 1997 (3), pp. 12-15.[14.NI][AW-N-4.c.c.]
- Veldman, A.G., Hof van Justitie van de EG 22 april 1997, C-180/95, Draehmpaehl v. Urania Immobilienservice oHG (sanctionering en schadevergoeding van inbreuken op Europees recht), RN 1997, 730, Nemesis 1997 (4), pp 2-6. [14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Rechtbank Amsterdam 26 maart 1997, Gilissen tegen de Stichting Pensioenfonds voor de Grafische Bedrijven (ongelijke franchises in pensioenregelingen), RN 1997, 777, Nemesis 1997 (5) pp 10-13. [14.NI][AW-N-4.c.c.]
- Veldman, A.G., Rb. Utrecht 19 maart 1997, Vroege tegen NCIV en Stichting Pensioenfonds NCIV

- (handhaving en verjaring van pensioenrechten) RN1997,799, Nemesis 1997 (6) p 7-9. [14.NI][AW-N-3.i.]
- Veldman, A.G., Rechtbank Den Haag 16 april 1997, INNOVAM tegen Bonnema (handhaving en verjaring van pensioenrechten) RN 1997, 800, Nemesis 1997 (6) pp 9-11. [14.NI][AW-N-3.i.]

Populariserende publicaties

- Veldman, A.G., Europa en sociale rechten voor vrouwen, 'Sociaal naar de Top', Conferentie over burger- en sociale rechten in Europa, georganiseerd door het Humanistisch Overleg Mensenrechten en het Instituut voor Publiek en Politiek ism Europese Commissie DG V en het NCDO, Amsterdam 21-22 mei 1997 (4 pp). [14.NI][AW-N-4.c.c.]

Deelproject 3. Publieke rechtshandhaving/Europees Strafrecht

Wetenschappelijke publicaties

- Vervaele, J.A.E., La responsabilité pénale de et au sein de la personne morale aux Pays-Bas. Mariage entre pragmatisme et dogmatisme juridique, Revue de Science Criminelle et de Droit Pénal Comparé, Paris, 1997, pp. 325-346.[14.NI][AW-N-3.f.]
- Vervaele, J.A.E., De strafrechtelijke aansprakelijkheid van en binnen de rechtspersoon in Nederland. Een voorbeeldig huwelijk tussen pragmatisme en juridische dogmatiek als inspiratiebron voor Europese harmonisatie?, Panopticon 1997, pp. 455-480.[14.NI][AW-N-3.f.]
- Vervaele, J.A.E., Law Enforcement in Community Law within the first and third pillar: do they stand alone?, The Finnish Yearbook of International Law, volume VII, 1996 (published in 1997), pp. 353-368.[14.NI][AW-N-2a.a.]
- Vervaele, J.A.E., Rechtsdurchsetzung im Gemeinschaftsrecht. Welche Beziehung besteht zwischen Erster und Dritter Säule?, Österreichische Richterzeitung, Wien, 1997, 152-160.[14.NI][AW-N.3.g]
- Vervaele, J.A.E., La aplicación efectiva y salvaguardia del derecho comunitario en los pilares primero y tercero del Tratado de la Unión Europea: una separación de bienes? Revista Vasca de Administración Publica, 1996, 239-258 (verschenen in 1997).[14.NI][AW-N-3.g.]
- Vervaele, J.A.E., Confiscatie-sancties in het strafrecht: een civielrechtelijke Fremdkörper? Een analyse van de EVRM-jurisprudentie en haar betekenis voor het Nederlandse straf(proces)recht, Panopticon, 1997, 574-595.[14.NI][AW-N-3.f]

Vakpublicaties

- Vervaele, J.A.E., Introduction au dossier 'régulation et répression au sein de l'Etat Providence. La fonction "bouclier" et la fonction "épée" du droit pénal en déséquilibre, Déviance et Société, 1997, 121-122.[14.NI]
- Vervaele, J.A.E., Dirty Money. The evolution of money laundering countermeasures, van William C. Gilmore, Council of Europe Press, 1995, CMLR 1997, 761-763. Boekbespreking.[14.NI][AW-N-3.h.]
- Vervaele, J.A.E., Boekbespreking: A.B. Blomberg en F.C.M.A. Michiels, Handhaven met effect. Een empirisch-juridische studie naar de mogelijkheden voor een effectieve handhaving van het milieurecht, Delikt en Delikwent, 1997, 1047-1056. [14.NI]

(Annotaties)

- Vervaele, J.A.E., Strafrechtelijke handhaving van het gemeenschapsrecht: kan het ook te hard? Zaak C-29/95, E. Pastoors en Trans-Cap GmbH tegen Koninkrijk België, Hof van Justitie 23 januari, Panopticon 1997.[14.NI]

Deelproject 4. Europees Privaatrecht

Wetenschappelijke publicaties

- Betlem, G. met C. Joustra, "The draft consumer injunctions directive", (1997) *Consumer Law Journal* 8-18.[14.NI][AW-N-3.c.]
- Betlem, G., "Liability for damage to river beds in The Netherlands", in: E.H.P. Brans et al. (eds.),

The Scarcity of Water. Emerging Legal and Policy Responses, pp. 212-223 (Kluwer Law International 1997).[14.NI][AW-N-3.c.]

- Betlem, G., "Legal Barriers to Liability for Cross-Border Non-Point Source Pollution", in: J.M. van Dunné, *Non-Point Source Pollution: The Case of the River Meuse* (London 1996).[14.NI][AW-N-3.c.]
- Betlem, G., "Cross-Border Water Pollution: Two Paradigmatic Dutch Cases", 4 *European Review of Private Law* 159-178 (1996); verschenen in 1997.[14.NI][AW-N-3.c.]
- Betlem, G., "Aansprakelijkheid voor Verontreinigde Waterbodems", in P.F.A. Bierbooms, G.A. van der Veen & G. Betlem, *Aansprakelijkheden in de Wet Bodembescherming* (Serie Aansprakelijkheidsrecht deel 4; Gouda Quint - 1997), pp. 87-101 [14.NI][AW-N-3.c.]
- Betlem, G., "Enforcement of EC Environmental Law in the light of the 5th Action Programme", in: Norbert Reich & Renate Heine-Mernik (eds.), *Umweltverfassung und nachhaltige Entwicklung in der Europäischen Union* (Nomos Verlag; Baden-Baden; 1997), pp. 119-147 (ZERP Schriftenreihe - Band 26).[14.NI][AW-N-3.c.]
- Betlem, G., "The Long and Winding Road Towards an EC Directive on Environmental Liability", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-6, pp. 133-136.[14.NI]

Vakpublicaties

- Betlem, G., "Francovich-aansprakelijkheid: Bijblijven via het Web", *Recht & Electronische Media (R&EM)* 1997, p. 24.[14.NI]
- Betlem, G., "Drie typen van doorwerking van EG-recht", *Nieuwsbrief Werkgroep Vrouw en Recht* 1997/1, pp. 30-62.
- Betlem, G. en I. Klinge-van Rooij, "Kroniek Europees Privaatrecht 15", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-1, pp. 32-35 (Aansprakelijkheid voor schending EG-recht).[14.NI]
- Betlem, G. en I. Klinge-van Rooij, "Kroniek Europees Privaatrecht 16", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-2, pp. 57-58 (aansprakelijkheid; dwangsom).[14.NI][AW-N-3.f.]
- Betlem, G. "Kroniek Europees Privaatrecht XVII", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-3, pp. 81-82 (Aansprakelijkheid voor vliegtuigongelukken; onverschuldigde betaling, ongerechtvaardigde verrijking en onrechtmatige daad).[14.NI]
- Betlem, G., "Kroniek Europees Privaatrecht 18", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-4, pp. 108-111 (Schadevergoeding en EG-recht I en II).[14.NI]
- Betlem, G. en I. Klinge-van Rooij, "Kroniek europees Privaatrecht 19", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-5, pp. 129-132 (Richtlijnconforme uitleg). [14.NI]
- Betlem, G., met Jürgen Lefevere: Web site: "Francovich Follow-Up. A Survey of Cases on State Liability for Breach of European Community Law," <http://www.eel.nl/dossier/francovi.htm>; 8 x bijgewerkt.[14.NI]
- Betlem, G., "Kroniek Europees Privaatrecht 20", *Tijdschrift voor Milieu Aansprakelijkheid* 1997-6, pp. 146-149 (*Francovich revisited* I, II en III).[14.NI]
- Rodrigues, P.R., Rubriek Consumentenrecht, *Tijdschrift voor Sociaal Recht* 1997, blz. 238-240.[14.NI]
- Rodrigues, P.R., Rubriek Consumentenrecht, *Tijdschrift voor Sociaal Recht* 1997, blz. 268-270.[14.NI]
- Rodrigues, P.R., Rubriek Consumentenrecht, *Tijdschrift voor Sociaal Recht* 1997, blz. 338-340.[14.NI]

Deelproject 5. Europees Bestuursrecht

Wetenschappelijke publicaties

- Lange, R. de, Juridische aspecten van etnisch ondernemerschap, auteurs: Ilse de Bruin, K. Hellingman en R. de Lange, Utrecht NISER 1997 (130 pp.).[14.NI][AW-N-3.h.]
- Lange, R. de, Burgerschap en inkleuring: The language of the master, in: Hubeau & Parmentier (eds.), *Migranten kleuren het recht*, Antwerpen (ter perse 1997).[14.NI]

Vakpublicaties

- Lange, R. de, A.W. van Haften, J.A. v/d Ven en W.A.M. Vollebergh, Rechtshandhaving en normontwikkeling, paper voor NWOworkshop Rechtshandhaving en normontwikkeling, april 1997. 20 pp. [14.NI][AW-N-3.h.]

- Lange, R. de, Interventie VAR-vergadering 1996, *Europees recht en het Nederlands bestuursrecht*, verslag Alphen a/d Rijn 1997, blz. 39-41.[14.NI][AW-N-3.f.]

(Annotaties)

- Lange, R. de, Aantekening bij Rb. Amsterdam 11 september 1996 *Acciardi v. gemeente Amsterdam en Gemeente Amsterdam v. Staat der Nederlanden*, Rechtspraak Awb 1997, nr. 23.[14.NI][AW-N-3.f.]
- Lange, R. de, Aantekening bij HR 25 oktober 1996 *Pink Floyd en EMI v. Rigu Sound en Van Duyn*, Rechtspraak Awb 1997, nr. 36.[14.NI][AW-N-3.f.]
- Lugt, M. en R. de Lange, Noot HR 28-2-1997, nr. 16.226, SKV tegen Buys, Jurisprudentie Bestuursrecht, 18 april 1997, afl. 5, pp. 367 - 379.[14.NI][AW-N-3.c.]

SERB

Deelproject 2. Europees Unieburgerschap en Europees migranten- en migratiebeleid: de rechtspositie van derde landers, Europees migratierecht na Maastricht (derde pijler), ontwikkelingen inzake het Europees burgerschap en rechtsstatelijkheid in het algemeen

Vakpublicaties

- Staples, H., 'Social zekerheidsaanspraken van Turkse werknemers', commentaar bij Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, 10 september 1996, Zaak C-277/94, Z. Taflan-Met, S. Altun-Baser, E. Andal-Bugdayci tegen Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank en O.Akol tegen Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging, 22 *NJCM-Bulletin* (1997 - 1) pp. 35-42.[14.NI]
- Staples, H., Commentaar bij Hof van Justitie EG, 23 januari 1997, Zaak C-171/95, Tetik, 12 *Migrantenrecht* (1997 - 3) Katern, pp. 46-48.[14.NI]
- Staples, H., Commentaar bij Hof van Justitie EG, 3 maart 1997, Zaak C-344/95, Commissie v. België, 12 *Migrantenrecht* (1997 - 6) Katern, pp. 93-97.[14.NI]
- Staples, H., 'Een onbeperkt verblijfsrecht voor Turkse werknemers?', 3 *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* (1997 - 12) pp. 269-272.[14.NI]

Deelproject 4. Rechtsstatelijkheid in Europa en het sociaal en economisch recht: (De Lange).

Vakpublicaties

- Beenen, N., Hoera!... of misschien: hoezo? Over het Europees burgerschap, *Juncto* jg.8, nr 4. pp. 19-23.[14.NI]

Deelproject 5. Verzorgingsstaat/sociale rechtsstaat en het gelijkheidsbeginsel: verschillende thema's,... waaronder inburgering als nieuw integratieconcept en/versus gelijkheidsbeginsel

AWSB

Thema A. Samenhang tussen de sociale en economische dimensie

- Hellingman, K., 'Recht en economie: inleiding', in: B. Hessel e.a. (red.), *Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 91-92 [AW.N.a.a.]
- Hellingman, K., 'Recht en economie: balans', in: B. Hessel e.a. (red.), *Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 147-154 [AW.N.a.a.]
- Hessel, Bart & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Białystok-Utrecht 1997, 267 p. [AW-N-1.a.a.]
- Hessel, Bart & Piotr Hofmański, 'Introduction', in: Bart Hessel & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Białystok-Utrecht 1997, p. 5-8 [AW-N-1.a.a.]
- Hessel, Bart, 'Goal and structure of the book', in: Bart Hessel & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Białystok-Utrecht 1997, p. 17-19 [AW-N-1.a.a.]
- Hessel, Bart, 'Political practices confronted with the idea of the rule of law in the Netherlands'

- (Chapter 2), in: Bart Hessel, & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Bialystok-Utrecht 1997, p. 31-55 [AW-N-1.a.a.]
- Hessel, Bart & Adam Jamroz, 'Epilogue', in: Bart Hessel, & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Bialystok-Utrecht 1997, p. 56-57 [AW-N-1.a.a.]
 - Hessel, Bart & Piotr Hofmański, 'Concluding remarks; an attempt to synthesize' (Chapter 13), in: Bart Hessel, & Piotr Hofmański (eds.), *Government Policy and Rule of Law, Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands*, Bialystok-Utrecht 1997, p. 241-265 [AW-N-1.a.a.]
 - Hessel, B., 'De rol van de jurist als partner in het interdisciplinaire discours: een opdracht met gevaren', in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel, R.J.G.M. Widdershoven (red.), *Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 1-17 [AW.N.?)
 - Hessel, B., 'Een jurist over de schutting; verslag van een verkenningstocht langs economie, sociologie en ethiek' in: B. Hessel, G.H. Hagelstein, K. Hellingman, P.C. Ippel, R.J.G.M. Widdershoven (red.), *Het recht over de schutting. De rol van de jurist bij interdisciplinair onderzoek*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997, p. 263-289 [AW.N.?)

Thema B. De Europese dimensie: Europese constitutie, Europees bestuur en het sociaal-economisch beleid op de interne markt

- Faber, G., 'Flexibilisering als instrument van internationale concurrentie', in: G. Faber en J.J. Schippers (red.), *Flexibilisering van Arbeid*, Bussum: Countinho 1997, p. 152-166 [AW-N-1.b.b.]
- Kötter, U.E., 'Das niederländische Wohlfahrtsstaatsmodell - kein Vorbild mehr?', *Sozialer Fortschritt* 1997, p. 12-16 [AW-N-1...]
- Kötter, U.E., 'Die soziale Sicherung für den Fall der Invalidität in den Niederlanden', in: Hans-Joachim Reinhard, Jürgen Kruse und Bernd Baron von Maydell (eds.), *Invaliditätssicherung im Rechtsvergleich*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 1997, p. 315-364 [AW-N-1...]

Thema C. Effectuering en handhaving van sociaal en economisch recht

- Mortelmans, K.J.M., 'Europees recht en het Nederlandse bestuursrecht, Verslag van de Algemene Vergadering ter behandeling van de preadviezen van mr. E. Steyger, mr. R.J.G.M. Widdershoven, mr. A.W.H. Meij, 10 mei 1996', VAR-reeks 117, Alphen a/d Rijn 1997, p. 14-16 [AW-N-3.f]

Thema D. Het recht als instrument en als waarborg in de rechtsstaat

19.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997 (in fte)

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aa-nst.	oz-school	oz-tijd	geld-str.
NISER	R. de Lange ⁷	mr.	sr	0,6 fte	AWSB	0,48	1e
NISER	J.A.E. Vervaele ⁸	prof.dr.	HGL	0,25	AWSB	0,2	1e
NISER	A.G. Veldman	mr.	UD	0,7	AWSB	0,56	1e
NISER	J.E. Beenen	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e
NISER	A. van der Zijde	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e
NISER	H. Staples	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e
NISER	G. Betlem	mr.	sr	0,6	AWSB	0,48	1e

7. R. de Lange: m.i.v. 1-4-1997 aanstelling teruggebracht naar 0,8 fte; per 1-9-1997 uit dienst.

8. J. Vervaele: 0,6 fte aanstelling NISER; 0,4 fte aanstelling Strafrecht.

vakgroep/onder-deel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aa-nst.	oz-school	oz-tijd	geld-str.
NISER	A.J. Berg	mr.	jun.doc/ oz	0,5	AWSB	0,4	1e
NISER	A.M.E. Veldkamp ⁹	mr.	OIO	0,75	AWSB	0,6	2e
NISER	D.E. Comijs ¹⁰	drs.	OIO	0,75	AWSB	0,6	2e
NISER	M.J. Lugt	drs.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e
NISER	P. Rodriguez ¹¹	dr.	postdoc	0,5	AWSB	0,4	1e
NISER	M.J.E. Gilsing ¹²	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e
NISER	H.G. Kraai ¹³	mr.	AIO	0,75	AWSB	0,6	1e

Totaal inzet:

eerste geldstroom	: 7,65
tweede geldstroom	: 1,5
derde geldstroom	:
totaal	: 9,15

-
9. A.Veldkamp: per 1-4-1997 uit dienst.
10. D.E. Comijs: per 20-11-1997 uit dienst.
11. P. Rodriguez: aanstelling m.i.v. 1-11-1997, 0,5 fte.
12. M.J.E. Gilsing: aanstelling m.i.v. 1-3-1997.
13. H.G. Kraai: aanstelling m.i.v. 1-9-1997.

20. Programma: **Recht, informatisering en informatietechnologie**

20.1 Beschrijving van het programma

Korte toelichting

Centraal thema in het onderzoek is de relatie tussen, enerzijds, recht, rechtswetenschap en rechtspraak en, anderzijds, de toepassing van informatietechnologie in de samenleving als geheel en in specifiek juridische sectoren (als wetgeving, rechtspleging en rechtshandhaving). Die relatie wordt vanuit de invalshoek van juridische informatica onderzocht. Daarbij gaat het om het ontwikkelen en beoordelen van juridische toepassingen van informatietechnologie.

Programmaopzet; probleem- en doelstelling

Kern van het programma vormen de volgende deelprojecten:

Thema (deelnemende onderzoekers)

1. Juridische kennis en redeneren: formalisering en representatie (Koers, Kracht, Smith en Weusten)
2. Organisatorische aspecten informatisering en rechtspleging (van den Hoogen, van der Kam, Koers, Kruisweg, Smith en Weusten)
3. Systeem-externe aspecten juridische kennis- en informatiesystemen (Koers, Kracht, Smith en Weusten)

In het kader van dit onderzoeksprogramma zal, op onderdelen, samenwerking met de onderzoekscholen AWSB en RvdM worden geëntameerd.

20.2 Publicatielijst

Deelproject 1. Juridische kennis en redeneren: formalisering en representatie

Wetenschappelijke publicaties

- Liessum, R.J.A. van, Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *WVP, kennissysteem Wet verevening pensioenrechten bij scheiding* [kennissysteem]. Deventer: Kluwer.
 - versie 1.50 voor Windows
 - versie 1.51 voor Windows
 - versie 1.60 voor Windows
 - versie 1.70 voor Windows
 - versie 1.71 voor Windows
 - versie 1.50 voor MS-DOS
 - versie 1.60 voor MS-DOS
 - versie 1.70 voor MS-DOS
- Matthijssen, L.J., & Weusten, M.C.M. (1997). Intranetten. *Recht en Elektronische Media*, 1, 1.
- Weusten, M.C.M. (1997). AccountNet: het intranet voor de accountancy. *Recht en Elektronische Media*, 1, 3-4.
- Weusten, M.C.M. (1997). INFORMATIERIJK: beleidsinformatie- en literatuurbestanden van de Nederlandse rijksoverheid op CD-ROM. *Recht en Elektronische Media*, 1, 8-9.
- Weusten, M.C.M. (1997). Een kijkje over de grens: Ferret en Dodona. *Recht en Elektronische Media*, 1, 20.
- Weusten, M.C.M. (1997). Legal Office CD-ROM Arbeidsrecht. *Recht en Elektronische Media*, 2, 4-6.
- Weusten, M.C.M. (1997). Domeinontsluiting: Cremers Huurrecht Plus. *Recht en Elektronische Media*, 2, 13-14.
- Weusten, M.C.M. (1997). TestamentAdvies. *Recht en Elektronische Media*, 3, 5-7.
- Weusten, M.C.M. (1997). Till-Tilburg Internet Law Library. *Recht en Elektronische Media*, 3, 21-22.
- Weusten, M.C.M. (1997). Van den Honert Formulierboek. *Recht en Elektronische Media*, 3, 23-24.
- Weusten, M.C.M. (1997). Consequenties van de dood van Lady Di voor de Nederlandse rechtspraak. *Recht en Elektronische Media*, 4, 1.
- Weusten, M.C.M. (1997). CD-ROM Bestuursrecht Awb. *Recht en Elektronische Media*, 4, 6-8.

- Weusten, M.C.M. (1997). ILS Estate Planning. *Recht en Elektronische Media*, 4, 12-14.
- Weusten, M.C.M. (1997). Rechtspraakoverzicht Arbeidsrecht 1993 t/m 1996. *Recht en Elektronische Media*, 4, 17-19.
- Weusten, M.C.M. (1997). EURO-bulletin, juridische en fiscale aspecten. *Recht en Elektronische Media*, 4, 23-24.

Vakpublicaties

- Arnold, H., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem Ongeoorloofde afwezigheid volgens het WMT* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.
- Arts, E., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem Individueel klachtrecht EVRM* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.
- Bark, S., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem Intracommunautaire verwerving* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.
- Van den Enden, C.P.C., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem voor de aanvraag van een bouwvergunning* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.
- Staphorsius, E., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem Bedrijfsruimterecht, art 7a: 1624,2 BW* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.
- Wallet, M., Weusten, M.C.M., & Kracht, D. (1997). *Kennissysteem Werknemer in de zin van de WW* [kennissysteem]. Utrecht: CBM.

Deelproject 2. Organisatorische aspecten informatisering en rechtspleging

Wetenschappelijke publicaties

- Hoogen, R.H. van den - Technologie verplicht, NJB 1997, p.1677-1678.
- Koers, A.W. - De werkplek van de rechter. *Recht en Elektronische Media*, 1997 2, 3.
- Koers, A.W. - Inleiding - A.W. Koers, Ph.M. Langbroek, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen (Red.), De ZM op weg. De Staat der Nederlanden (Ministerie van Justitie). Utrecht: NISER, 1997, pp. 1-3.
- Koers, A.W., Langbroek, Ph.M., Vennix, J.A.M. en Austen, J.M.M.- Uitkomsten van het project 'Toekomstverkenning ZM' op hoofdlijnen. - A.W. Koers, Ph.M. Langbroek, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen (Red.), De ZM op weg. De Staat der Nederlanden (Ministerie van Justitie). Utrecht: NISER, 1997, pp. 7-39.
- Koers, A.W. - De rechtsprekende magistratuur van 2010. - A.W. Koers, Ph.M. Langbroek, J.A.M. Vennix en J.M.M. Austen (Red.), De ZM op weg. De Staat der Nederlanden (Ministerie van Justitie). Utrecht: NISER, 1997, pp. 44-51.

Vakpublicaties

- Koers, A.W. - Metafoor 'elektronische snelweg' versluiert betekenis Internet. *Automatiseringsgids*, 40, 3 oktober 1997, p. 15.

Deelproject 3. Systeem-externe aspecten van juridische kennis- en informatiesystemen

Wetenschappelijke publicaties

- Smith, M. - Computergebruik voor juristen, *Recht & Elektronische Media*, 1997 nr. 2, pp. 18-19.

20.3 Inzet onderzoekstijd

Specificatie omvang WP eerste geldstroom 1997

vakgroep/ onderdeel	naam onderzoeker	titel	rang	oz-aanst.	onderzoek-school	oz-tijd
CBM	E. van der Kam	drs.	AIO	0,75	--	0,75
CBM	R. van den Hoogen	mr.	AIO	2e gs	--	(1)
CBM	A.W. Koers	prof.dr.	HGL	0,2	--	0,2
CBM	D. Kracht	dr.	TO	1,0	--	0,5 (2)
CBM	K.M. Kruisweg	mr.	AIO	2e gs	--	(1, 3)
CBM	M. Smith	mr.dr.	UD	0,4	--	0,4
CBM	M.C.M. Weusten	mr.	TO	1,0	--	1,0

Inzet voor 2e en 3e geldstroom:

naam onderzoeker	2e gs	3e gs
R. van den Hoogen	0,75	
K.M. Kruisweg	0,37 (3)	

- (1) Mr. R. van den Hoogen en Mr. K.M. Kruisweg worden niet vanuit de eerste geldstroom gefinancierd.
- (2) Vanwege werkzaamheden voor het Bureau vermindering van onderzoekstijd voor 0,5 fte.
- (3) Mr. K.M. Kruisweg is per 1 juli 1997 vertrokken.

eerste geldstroom	: 3,35
tweede geldstroom	: 1,50
derde geldstroom	:
totaal	: 4,85

V Onderzoek en publicaties Wetenschapswinkel Rechten

Deel A: Publikaties bij de Wetenschapswinkel Rechten 1997

- Balen, X., van - Afkicken of slikken; methadon achter de tralies. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, 1997, 98 pp. ISBN 90-5213-096-5. Een juridisch onderzoek, in opdracht van get Voorlichtingsproject en Adviesburo Kriminaliteit en Strafrecht, naar methadonverstrekking in Penitentiaire Inrichtingen in Nederland.
- Bruggemans, M. - Dienstweigeraars op de vlucht. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, 1997, 114 pp. ISBN 90-5213-090-6. Een onderzoek naar de mogelijkheden voor toelating in Nederland van Griekse gewetens bezwaarden tegen de militaire dienstplicht in het perspectief van Internationale en Europese normen.
- Dekker, Q., den - Internationale controle en handhaving van het verbod op kernproeven. Een juridisch onderzoek naar de effectiviteit van supervisie naar aanleiding van het Comprehensive Test Ban Treaty. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht (1997), 168 pp. ISBN 90-5213-095-7. Dit rapport gaat, binnen het juridische kader van effectiviteit van supervisiemechanismen, in op de ontwikkeling van een model om de effectiviteit van international verdragen in te schatten.
- Ekdorf, R., van - Suikerfeesten en hoofddoekjes. De rechtspositie van werknemers met een niet-christelijke religie. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, 1997, 96 pp. ISBN 90-5213-093-0. Naar aanleiding van een vraag over verlof op religieuze feestdagen en het voldoen aan kleding of voedselvoorschriften, bij het Landelijk Bureau Racismebestrijding, wordt in dit onderzoek ingegaan op de internationale verplichting van de overheid specifieke wetgeving te maken op het gebied van godsdienstvrijheid in de arbeidsrelatie, naast het feit dat werkgevers- en werknemersorganisaties vaker bepalingen hieromtrent in cao's zouden moeten opnemen.
- Kossen, S. - Het ICERD als pressiemiddel. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, 1997, 47 pp. ISBN 90-5213-098-1. Naar aanleiding van een vraag van het Landelijk Bureau Racismebestrijding is onderzocht welke mogelijkheden de Internationale Conventie inzake de Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie biedt om tot een verbod te komen van extreem rechtse politieke partijen.
- Nabben, P. - Een (grond)recht op openbaar vervoer? Grondrechtelijke consequenties van de verzelfstandiging van de NS. Wetenschapswinkel Rechten, Utrecht, (1997), 73 pp. ISBN 90-5213-094-9. Op aanvraag van ROVER is onderzocht of de aanspraak op voorzieningen voor het openbaar vervoer als een grondwettelijke aanspraak geformuleerd kan worden.